

CEFTA 2006

Izazovi i mogućnosti

CEFTA 2006 - Izazovi i mogućnosti

ZBORNİK RADOVA

© ISAC Fond

PRIREĐIO

mr Vladimir Međak

IZDAVAČ

ISAC Fond
International and Security Affairs Centre
Centar za međunarodne i bezbednosne studije
Kapetan Mišina 5
11000 Beograd
www.isac-fund.org

OVO IZDANJE JE OBJAVLJENO ZAHVALJUJUĆI PODRŠCI BALKANSKOG FONDA ZA DEMOKRATIJU

B | T | D

ZA IZDAVAČA

Nikola Petrović

DIZAJN

Nenad Baćanović

ŠTAMPA

Colorgrafx

ISBN:

Beograd 2011.

SADRŽAJ

Vladimir Međak

CEFTA 2006 - Izazovi i mogućnosti 5

Milica Delević

CEFTA 2006 – deo regionalne saradnje (ekonomski stub procesa političke stabilizacije regiona) 7

Bojana Todorović

CEFTA u spoljno-ekonomskoj politici Republike Srbije..... 13

Jadranka Zenić-Zeljковиć

Uticaj CEFTA 2006 Sporazuma na trgovinu Srbije industrijskim proizvodima u regionu:
stanje, problemi i pravci razvoja 21

Tatjana Stanić

Pravila o poreklu – CEFTA 2006 41

Radmila Milivojević

Cefta 2006-2010 – Pogled iz privrede – efekti, otvorena pitanja i novi izazovi 51

Miloš Milovanović

CEFTA i poljoprivreda..... 57

Skraćenice

- ATM** - autonomne trgovinske mere
- BDP** – bruto društveni proizvod
- CEFTA** – Central European Free Trade Area (Centralnoevropska zona slobodne trgovine)
- CN** - kombinovana nomenklatura robe
- EFTA** – European Free Trade Area (Evropska zona slobodne trgovine)
- EU** – Evropska unija
- GATT** – General Agreement on Tariffs and Trade (Opšti sporazum o carinama i trgovini)
- ICT** – Information and communication technologies (informacione i komunikacione tehnologije)
- JIE** – Jugoistočna Evropa
- MFN** – Most Favoured Nation (status najpovlašćenije nacije)
- NATO** – North Atlantic Treaty Organisation (Severnoatlantska alijansa)
- NCB** – neocarinske barijere
- OEBS** – Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
- PSP** - Proces stabilizacije i pridruživanja
- PTS** – Privremeni trgovinski sporazum
- RG** - Radna grupa za tehničke barijere trgovini
- RZS** – Republički zavod za statistiku
- SFRJ** - Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
- SMTK** – Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija
- SPS** - Sanitary and Phito-sanitary (sanitarni i fito-sanitarni)
- SRJ** - Savezna Republika Jugoslavija
- SSP** – Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
- SST** – Sporazum o slobodnoj trgovini
- STO** – Svetska trgovinska organizacija
- TBT** – tehničke barijere trgovini
- UIT** - Unutarindustrijska trgovina
- UN** – Ujedinjene nacije
- UNCITRAL** - United Nations Commission on International Trade Law (Komisija Ujedinjenih nacija za međunarodno trgovinsko pravo)
- UNMIK** – Interim Administration Mission in Kosovo (Privremena administrativna misija Ujedinjenih nacija na Kosovu)

Uvod

CEFTA 2006 - Izazovi i mogućnosti

Republika Srbija je promene 2000. godine dočekala sa veoma slabo razvijenim ekonomskim i trgovinskim vezama sa inostranstvom. Ekonomske veze koje je tokom 45 godina postojanja razvila SFR Jugoslavija su bile pokidane, a pozicije na tržištima većine zemalja izgubljene, trgovinska razmena sa svetom je bila na vrlo niskom nivou, Srbija je isključena iz multilateralnog trgovinskog sistema, onemogućena da se uključi proces evropske integracije koji je tekao tokom devedesetih godina, a privreda je zaostala usled izolacije uz značajno fizičko uništenje tokom bombardovanja 1999. godine.

U ovakvim okolnostima, posle promena 5. oktobra 2000. godine, Srbija je krenula u ponovno uspostavljanje ekonomskih veza i u svoj povratak na svetska tržišta, koji i danas, posle 11 godina, i dalje traje, budući da Srbija i dalje pregovora članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji.

U cilju uspostavljanja pokidanih veza, Srbija se prvo okrenula svojim najbližim susedima i državama sa kojima je ranije činila istu državu, kao svojim prirodnim trgovinskim partnerima, ali i Evropskoj uniji (EU) kao najvećoj ekonomskoj sili na kontinentu. Ipak, prvi veliki uspeh u procesu ponovnog uspostavljanja pokidanih veza, Srbija je upravo postigla potpisivanjem sporazuma Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA 2006), koji je zamenio dotadašnju mrežu bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini koji su postojali u regionu. Godine 2008. Srbija je sa Evropskom unijom potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju čime je obezbedila pristup tržištu Evropske unije. Ovim sporazumom, uz sklapanje sporazuma sa državama Evropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (EFTA), Turskom, Rusijom i Belorusijom, Srbija je obezbedila pristup tržištima skoro celog kontinenta. Pristupanjem Svetskoj trgovinskoj organizaciji, koje se može očekivati u doglednoj budućnosti, Srbija će, posle dve decenije, obezbediti ugovorne pretpostavke za učestvovanje svoje privrede u međunarodnoj ekonomskoj utakmici pod istim uslovima sa drugim državama.

CEFTA 2006 danas, nakon pet godina od stvaranja, predstavlja drugo najbitnije tržište Republike Srbije, odmah posle tržišta EU, na koje se plasira preko 30% izvoza iz Republike Srbije i na kome Srbija ima stabilni suficit u trgovini od preko milijarde evra godišnje. Članstvom u CEFTA 2006 obezbeđeno je stabilno tržište za plasman robe iz Srbije i data je mogućnost srpskim kompanijama da jačaju svoju konkurentnost i podižu kapacitete pre nastupa na zahtevnim tržištima EU i/ili Rusije.

Imajući u vidu da CEFTA 2006 čine države koje je će pre ili kasnije postati članice Evropske unije, čime će napustiti CEFTA 2006 i da će se ona u jednom trenutku u budućnosti ugasiti, cilj ovog Zbornika jeste da ostavi trag o jednom vremenu kada je CEFTA 2006 činila važan deo spoljno-trgovinske politike Republike Srbije. Međutim, ne treba smetnuti sa uma da i nakon ulaska u članstvo EU, pozicije stečene na tržištima državama CEFTA 2006 pre ulaska u EU, neće biti izgubljene, već da će imati još veću vrednost, jer će se tada raditi o državama članicama EU.

Autori radova u ovom zborniku su ili učestvovali u pregovaranju sporazuma o CEFTA 2006 ili svakodnevno rade na njegovom sprovođenju, zbog čega njihovi prilozima imaju veliku vrednost iskustva iz „prve ruke“. Zbornik je namenjen kako privrednicima, kao početna tačka za istraživanje novih poslovnih mogućnosti, tako i naučnim istraživačima koji se bave ovom tematikom, ali i široj javnosti koja želi da sazna više o dešavanjima u CEFTA i o izazovima i mogućnostima koje ona pruža svojim članovima.

Beograd, 16. april 2011. godine

Urednik zbornika

mr Vladimir Međak

CEFTA 2006 – deo regionalne saradnje (ekonomski stub procesa političke stabilizacije regiona)

Milica Delević¹

Uvod

Pitanje regionalne saradnje na Zapadnom Balkanu je tema koja je bila predmet mnogih diskusija, kao i cilj konkretnih političkih planova. Kao rezultat, zemlje regiona su se mnogo bliže povezale kroz različite oblike saradnje (nego što je to bio slučaj pre šest godina), što predstavlja uspeh koji se ne sme zanemariti. Ukoliko uporedimo sadašnju situaciju sa situacijom iz 2000. godine, tzv. *godine čuda*, u kojoj su se desile demokratske promene, prvo u Hrvatskoj a zatim i u Srbiji, možemo uočiti da postoje značajni pomaci na koje i zemlje regiona i zemlje koje pomažu njihovu saradnju mogu da budu ponosne.

Danas, Zapadni Balkan predstavlja region koji prolazi kroz proces tranzicije i počinje ekonomski da se razvija, i gde međusobna saradnja predstavlja očigledan izbor, a ne poslednju šansu. Krajem 2006. godine potpisan je ugovor o formiranju nove, transformisane Centralnoevropske zone slobodne trgovine - CEFTA (CEFTA 2006), kojom je stvoren okvir za unapređenu trgovinsku razmenu između zemalja regiona kakva nije viđena od 1991. godine. U junu 2006. godine, potpisivanjem ugovora kojim je osnovana Energetska zajednica Evropske unije (EU) i Jugoistočne Evrope, kreiran je pravni okvir za stvaranje integrisanog regionalnog tržišta električne energije i prirodnog gasa, kao i za njegovu integraciju u tržište EU. Borba protiv organizovanog kriminala, uvođenje integrisanog upravljanja granicama i suočavanje sa izazovima zaštite životne sredine imaju izraženu regionalnu dimenziju, pozivajući zemlje da ujedine svoje napore ukoliko žele da postignu rezultate. Postoje i inicijative za saradnju u procesu suočavanja sa zajedničkom teškom prošlošću (povratak izbeglica, pitanje ratnih zločina itd.), ali i u pripremama za evropsku budućnost kojoj sve zemlje regiona streme.

Međutim, situacija ipak nije toliko sjajna koliko se čini na prvi pogled. I dalje postoje akutni društveni problemi u regionu. Oružani konflikti izazvani raspadom Jugoslavije ostavili su teške posledice kao što je nezaposlenost, posebno kod mladih, neobrazovanih i žena. Infrastruktura je nedovoljno razvijena i devastirana nakon mnogo godina zanemarivanja. Region je i dalje ugrožen različitim oblicima organizovanog kriminala, pre svega trgovinom ljudima i drogom. Sve je otežano teškim političkim problemima koji se moraju rešiti, pošto neizvesnost uvećava već postojeće probleme i ne stvara pozitivnu klimu za njihovo rešavanje. Da stvari budu još gore, stalna debata o procesu evropskih integracija prožeta je kontroverznim pitanjima o apsorpcionim mogućnostima EU, odnosno o kapacitetu integracija i umorom od proširenja. Time se pred građane regiona postavlja pitanje da li je članstvo koje im je obećano uopšte moguće.

Kada sagledamo zajedno ove probleme, logično je da se zapitamo koliko je ovaj proces nepovratan, odnosno da li je nivo saradnje i međuzavisnosti dovoljan garant za dobrosusedske odnose i ponašanje između zemalja u regionu u budućnosti?

Regionalna saradnja i članstvo u EU kao mehanizmi za pacifikaciju i stabilizaciju Zapadnog Balkana

Svi autori koji dolaze iz država Zapadnog Balkana a koji pišu na teme vezane za regionalnu saradnju, potvrđuju da je eventualno članstvo u EU najvažniji cilj ovih zemalja. Evropske integracije podstakle su proces saradnje u regionu i s njim idu ruku pod ruku, što ne predstavlja iznenađenje. Moguće članstvo u EU predstavljalo je odlučujući motiv u naporima država centralnoistočne Evrope da razviju stabilnost, demokratiju i ekonomske reforme tokom devedesetih godina XX veka. Na taj način EU je dokazala da, svojom privlačnom snagom i primerom davanja članstva zemljama centralnoistočne Evrope, može biti „oslonac“ za političku i ekonomsku tranziciju.²

Zemlje Zapadnog Balkana, nastale na ruševinama bivše Jugoslavije, i dalje se suočavaju sa mnogim izazovima. Perspektiva članstva u EU predstavlja garant za održanje mira i stabilnosti u regionu, kao i održivosti i nepovratnosti procesa reformi. Danas, kada su vlade svih država regiona posvećene evropskim integracijama, EU je stvorila mehanizam kojim se podstiče saradnja između njih. Međutim, ovaj zajednički politički cilj takođe nudi mogućnost za saradnju *per se*.

1) Dr Milica Delević je direktorka Kancelarije za evropske integracije Republike Srbije.

2) Tim Judah, *The EU must keep its promise to the Western Balkans*, London, Centre for European Reform, 2006.

Evropska perspektiva bila je i ostao glavni podsticaj za regionalnu saradnju. Sama EU je izgrađena na temeljima regionalne saradnje. Evropa kakvu znamo danas konstruisana je na ostacima Evrope posle Drugog svetskog rata, koji umnogome podsećaju na zemlje Zapadnog Balkana u 2000. godini. Iz te situacije ona je uspela da pronađe put oporavka i uspostavljanja mira upravo kroz regionalnu saradnju i ekonomsku integraciju. Takođe, izbor ekonomske integracije kao osnove za uspostavljanje trajnog mira i oporavka nije bio slučaj. Velike etničke razlike, kao i nepoverenje koje je usledilo posle rata bili su veoma slični situaciji u kojoj su se našle države Zapadnog Balkana posle 2000. godine. Ekonomska integracija je dovela do transformacije bivših neprijatelja u buduće poslovne partnere, formirajući odnos zasnovan na zajedničkim interesima i profitu. Time je smanjen „konfliktni potencijal“, koji je inače lako izgraditi u odsustvu ekonomskih i personalnih veza. Jedna od glavnih ideja evropske integracije bila je onemogućavanje kakvog budućeg rata, pošto nijedna strana u mogućem konfliktu neće moći od istog profitirati. Lako predvidljivi ekonomski gubici koji bi nastali u slučaju rata, pre svega zbog ometanja trgovine i puteva proizvodnje integrisane evropske ekonomije, učinili su izbijanje takvog rata nezamislivim. Pored toga, horizontalna/funkcionalna integracija sektora ekonomije članica EU dovela je do izgradnje svakodnevne bliske povezanosti industrija i eksperata različitih zemalja, čime se smanjila mogućnost za rast nacionalističkih i ksenofobičnih ideja i sentimenata.

Iz tog razloga je čuveni sociolog Ralf Darendorf bio u pravu kada je rekao: „Evropa je produkt uma, a ne srca.“ Dobri ekonomski rezultati integracije i zajednički profit doveli su do efekta prelivanja u druge oblasti od zajedničkog interesa. Države članice su počele da veruju jedne drugima, otvarajući mogućnosti novih integracija, koje su bile nezamislive u pedesetim godinama XX veka, i koje su dovele do stvaranja političke zajednice između bivših neprijatelja.

Ovo sopstveno iskustvo pomoglo je članicama EU da uvide da političko razumevanje, kao i ekonomski i društveni razvitak na Zapadnom Balkanu, zavise prvenstveno od bliske saradnje država članica u različitim oblastima. Postizanje pomirenja kroz integracije sa susedima viđeno je kao vežba koja se može ponoviti među zemljama u regionu. Verujući da je saradnja način za prevazilaženje mržnje i podela, EU je postavila regionalnu saradnju kao *conditio-sine-qua-non* za napredak ka članstvu EU.

Sa druge strane, u slučaju Zapadne Evrope posle Drugog svetskog rata, regionalna saradnja podrazumevala je ponovno stvaranje veza koje su postojale pre rata, i time koristeći minulo iskustvo kao početnu poziciju. U slučaju Zapadnog Balkana, stabilizacija regiona ne samo da je podrazumevala ponovno uspostavljanje ratom prekinutih veza, nego i stvaranje veza među susedima koje nikad pre nisu postojale.

Logično je pretpostaviti da bi geografska bliskost trebala da podstakne zemlje regiona na veću saradnju, pre svega u međusobnoj trgovini, umesto da im preča bude trgovinska razmena sa zemljama van regiona. Posmatrajući nivo trgovine i ulaganja u regionu u 1998. godini, Gligorov³ je utvrdio da umesto preusmeravanja trgovine u region, istorijske podele i rivalstva obeshrabrile su balkanske zemlje od integracije u regionalne trgovinske odnose i sprečavale ih da iskoriste geografsku bliskost kao sredstvo povećanja dobiti i profita. Iako je ova studija sprovedena tokom sumorne decenije 1990-tih, njegovu tezu potvrđuje i Milica Uvalić, demonstrirajući svojim istraživanjima da je još 1989. godine, pre ratova i narušavanja trgovinskih i investicionih odnosa, nivo međusobne trgovine između zemalja jugoistočne Evrope bio veoma nizak⁴, kao i da region jugoistočne Evrope 1989. godine nije bio ekonomski integrisan. Iako je SFRJ bila najviše integrisani deo regiona, unutarregionalna autarhija i fragmentacija jugoslovenskog tržišta kontinuirano je rasla od sredine 1970-tih.⁵ Ovo ju je dovelo do zaključka da su postojala u stvari dva podregiona: prvi, relativno dobro ekonomski integrisan, obuhvatao je šest republika bivše Jugoslavije, i drugi, sa slabim međusobnim trgovinskim vezama, koji se sastojao od Albanije, Bugarske i Rumunije. Trgovinski tokovi između ova dva podregiona su bili zanemarljivi. Stvaranje zone slobodne trgovine u regionu je neizbežan put usled ovih okolnosti, ali pravi način da se to ostvari tek treba pronaći.

Ekonomska integracija kroz CEFTA u 2006. godini nije bila jedini mehanizam dizajniran da ostvari prethodno spomenuti cilj, ali je bila i najvažniji element inicijative koju je pokrenula EU kako bi pomogla regionu da stane na svoje noge. Sa druge strane, pošto znamo da će zemlje regiona napustiti CEFTA sa pridruživanjem EU (kao što je to bio slučaj sa dvanaest novih članica EU 2004. i 2007. godine), ovu zonu slobodne trgovine ne treba posmatrati kao samoj sebi krajnji cilj, već samo kao jedan od stepenika ka članstvu u EU. Ova urođena slabost umanjuje snagu CEFTA da ostvari jači efekat na političku stabilizaciju regiona, u odnosu na efekat koji su ostvarile Evropska zajednica za uglj i čelik i Evropska ekonomska zajednica tokom pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka.

Ostali mehanizmi kao što su Pakt za stabilnost (danas Savet za regionalnu saradnju), Sporazum o energetske zajednici, budući Sporazum o regionalnoj transportnoj zajednici i druge regionalne inicijative i organizacije, imaju svoje uloge u celokupnom procesu, pokrivajući različite aspekte saradnje, od političke saradnje do policijske saradnje u borbi protiv organizovanog kriminala, od oblasti transporta i energije do saradnje u oblasti kulture.

Sa druge strane, mi ne možemo da izbegnemo da kažemo da je ključni mehanizam koji je EU pokrenula u regionu Proces stabilizacije i pristupanja (PSP), čiji je krajnji cilj integrisanje Zapadnog Balkana u EU, naravno kada budu ispunjeni svi uslovi.

3) Vladimir Gligorov, 'Trade and Investment in the Balkans', in Vladimir Gligorov and Hermine Vidovic, *On the Way to Normality – The States on the Territory of Former Yugoslavia in the Postwar Period*, WIIW Paper no. 250, October 1978, str. 1 - 7. See: www.wiwi.ac.at/balkans/files/gligorov.pdf

4) Milica Uvalić, *Trade Liberalisation in Southeast Europe – Recent Trends and some Policy Implications*, rad predstavljen na UNECE Prolećnom seminaru 2005, p. 5. U slučaju Bugarske, 13.4% izvoza je dolazilo od i 6.5% uvoza je odlazilo ka druge dve velike zemlje jugoistočne Evrope, SFRJ i Rumuniju. Za druge zemlje jugoistočne Evrope regionalna trgovinska razmena je bila još manje značajna, te se udeo tri ostale zemlje regiona u rumunskom izvozu/uvozu respektivno kretao od 3.2% do 4.4%.

5) Tokom perioda 1970-1989. trgovinska razmena između republika SFRJ bila je značajnija od trgovinske razmene republika sa inostranstvom (Milica Uvalić, op. cit, str. 5-6).

Trebalo bi takođe spomenuti, da su dva najambicioznija projekta za pomoć Zapadnom Balkanu nažalost pokrenuti tek nakon ratova i mirovnih sporazuma sklopljenih u regionu („Regionalni pristup“ koja je EU pokrenula kako bi pomogla Zapadnom Balkanu posle Dejtonskog sporazuma 1994. godine i PSP posle Kumanovskog sporazuma 1999. godine).

Otkako je 1999. godine nastao PSP (u kome regionalna saradnja predstavlja važan deo), zemlje regiona su napravile značajan pomak u ispunjenju uslova za članstvo u EU. U početku, očekivanja od ovog procesa su bila mnogo veća nego rezultati koji su potom postignuti. Danas, 2011. godine, sve zemlje u regionu su barem u ugovornom odnosu sa EU i napreduju na putu ka članstvu, ali pre svaka svojim sopstvenim ritmom nego kao grupa:

- Hrvatska završava pregovore oko pridruživanja,
- Makedonija i Crna Gora su postale zemlje kandidati,
- Albanija je primila mišljenje (Avis) Evropske komisije i ukoliko žele da ostanu kandidati potrebno je da sprovedu odgovarajuće reforme,
- Srbija teži statusu kandidata, čijem sticanju se nada krajem 2011. godine i
- Bosna i Hercegovina je potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) sa EU.

Trebalo bi spomenuti da je tokom 2010. i 2011. godine EU konačno uvela bezvizni režim građanima Zapadnog Balkana.

Otkako je razvila svoj Regionalni pristup 1996. godine, EU je postavila i uslov ekonomske i finansijske saradnje između zemalja Zapadnog Balkana. Ovo znači da je pomoć EU uslovljena primenom velikog broja standarda propisanih od strane EU. Ti standardi se odnose na političke reforme sa ciljem demokratizacije, poštovanja ljudskih prava i vladavine prava; zahtevi povezani sa primenom Dejtonskog mirovnog sporazuma (posebno pravo povratka izbeglica i raseljenih lica i poštovanje prava manjina), kao i obavezivanje svake zemlje pojedinačno da sarađuje sa susedima u oblasti trgovine, energije, životne sredine i transporta. Ovi zahtevi su bili podržani kroz intenzivni politički dijalog ovih zemalja sa EU, ali i sa i uključivanjem klauzule koja podrazumeva suspenziju celog procesa.⁶

Napredak u odnosima sa EU, a pogotovo ulazak u ugovorne odnose sa njom, zavisilo je od dokazane spremnosti da se uđe u dobre odnose i saradnju sa susednim zemljama, dok su za svaku od njih pojedinačno postojali konkretni zahtevi u okviru regionalnog pristupa.⁷

Otkako je PSP pokrenut 1999. godine, potrebe za regionalnom saradnjom su postale još izraženije. Ali ovog puta, EU je otvorila mogućnost za buduće članstvo zemljama Zapadnog Balkana, i time učvršćujući kredibilitet sopstvene politike uslovljavanja. Podrška demokratiji, vladavini prava, ekonomskom razvoju i regionalnoj saradnji je prikazana kroz ciljeve PSP, zajedno sa stvaranjem formalnog okvira za politički dijalog, na bilateralnom i regionalnom nivou; uvođenjem jedne ili više zona slobodne trgovine, kada zemlje implementiraju predviđeni set ekonomskih reformi, društvene i civilne saradnje; kao i saradnje u oblasti obrazovanja, nauke, tehnologije, energije, životne sredine i kulture.⁸

Posle pokretanja PSP-a za Zapadni Balkan, EU je odmah nakon demokratskih promena u Srbiji i Hrvatskoj učinila prvi korak, i u novembru 2000. godine u Zagrebu organizovala zajednički samit EU i država Zapadnog Balkana. Samit u Zagrebu je važan pošto je omogućio stvaranje sporazuma između zemalja regiona sa jasno definisanim ciljevima i uslovima, a u zamenu za ponudu EU o mogućnostima za pridruživanje i za program pomoći da podrži ambiciju zemalja, ukoliko to dozvoli PSP. Završna deklaracija je naglasila da „demokratija i pomirenje u regionu, i saradnja, sa jedne strane, i približavanje svake zemlje ka EU sa druge strane, čine celinu.“⁹ Imajući u vidu približavanje EU, šefovi država ili vlada regiona obavezale su se na uspostavljanje konvencija o regionalnoj saradnji između zemalja kako bi se obezbedio politički dijalog, stvorila oblast slobodne trgovine u regionu i ostvarila bliska saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnjih odnosa (posebno u okviru jačanja kapaciteta pravosuđa i nezavisnosti sudstva, u borbi protiv organizovanog kriminala, korupcije, pranja novca, ilegalnih migracija, trgovine ljudima i svih drugih oblika zabranjene trgovine). Sve ove konvencije su deo PSP-a. Svesni činjenice da je potrebno određeno vreme kako bi ove konvencije dovele do rezultata, EU je odmah prešla na pitanje sukcesije SFRJ i uspostavljanja diplomatskih odnosa koji nisu postojali između određenih zemalja u regionu.

Od samog početka PSP-a, bilo je jasno uklanjanje barijera u oblasti trgovine koje su nastale sa stvaranjem novih države kao veoma važan korak ka integraciji samog regiona i ka budućem članstvu u EU. Ekonomska saradnja viđena je kao integralni deo pripreme za integraciju u strukturu EU.¹⁰ Njen cilj je da se zemlje pripreme za saradnju sa susedima po ugledu na članice EU, da nauče da rade i funkcionišu u slobodnom i multinacionalnom ekonomskom okruženju. Ekonomska saradnja je takođe viđena kao kanal kroz koji EU može da podeli sopstveno iskustvo u oblasti regionalne saradnje i integracija, i kao sredstvo jačanja političkog razumevanja i ekonomskog i društvenog razvitka u okviru regiona.¹¹ Štaviše, ograničena veličina zemalja Zapadnog Balkana i fragmentizacija ekonomskog prostora u regionu, uslovljavaju da je jedini održivi put napred upravo intenzivna regionalna saradnja¹². Ovakav zaključak prihvaćen je i od zemalja u regionu i od Evropske unije.

6) See Bull. EU 10-1996.

7) See Bull EU 4-1997.

8) See Bull. EU 5-1999.

9) *Završna Deklaracija Samita u Zagrebu*. Tačka 2, 24. novembar 2000.

10) SAP Report 2003.

11) SAP Report 2002.

12) Reinhard Priebe, 'The European Perspective of the Western Balkans, its Regional Dimension and the Contribution of the Stability Pact', u *Five Years of Stability Pact: Regional Cooperation in Southeast Europe, Südosteuropa Mitteilungen* no. 04, str. 44.

CEFTA 2006 – stabilizacija regiona kroz ekonomsku integraciju

Prvobitna CEFTA ukinula je carine za otprilike 40% industrijskih proizvoda. Do 1997. godine, CEFTA je ukinula carine na sve industrijske proizvode, osim na nekoliko koji su stavljani na listu veoma bitnih. Prema gravitacionom modelu koji su razvili Adama, Kozma i Mak Hju, CEFTA je imala pozitivan efekat na bilateralnu regionalnu trgovinu.¹³ Međuregionalna trgovina se povećala i došlo je do povećanja trgovine sa EU. Uprkos promovisanju regionalne trgovine, EU je ostala dominantni partner u trgovini za centralnoistočnu Evropu, što nas navodi na zaključak da je sporazum imao ograničeni efekat na smanjenje zavisnosti ovog regiona od EU.

U junu 2001. godine, pod pokroviteljstvom Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope, potpisan je Memorandum o razumevanju o liberalizaciji i olakšanju trgovine¹⁴, kako bi se podstakao razvoj mreže bilateralnih ugovora o slobodnoj trgovini i u najmanju ruku, uklanjanja regionalnih necarinskih barijera.¹⁵ Ova inicijativa obuhvatala je zemlje Zapadnog Balkana, kao i države kandidate za članstvo u EU sa Istočnog Balkana i Moldaviju. Potpisan je 31 sporazum između ovih zemalja, ali je tek nakon 2004. godine efektivno primenjeno dve trećine ovih sporazuma. Transformacija Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) u Državnu zajednicu Srbije i Crne Gore dovela je do potrebe za ponovnim pregovorima oko potpisanih trgovinskih sporazuma između SRJ i UNMIK-a (u ime Kosova na osnovu Rezolucije UN 1244), i Makedonije i Albanije, što je dovelo do protesta Srbije, i formiranja nepovoljnih uslova za implementaciju per se kompleksnog ugovornog okvira.

Stvaranje multilateralnog okvira koji bi zamenio bilateralne sporazume nije bilo toliko kontroveržno, mada nije bilo u potpunosti oslobođeno negativnih političkih konotacija. Kada je utvrđen cilj regionalne zone slobodne trgovine na neformalnom sastanku ministara spoljnih poslova EU u Salzburgu u martu 2006. godine, nepovoljne reakcije su se prvo javile u Hrvatskoj, jer je određeni procenat stanovništva video svoju sudbinu u centralnoj Evropi a ne na Balkanu. Štaviše, geografska rasprostranjenost zone obuhvatala je teritoriju koja je bila skoro identična zoni bivše SFRJ (ne računajući Sloveniju, ali uključujući Albaniju i Moldaviju) što je ulivalo dodatni strah da je osnova ideje politička agenda čiji je krajnji cilj ponovno stvaranja nove Jugoslavije, iz koje je Hrvatska izašla nakon krvoprolića 1991. godine. Hrvatska je i svojim ustavom zabranila ponovni ulazak u neku novu sličnu tvorevinu. Na samitu država jugoistočne Evrope u Bukureštu u aprilu 2006. godine dogovoreno je da se nastavi sa integracijom zemalja Zapadnog Balkana u modernizovanu CEFTA, koja će predstavljati mehanizam za dalju liberalizaciju trgovine u regionu. CEFTA je modernizovana u smislu da su kriterijumi ulaska zemalja/teritorija smanjeni, te su time i države koje nisu potpisale PSP i koje nisu članice STO mogle da uđu u sporazum. U početku, članice su bile i Rumunija i Bugarska, kao jedine članice originalne CEFTA koje se nisu pridružile EU u 2004. godini, ali su je napustile 1. januara 2007. godine, kada su postale članice EU.

Trgovinski sporazumi su sadržali sledeće odredbe: ukidanje carina za 90% proizvoda u regionu jugoistočne Evrope, ukidanje necarinskih barijera u istom regionu, povećanje trgovine i usluga, olakšanje trgovine, harmonizacija sa EU standardima i primena trgovinskih procedura prema pravilima Svetske trgovinske organizacije (STO).¹⁶

Iako EU često podvlači komplementaran karakter regionalne saradnje i evropskih integracija, činjenica je da je EU primarno uvela koncept jačanja regionalne saradnje kao sredstvo prekidanja ciklusa nasilja u regionu. Važan deo ovog procesa je bila promocija poruke „regionalna saradnja se isplati“. Međutim, problem nastaje ukoliko države članice očekuju neku drugu vrstu rezultata od regionalne saradnje. Cilj država Zapadnog Balkana je članstvo u EU, dok predstavnici EU naglašavaju pozitivne karakteristike same saradnje, postajući prilično nejasni oko vremenskog okvira integracija, posebno nakon ekonomske krize 2008. godine. Zbog toga bi bilo pogrešno shvatati postojeći konsenzus o regionalnoj saradnji zdravo za gotovo. Umesto zvanične želje EU da integriše region i umesto da se zemlje regiona prave da iskreno sarađuju, bilo bi mnogo mudrije prilagoditi se postojećem konsenzusu o stvarnim potrebama regiona, s jedne strane, i realnoj situaciji o tome šta je EU spremna i voljna da ponudi, s druge strane. Pravu sliku o tome kuda idemo dobili bi uvođenjem niza „dodatnih“ i „dopunskih“ koraka u procesu evropskih integracija koji doprinose razumevanju napretka u regionu, a koji bi istovremeno omogućili EU da konsoliduje konsenzus koji podržava proširenje.

Uprkos što su očekivanja ponekad različita, regionalna saradnja u oblasti ekonomije i infrastrukture se dobro razvija. Unapređena je preko nekoliko glavnih inicijativa (CEFTA, Energetska zajednica, Evropski zajednički vazdušni prostor, Regionalna transportna mreža u jugoistočnoj Evropi), što je čini vidljivom u regionu i van njega. Tačno je da su neke inicijative pogotovo CEFTA, privukle više medijske pažnje. Generalno, niko ne spori da postoje dobri razlozi za saradnju u ovim oblastima u regionu. Jasno je da nisu dovoljne samo dobiti saradnje, već je potrebna i ključna politička podrška, kao i aktivni angažman EU. Saradnja uglavnom brže napreduje i ima više podrške u oblastima od značaja i za interese EU i država regiona.

13) Vidi Antonis Adam, Theodora Kosma and James McHugh, *Trade Liberalization Strategies: What Could South Eastern Europe Learn from CEFTA and BFTA?*, IMF Working Papers no. 03/239, 2003.

14) Ovom je prethodila ukidanje administrativnih prepreka trgovini, zamrzavanje svih novih mera koje ograničavaju trgovinu i koordinaciju smanjivanja prepreka za trgovinu. Vidi Adam, Kosma and McHugh, op. cit., str. 7.

15) Integracija prouzrokovana primenjenom regionalnom politikom (kako je nazvana u Adam, Kosma and McHugh, op. cit., str. 7), nije nastala ni iz čega pošto su nekoliko bivših republika SFRJ uspostavile sporazume o slobodnoj trgovini čak pre potpisivanja Memoranduma o razumevanju – postojalo šest sporazuma o slobodnoj trgovini (Makedonija je imala sporazume o slobodnoj trgovini sa Bugarskom, Hrvatskom i SR Jugoslavijom).

16) Predrag Bijelić, *Trade Policy of the European Union as a Factor of Regional Trade Integration in Southeast Europe - Discussion Paper* no. 36, The Centre for the Study of Global Governance, London School of Economics and Political Science (LSE), 2005.

To je bio razlog proširenja *acquis communariae* u oblasti energije i avijacije za region. Kada je reč o trgovini, transportu na zemlji i životnoj sredini, EU je posvećena podršci saradnje, ali zasad ostaje van okvira u kom se saradnja odvija.

Zaključak

Danas, pet godina po formiranju nove CEFTE, možemo da kažemo je ostvarena većina ciljeva koji su postavljeni na početku. Region kao celina se postepeno povezuje sa ključnim oblastima primenjenih politika EU kao što su: trgovina, prekogranična saradnja i druge. Ono što se u početku činilo kao nejasna podrška regionalnoj saradnji, počelo da daje konkretne koristi zemljama u regionu. Trgovina se veoma razvila od 2000. godine. Uvoz i dalje raste, ali sa njim rastu i izvoz proizvoda i usluga. Prvobitno, trgovina sa EU je rasla više nego regionalna trgovina, no u proteklih nekoliko godina situacija se promenila. U slučaju Srbije, region obuhvaćen CEFTA sporazumom predstavlja drugog po važnosti trgovinskog partnera, sa konstantnim udelom od 33% ukupnog izvoza i 8% ukupnog uvoza. Ukupna trgovina Srbije sa državama CEFTA povećala se tri puta, a trgovinski suficit devet puta u poslednjih deset godina. Međutim, većina zemalja u regionu i dalje više uvoze nego što izvoze, te imaju jako velike trgovinske deficite u platnom bilansu. Oni su uglavnom posledica velikog priliva pomoći i donacija, no sve su više finansirani putem stranih investicija. Pravedno je reći da se ekonomski rast vratio u region i ostao je, u najvećem delu, na visokom nivou sve do krize 2008. godine. Prosečna stopa rasta u većini zemalja regiona bila je između 4% i 5%, u godinama pre krize.¹⁷ Ovo je delom posledica oporavka koji je usledio u periodu posle rata i privredne depresije, a delom posledica niskog političkog rizika i povećanih mogućnosti za trgovinu i investicije koje se mogu pripisati uticaju CEFTA 2006.

Očigledno je da je EU naučila dosta u radu sa zemljama Zapadnog Balkana. Najvažnije je da je shvatila stanje stvari na regionalnom nivou, te je razvila potrebne i bolje alatke, oslanjajući se na mogućnost članstva da se nosi sa njima. Iako je Unija u ovom trenutku angažovana u nekim oblastima više nego u drugim, ona i dalje ostaje najvažniji akter procesa saradnje.

Države regiona su takođe dosta naučile - regionalna saradnja je sve više prihvaćena kao očigledna mogućnost, a ne kao poslednja šansa. Regionalni interesi se mnogo lakše identifikuju, te se nude regionalna rešenja za probleme sa regionalnom dimenzijom. Zaista, angažman EU služio je kao katalizator za razumevanje sopstvenih interesa u regionu, iako je za ovakve rezultate bio potreban određeni vremenski period.

Ključno pitanje koje se nameće je da li su i region i EU dovoljno naučili? Da li su dovoljno naučili kako bi osigurali da saradnja nastavi da daje rezultate uprkos svim izazovima sa kojima je suočena?

Što se tiče evropske perspektive za region, ona ne mora nužno da uključuje velika obećanja, velike korake napred ili postavljanje datuma za članstvo. Suštinski je važno da EU motiviše vlade zemalja Zapadnog Balkana da budu skoncentrisane na prelaženje malih koraka koji će ih dovesti do krajnjeg cilja – članstva u EU. Bolje im je pružiti pomoć da budu uspešne u ostvarivanju tih malih koraka, nego ih ostaviti frustrirane da čekaju da naprave jedan veliki korak. Time će se zadržati pozitivna percepcija dinamike procesa evropskih integracija i dodatno učvrstiti pozicije proevropskih snaga u zemljama regiona, pošto bi njihovi glasači videli da je moguće ispunjenje obećanja evropske budućnosti.

Razlog za ovakvu preporuku leži u činjenici da samo obećanje o članstvu u EU, bez obzira koliko je ono validno, ponekad izgleda isuviše udaljeno za ljude na Zapadnom Balkanu. Izazov za EU je da donese stvarne koristi za ljude u zemljama Zapadnog Balkana, što bi im pomoglo da uvide prave vrednosti evropske perspektive, čak i kad je ona udaljena. Izazov za zemlje u regionu jeste da uzmu ponuđeno i da ga promene u specifičnim uslovima svoje zemlje.

Ekonomске integracije koje donosi učestvovanje u CEFTA 2006 sporazumu predstavljaju način kako da se prikažu praktični efekti evropskih integracija u svakodnevnom životu, time ilustrujući šta donosi moguće članstvo u EU. Ipak, ostaje na članovima CEFTA 2006 da sami otkriju koje su sve mogućnosti i dobiti koje članstvo donosi.

¹⁷ Ovi podaci se najviše oslanjaju na izveštaj Vladimira Gligorova, *Western Balkans Economic Development since Thessaloniki 2003* pripremljen za neformalni sastanak ministara inostranih poslova EU u Salzburgu marta 2006. Vidi Vladimir Gligorov and Wiener Institut für International Wirtschaftvergleiche (WIIW), *Southeast Europe: An Emerging Region in Transition. EU integration and effects on Austria*, 2003.

Literatura

1. Tim Judah, *The EU must keep its promise to the Western Balkans*, London, Centre for European Reform, 2006.
2. Vladimir Gligorov and Hermine Vidovic, *On the Way to Normality – The States on the Territory of Former Yugoslavia in the Postwar Period*, WIIW Paper no. 250, October 1978, pp. See: www.wiiw.ac.at/balkans/files/gligorov.pdf
3. Milica Uvalić, *Trade Liberalisation in Southeast Europe – Recent Trends and some Policy Implications*, paper presented at the UNECE Spring Seminar 2005.
4. Reinhard Priebe, 'The European Perspective of the Western Balkans, its Regional Dimension and the Contribution of the Stability Pact', in *Five Years of Stability Pact: Regional Cooperation in Southeast Europe*, Südosteuropa Mitteilungen no. 04
5. Antonis Adam, Theodora Kosma and James McHugh, *Trade Liberalization Strategies: What Could South Eastern Europe Learn from CEFTA and BFTA?*, IMF Working Papers no. 03/239, 2003.
6. Predrag Bijelić, *Trade Policy of the European Union as a Factor of Regional Trade Integration in Southeast Europe* - Discussion Paper no. 36, The Centre for the Study of Global Governance, London School of Economics and Political Science (LSE), 2005.
7. Vladimir Gligorov, *Western Balkans Economic Development since Thessaloniki 2003*, report prepared for the Informal Meeting of Ministers of Foreign Affairs in Salzburg in March 2006; Vladimir Gligorov and Wiener Institut für International Wirtschaftvergleiche (WIIW), *Southeast Europe: An Emerging Region in Transition. EU integration and effects on Austria*, 2003.

CEFTA u spoljnoekonomskoj politici Republike Srbije

Bojana Todorović¹

Uvodna razmatranja

Početkom i u toku devedesetih godina tranzicione privrede su se suočile sa potrebom preduzimanja značajnih trgovinskih reformi u okviru prelaska na tržišno privređivanje i integrisanje u međunarodni ekonomski sistem. U kontekstu ovih procesa, mnoge zemlje su prvenstveno i najčešće autonomno kretale od trgovinske liberalizacije, shodno individualnim ekonomskim i političkim potrebama. Ovaj unutrašnji proces liberalizacije je skoro po pravilu bio praćen tzv. "spoljnom trgovinskom liberalizacijom", tj. prihvatanjem obaveza o liberalizaciji u okviru preferencijalnih trgovinskih sporazuma ili multilateralnih obaveza.

Ovi generalni pravci su obuhvatili i region jugoistočne Evrope, uključujući i Republiku Srbiju.

Trgovinska liberalizacija je činila integralni deo tranzicionog procesa u zemljama jugoistočne Evrope, uključujući i Srbiju koja je ove procese započela kasnije od zemalja centralne Evrope, nakon formiranja demokratske vlasti krajem 2000. godine.

Liberalizacija trgovine je trebalo da brzo reši problem strukture cena koje su bile administrativne, kao i centralizovanog sistema proizvodnje vođenog od strane monopolističkih preduzeća. Stoga je u početnim fazama liberalizacije akcenat stavljan na ukidanje monopola u spoljnoj trgovini, omogućavanje registrovanim operaterima da se slobodno bave ovom delatnošću i imaju pristup devizama, kao i na olakšavanje uslova za privlačenje direktnih stranih investicija.

Ovi ekonomski ciljevi koje je sledila i Srbija ostvarivani su kroz unutrašnju regulatornu reformu paralelno sa uključivanjem u međunarodnu trgovinu, na bilateralnom i regionalnom planu (EU, CEFTA), kao i multilateralno, pokretanjem procesa pristupanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO).

Unutrašnje reforme

Srbija je ušla u tranzicione procese krajem 2000. godine sa teretom iz devedesetih godina: ekonomskim sankcijama koje su se reflektovale kao isključenje iz multilateralnog trgovinskog sistema, propuštanjem šanse da se bude osnivač Svetske trgovinske organizacije 1995. godine, nemogućnošću uključivanja u proces pridruživanja Evropskoj uniji (EU), kašnjenjem u zaključivanju preferencijalnih trgovinskih sporazuma uz zaostalu privredu posle više godina ekonomske i političke izolacije i fizičko uništenje tokom bombardovanja 1999. godine.

Nakon formiranja demokratske vlasti Srbija prihvata i započinje reintegraciju u međunarodne političke i ekonomske institucije u okviru kojih je prihvatila obaveze različite prirode i nivoa.

Još u okviru tadašnje SR Jugoslavije započinje proces autonomne trgovinske liberalizacije kroz:

- Smanjenje carina (2001. godine prosečna carinska stopa po klauzuli najpovlašćenije nacije sa 14,9% svedena je na 9,4 %, dok je u januaru 2011. godine prosečno carinsko opterećenje po klauzuli najpovlašćenije nacije iznosilo 8,78%)
- Spoljnotrgovinski režim (u nizu godina smanjivano je i ukinuto kvantitativno organičavanje uvoza/izvoza i ukinute su brojne administrativne prepreke za obavljanje uvoza/izvoza).

Konačni praktični rezultat pomenutih procesa je stvaranje zone slobodne trgovine u regionu i sa EU, tako da se danas oko 80% spoljne trgovine Srbije odvija u okviru sporazuma o slobodnoj trgovini.

Uključivanje u multilateralni trgovinski okvir - Svetska trgovinska organizacija (STO)

Uključivanje u multilateralni trgovinski okvir oličen u Svetskoj trgovinskoj organizaciji prepoznat je kao spoljnoekonomski prioritet.

Iako iniciran 2001. godine, proces pristupanja STO-i, prvo SR Jugoslavije, a potom Srbije i Crne Gore (SCG), nije suštinski mogao da se odvija. Nepostojanje zajedničkog tržišta unutar SRJ tj. SCG, odnosno zajedničke spoljnotrgovinske politike i jedinstvene carinske službe i tarife SCG, dugo su predstavljali nepremostiv problem za proces zajedničkog ulaska u članstvo Svetske trgovinske organizacije. Nakon što je Evropska unija u oktobru 2004. godine odobrila politiku "dvostrukog koloseka" prema SCG, Srbija i Crna Gora su posebno krenule ka članstvu i u STO-u, što je formalizovano 15. februara 2005. godine.

¹⁾ Bojana Todorović je pomoćnica ministra u Ministarstvu ekonomije i regionalnog razvoja Vlade Republike Srbije.

Pregovori o pristupanju Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji i dalje traju. U ovom momentu može se reći da je pregovarački proces u finalnoj fazi. Najveći deo zakonodavne reforme je završen, a i veći deo bilateralnih protokola o liberalizaciji tržišta roba i usluga sa zainteresovanim članicama STO-e je okončan. Može se očekivati da se pregovori o članstvu završe do kraja 2011. godine.

Izazovi procesa učlanjenja u Svetsku trgovinsku organizaciju za Republiku Srbiju, ogledaju se u specifičnostima Srbije u procesima uključivanja u multilateralne, regionalne i bilateralne trgovinske tokove koji se odvijaju paralelno. Preuzimanje sveobuhvatnih obaveza otvaranja tržišta za robe i usluge na međunarodnom planu u momentu sprovođenja strukturnih reformi u zemlji, dodatno smanjuju manevarski prostor za kreatore ekonomske politike. Ovo, uz kompleksnost samih pravila i procedura STO-e, proces pristupanja čini posebno opterećujućim i dugotrajnim.

Regionalna trgovinska integracija

Regulisanje bilateralnih ekonomskih odnosa sa Evropskom unijom

Da bi se ubrzala demokratizacija i ekonomska transformacija čitavog zapadnobalkanskog regiona koji čine Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Republika Makedonija, Crna Gora i Srbija, Evropska unija (EU) je tim zemljama krajem 2000. godine jednostrano odobrila obimne trgovinske preferencijale. Odobreni trgovinski preferencijali, pod imenom Autonomne trgovinske mere (ATM), u osnovi dozvoljavaju gotovo svim proizvodima porekom iz Srbije da uđu u EU bez kvantitativnih restrikcija i carinskih dažbina; jedini izuzeci su carina na uvoz šećera, vina, teletine i nekih proizvoda od ribe na koje se primenjuju tarifne kvote.

U bilateralnim trgovinskim odnosima sa EU posebno su regulisani odnosi vezani za trgovinu tekstilom i tekstilnim proizvodima. Prvi sporazum sa EU koji je Srbija samostalno potpisala 31. marta 2005. godine, predstavljao je Tekstilni sporazum. Ovaj sporazum je asimetričnog karaktera u korist Srbije, tako da se tržište EU odmah otvara za tekstil i tekstilne proizvode poreklom iz Srbije (EU primenjuje 0% carinu), dok se Srbija obavezala na postepeno smanjenje carina za uvoz tekstila iz EU tokom perioda od tri godine, a od januara 2008. godine primenjuje se nulta carinska stopa na tekstilne proizvode poreklom iz EU.

Pregovori o zaključivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između Evropske unije i Srbije i Crne Gore, a posle maja 2006. godine i Srbije samostalno, započeli su 10. oktobra 2005. godine, a završili su se 10. septembra 2007. godine. Sporazum je parafiran 7. novembra 2007. godine, a potpisan 29. aprila 2008. u Luksemburgu. Narodna Skupština Republike Srbije ratifikovala je SSP, kao i Prelazni trgovinski sporazum, 9. septembra 2008. godine. SSP će stupiti na snagu kada ga ratifikuju sve države članice EU. Prelaznim trgovinskim sporazumom je bilo predviđeno da njegova primena počne 1. jula 2008. godine, što se nije desilo jer je EU donela odluku da ga ne primenjuje, zbog „nedovoljne“ saradnje Srbije sa Tribunalom u Hagu.

Srbija je od 1. januara 2009. godine počela da jednostrano primenjuje trgovinski deo Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju tj. Prelazni sporazum o trgovini i trgovinskim pitanjima, s tim da je nakon odluke Saveta ministara spoljnih poslova EU iz decembra 2009. godine, i u EU doneta odluka da se započne sa primenom Prelaznog sporazuma o trgovini i trgovinskim pitanjima. Ovaj sporazum je, nakon razmene nota dveju strana, formalno stupio na snagu 1. februara 2010. godine za obe strane. Prvog januara 2011. godine obe strane su ušle u treću godinu primene Prelaznog sporazuma.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) predstavlja prvi sveobuhvatni sporazum koji je Republika Srbija potpisala sa Evropskim zajednicama i njihovim državama članicama. Ovim Sporazumom se regulišu skoro svi aspekti međusobnih odnosa Evropske unije i Republike Srbije, a pre svega međusobni ekonomski/trgovinski odnosi, koji su do potpisivanja bili zasnovani na jednostranim izjavama volje dveju strana. U suštini je reč o preferencijalnom trgovinskom sporazumu o slobodnoj trgovini, koji u institucionalnom smislu predstavlja osnovu za dalji proces pridruživanja EU do članstva.

Trgovina robama između Republike Srbije i EU u periodu 2001 – 2010/10m, u milionima EUR

Godina	Izvoz	Indeks izvoza	Uvoz	Indeks uvoza	Saldo	Pokrivenost uvoza izvozom %
2001.	1,104	121	2,740	123	-1,636	40.29
2002.	1,305	118	3,530	129	-2,225	36.97
2003.	1,316	100	3,842	109	-2,526	34.25
2004.	1,604	122	5,000	130	-3,396	32.08
2005.	2,116	132	4,577	92	-2,461	46.23
2006.	2,962	139	5,696	125	-2,734	52.00
2007.	3,603	-	7,687	-	-4,084	46.87
2008.	4,029	112	9,073	118	-5,044	44.41
2009.	3,196	79.3	6,533	72	-3,337	48.92
2010/10m	3,411	130.8	5,764	106.6	-2,353	59.18

Izvor: Republički zavod za statistiku

Od uvođenja Autonomnih trgovinskih mera EU prema Srbiji i bescarinskog pristupa tržištu EU, obim trgovine sa EU konstantno raste, kao i izvoz Srbije u EU. U tim prvim godinama uvoz iz EU je rastao i više od izvoza čime se smanjivala pokrivenost uvoza izvozom. Međutim, taj trend je zaustavljen poslednjih godina.

Zbog uticaja svetske ekonomske krize, u 2009. godini izvoz ka EU se smanjio za 20.7%, a zabeležen je i pad uvoza od 28%. Međutim, u prvih deset meseci 2010. godine, kao rezultat oživljavanja svetske i domaće privrede, i obostrane primene PTS, izvoz Republike Srbije u EU je porastao za 30.8% u odnosu na isti period 2009, a uvoz za 6.6%. Ovo je rezultiralo i u pokrivenosti uvoza izvozom u prvih deset meseci ove godine od 59.2% što je najveća vrednost od 2001. godine.

Prema regionalnoj raspodeli u okviru EU članica, u 2009. godini najveći izvozni partneri Republike Srbije bili su Nemačka (19,5% ukupnog izvoza u EU i 10,5% od ukupnog izvoza u svet) i Italija (18,3% ukupnog izvoza u EU i 9,8% od ukupnog izvoza u svet), zatim slede Rumunija (10,7% ukupnog izvoza u EU) i Slovenija (7,7% ukupnog izvoza u EU).

U prvih 10 meseci 2010. godine, redosled je skoro isti, s tim što je Italija preuzela od Nemačke prvo mesto sa čak 20,1 % ukupnog izvoza Republike Srbije u EU i 11.5% ukupnog izvoza u svet, dok je Nemačka na drugom mestu sa 18,4% ukupnog izvoza u EU.

Kada posmatramo uvoz, prvorangirani trgovinski partner Republike Srbije iz EU je ponovo Nemačka (21.6% ukupnog uvoza iz EU, odnosno 12.2% od ukupnog uvoza iz sveta), a zatim slede Italija (17% ukupnog uvoza iz EU, odnosno 9.7% od ukupnog uvoza iz sveta), Mađarska (7.1% uvoza iz EU) i Austrija (5.9% uvoza iz EU).

U prvih deset meseci 2010. godine, Nemačka je ostala na prvom mestu sa 19% ukupnog uvoza iz EU, odnosno 10.7% ukupnog uvoza iz sveta, na drugom mestu je Italija (15.2% od ukupnog uvoza iz EU), zatim slede Mađarska (8.8%), Rumunija (6.2%), Bugarska (6.1%) i Slovenija (5.4%).

Trgovina sa zemljama jugoistočne Evrope – CEFTA

Razmatranja uloge i funkcionisanja sporazuma CEFTA 2006. ne mogu se u potpunosti shvatiti bez sagledavanja političko-ekonomskog momenta u kojem je nastala, kao i uloge prethodnog CEFTA sporazuma.

Naime, Centralnoevropska zona slobodne trgovine (CEFTA) nastala je 1992. godine između Mađarske, Poljske i Čehoslovačke. Naknadno su joj pristupile Slovenija (1996), Rumunija (1997), Bugarska (1999), Hrvatska (2003) i Makedonija (2006) kada je većina CEFTA članica napustila sporazum zbog učlanjenja u EU.

Nakon 2004. godine CEFTA je imala tri članice Rumuniju, Bugarsku i Hrvatsku, kojima se početkom 2006. godine priključila i Makedonija kada je bilo izvesno da će u 2007. godini i Rumunija i Bugarska napustiti sporazum zbog ulaska u EU.

Paralelno sa ovim procesima u tzv. "staroj" CEFTA sporazumu, pojavljivanje Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope, međunarodne inicijative, u početku pod okriljem OEBS-a 1999. godine, utiče na ekonomske odnose u regionu JIE i na kraju na formiranje novog sporazuma CEFTA 2006.

Polazeći od potrebe obnavljanja i razvoja trgovinskih odnosa nakon ratnih konflikata na Balkanu u okviru Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope, a uz podršku EU, formirana je Radna grupa za liberalizaciju trgovine koju su tada činile Albanija, BiH, Bugarska, Hrvatska, Mađarska, Makedonija, Rumunija, Slovenija, SR Jugoslavija, Turska kao i predstavnici međunarodne zajednice EU, SAD, Svetska banka i dr. Radna grupa je usvojila Memorandum o trgovinskoj liberalizaciji kojim su se potpisnice

obavezale da do kraja 2002. godine međusobno zaključe sporazume o slobodnoj trgovini. Do kraja 2004. godine zaključeno je 32 bilateralna sporazuma (uključujući i sporazum sa UNMIK/Kosovom).

Veliki broj preferencijalnih trgovinskih sporazuma neistovetnih po sadržaju i obimu preferencijala (što je otežavalo primenu u praksi, a i poziciju EU koja je želela da na trajnijim osnovama potvrdi ekonomsku i političku stabilnost u jugoistočnoj Evropi), dovela je do stvaranja novog multilateralnog sporazuma CEFTA 2006.

Pregovori o zaključivanju "novog" CEFTA sporazuma su se vodili pod okriljem Radne grupe za trgovinu Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope i okončali su se u decembru 2006. godine.

Sporazum o amandmanima i pristupanju CEFTA (CEFTA 2006) potpisale su 19. decembra 2006. godine u Bukureštu sledeće države: Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Moldavija, Crna Gora, Srbija i UN Prelazne administrativne misije na Kosovu (UNMIK) u ime Kosova i u skladu sa Rezolucijom Saveta bezbednosti UN 1244.

Prateći tok ratifikacije sporazuma po državama članica, CEFTA 2006 je za pet članica CEFTA stupila na snagu 26. jula 2007. godine, dok je za neke članice to bilo nešto kasnije: za Hrvatsku 22.8.2007, za Srbiju 24.10.2007, a za BiH 22.11.2007. godine.

Reč je o potpuno novom, modernom sporazumu koji je ukinuo prethodne bilateralne sporazume. On je predvideo formiranje potpune zone slobodne trgovine do 31. decembra 2010. godine, za razliku od prethodnog sporazuma koji nije predviđao taj stepen liberalizacije među članicama.

Osnovne karakteristike CEFTA 2006

Savremeni ili "moderni" karakter sporazuma ogleda se u činjenici da on odražava trendove trgovinske politike u svetu (Svetska trgovinska organizacija i EU) krajem prošlog i početkom XXI veka, što se prevashodno odnosi kako na sveobuhvatnost nivoa liberalizacije, tako i na oblasti koje su pokrivene samim sporazumom.

Opšte odredbe

Značajna involviranost EU u sam proces pregovaranja CEFTA ogleda se već u Preambuli sporazuma, gde se ističe da sporazum doprinosi integracionim procesima njegovih članica prema EU. Istovremeno i u pojedinim odredbama sporazuma postoji direktno povezivanje na odgovarajuća pravila EU, npr. kod pitanja konkurencije, usaglašavanja tehničke regulative sa standardima EU i dr. Generalno, učešćem u CEFTA podstiče se proces integracije u EU kroz usaglašavanje regulative sa pravnim tekovinama EU, za šta je najbolji dokaz to što su sve prethodne članice CEFTA već postale članice EU.

Sporazum takođe u mnogim odredbama upućuje na odgovarajuće definicije, pravila i procedure Svetske trgovinske organizacije. Direktno preuzimanje pojedinih odredbi ove organizacije je bilo neophodno budući da neke CEFTA članice nisu članice STO-e, čime se obezbedilo direktno preuzimanje važećih međunarodnih pravila. S obzirom na to da Srbija još nije članica STO-e, ovakvo rešenje u CEFTA samo ubrzava procese integrisanja Srbije u međunarodne ekonomske tokove.

Nova rešenja u odnosu na dotadašnje sporazume o slobodnoj trgovini

CEFTA zamenjuje mrežu prethodna 32 sporazuma o slobodnoj trgovini jednim multilateralnim sporazumom i predviđa formiranje potpune zone slobodne trgovine u regionu do 31.12.2010. godine, a zasniva se na postojećim koncesijama iz bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini, odnosno, na postojećem nivou liberalizacije koji će se do 2010. godine sukcesivno povećavati. Samom zamenom više sporazuma jednim multilateralnim, međusobni odnosi članica su postali transparentniji.

CEFTA predstavlja novu vrstu sporazuma, ne samo po obimu (stepenu liberalizacije), već i po sadržini.

CEFTA pokriva više od 90% međusobne robne razmene članica u regionu po preferencijalnim uslovima, a potpuna liberalizacija trgovine industrijskim proizvodima uspostavljena je od 2007. godine. Ukinuta su kvantitativna ograničenja u međusobnoj trgovini, osim minimalnog broja rezidualnih kvota u poljoprivredi. Međutim, odredbama člana 10. stav 3. Sporazuma CEFTA predviđeno je da do 1. maja 2009. godine, strane ugovornice razmotre mogućnost odobravanja dodatnih koncesija u poljoprivredi. S tim u vezi održane su dve runde pregovora tokom januara i aprila 2009. godine. Delegacija Republike Srbije je vodila pregovore sa delegacijom Albanije, Moldavije i Hrvatske. Sa Albanijom i Moldavijom su potpuno ukinute carine i kvote za poljoprivredne proizvode, dok je sa Hrvatskom dogovorena značajna fazna liberalizacija - od 2011. godine 72% tarifnih oznaka će biti potpuno liberalizovano, kvote će biti značajno povećane i u okviru njih carinske stope će biti eliminisane, ili značajno snižene. Očekuje se da primena dogovorenih koncesija počne od II kvartala 2011. godine.

U pogledu same sadržine sporazuma veoma je bitno istaći da su uvedene oblasti trgovine koje nisu ranije bile obuhvaćene bilateralnim sporazumima:

- Trgovina uslugama za koju se predviđa u početnoj fazi postizanje transparentnosti regulative u regionu, a zatim i postepena liberalizacija;
- Strana ulaganja (investicije) – na osnovu već zaključenih bilateralnih sporazuma o podsticanju i zaštiti investicija, CEFTA promovira kreiranje stabilnih, transparentnih i povoljnijih uslova za investitore;
- Javne nabavke - predviđeno je progresivno i efektivno otvaranje tržišta javnih nabavki uz poštovanje principa najpovoljnije nacije i nacionalnog tretmana
- Pravila konkurencije - usklađivanje sa pravilima EU.

Pojedine nove oblasti su precizirane i postavljeni su rokovi za usaglašavanje:

- za tehničke barijere trgovini, do 31.12.2010. godine CEFTA Strane treba da zaključe sporazum o harmonizaciji i međusobnom priznavanju postupaka o proceni usaglašenosti;
- pravila konkurencije saglasna odgovarajućim pravilima EU bi trebalo da se primenjuju na sva preduzeća počev od 1.5.2010. godine;
- javne nabavke – od 1.5.2010. godine članice treba da obezbede nediskriminaciju i nacionalni tretman,
- zaštita intelektualne svojine – ostavljen je rok do 1.5.2014. godine za pristupanje i primenu međunarodnih konvencija u ovoj oblasti.
- Pravila o poreklu robe sistemom dijagonalne kumulacije pravila o poreklu² omogućavaju tešnje povezivanje privreda u regionu i njihov zajednički nastup u izvozu u EU. Naime, primenom dijagonalne kumulacije porekla robe unutar CEFTA moguće je korišćenje inputa iz bilo koje članice prilikom izrade proizvoda koji se potom može izvesti u bilo koju CEFTA članicu po preferencijalnom režimu. Pored ove pogodnosti ista pravila važe i za izvoz u EU ukoliko se radi o CEFTA članicama koje imaju u primeni i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa istovetnim sistemom pravila o poreklu, što je slučaj sa Srbijom.

Institucionalni okvir za primenu CEFTA 2006

Zajednički komitet koji čine nadležni ministri CEFTA Strana predstavlja vrhovni organ i ima formalniju ulogu nego kod bilateralnih sporazuma. Sve odluke donosi Zajednički komitet konsenzusom Strana. U okviru Zajedničkog komiteta formirana su i tri Potkomiteta, za poljoprivredu, carinsku saradnju i pravila o poreklu i tehničke prepreke trgovini i necarinske barijere. Tehničku podršku Zajedničkom komitetu i funkcionisanju samog sporazuma pruža stalni Sekretarijat sa sedištem u Briselu. Zbog značaja rada na otkrivanju i eliminisanju necarinskih prepreka trgovini formalizovan je rad na evidentiranju i eliminisanju necarinskih barijera.

Posebni značaj ima uvođenje novog mehanizam rešavanja sporova koji treba da dovede do doslednije primene Sporazuma i poštovanja preuzetih obaveza, dok bilateralni sporazumi nisu imali mehanizme rešavanja sporova. Mehanizam rešavanja sporova uključuje i mogućnost pokretanja arbitražnog postupka prema pravilima UNCITRAL-a.

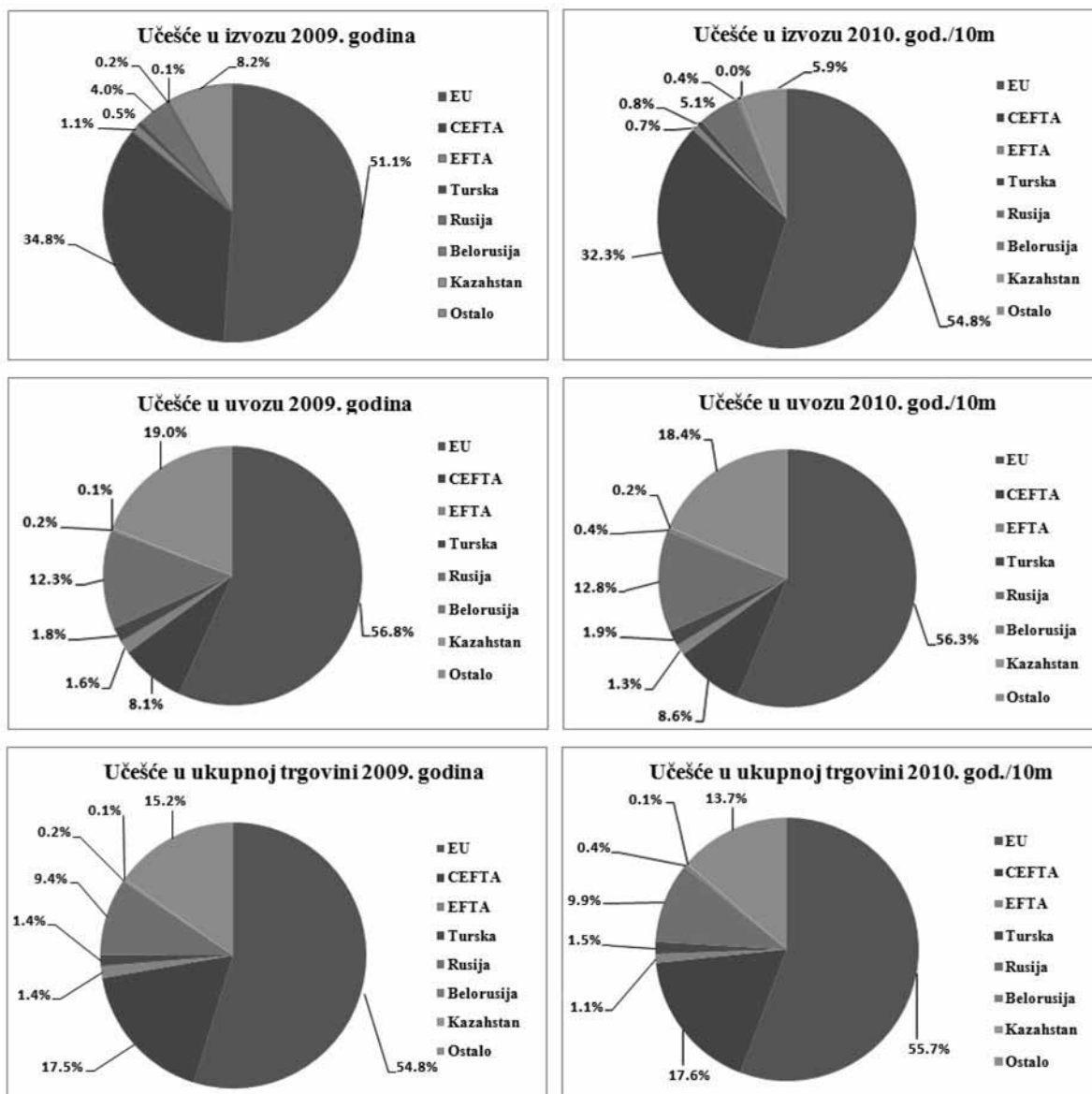
Implikacije CEFTA na privredu Srbije

Primena CEFTA ima niz veoma značajnih uticaja na privredu Srbije, a svakako se prvenstveni značaj liberalizacije ogleda u povećanju obima međusobne trgovine CEFTA Strana.

CEFTA region je veoma značajan za Srbiju, jer CEFTA članice predstavljaju drugog najznačajnijeg trgovinskog partnera Srbije, odmah posle zemalja EU. Nakon formiranja CEFTA podaci pokazuju da trgovina sa CEFTA partnerima predstavlja oko 17% od ukupne trgovine Srbije sa svetom. Pri tome, izvoz u CEFTA članice prosečno je iznosio oko 33% ukupnog izvoza Srbije u svet, dok je uvoz iz CEFTA predstavljao oko 8% ukupnog uvoza Srbije iz sveta.

---

2) O pravilima o poreklu robe i dijagonalnoj kumulaciji pogledati tekst Tatjana Stanić - *Pravila o poreklu robe*.

Od 2006. godine ukupna robna razmena Srbije sa regionom beleži konstantan rast koji je iznosio oko 50% godišnje. Izuzetak je 2009. godina, kada je razmena pala za oko 20% (uvoz za 22,3%, a izvoz za 18,9%) kao posledica ekonomske krize u svetu, a koja se odrazila i na trgovinu u regionu.

U prvih 10 meseci 2010. godine delimični oporavak naše, a i svetske privrede, uslovio je rast naše ukupne razmene sa CEFTA članicama za 13,5%, uvoza za 18,8% i izvoza za 11,4% upoređujući sa istim periodom u 2009. godini.

Trgovinska razmena Srbija - CEFTA 2001-2010/10m u 1.000 EUR

Godine	Izvoz	Uvoz	Indeks izvoza	Indeks uvoza	Saldo	Ukupna trgovina	Pokrivenost uvoza izvozom
2001	497,627	364,209	99.3	112.0	133,418	861,836	136.6
2002	610,816	366,760	122.7	100.7	244,056	977,576	166.5
2003	748,930	379,088	122.6	103.4	369,842	1,128,018	197.6
2004	845,670	490,517	112.9	129.4	355,153	1,336,187	172.4
2005	1,131,641	611,855	116.8	124	519,786	1,743,496	185.0
2006	1,767,360	868,979	112.7	122.3	898,381	2,636,339	203.4
2007	2,303,808	1,144,020	130.4	131.7	1,159,788	3,447,828	201.4
2008	2,768,950	1,293,513	120.2	113.1	1,475,437	4,062,463	214.1
2009	2,175,800	933,049	78.6	72.1	1,242,751	3,108,849	233.2
2010/10m	2,014,279	882,331	111.4	118.8	1,131,948	2,896,610	228.3

*Podaci za UNMIK dostupni od 2005. godine, a za CG od 2006. godine

Tradicionalno najznačajnije CEFTA članice za srpski izvoz su Crna Gora, Bosna i Hercegovina i Makedonija.

Tako na primer u 2009. godini u deset prvih srpskih izvoznih destinacija u svetu nalaze se: Bosna i Hercegovina na prvom mestu, Crna Gora na trećem, Makedonija na šestom i Hrvatska na desetom mestu. U prvih deset meseci 2010. godine, CEFTA partneri donekle gube značaj u izvozu tako da je Bosna i Hercegovina na drugom mestu kao izvozno odredište u svetu, Crna Gora na četvrtom, Makedonija na šestom i Hrvatska na jedanaestom mestu.

U pogledu uvoza generalno najznačajnija je Bosna i Hercegovina, a prate je Hrvatska i Makedonija.

Tako na primer u 2009. godini među zemljama iz kojih je Srbija najviše uvozila javlja se Bosna i Hercegovina na desetom mestu i Hrvatska na jedanaestom. U prvih deset meseci 2010. godine, Bosna i Hercegovina se popela na osmo mesto u svetu po poreklu uvoza, a Hrvatska je pala na trinaesto mesto.

Srbija ima sveukupni pozitivni trgovinski bilans sa CEFTA članicama i visoki trgovinski suficit koji se povećava iz godine u godinu. Od ukupne trgovine sa CEFTA članicama, oko 75% čine industrijski proizvodi, a preostali deo se odnosi na poljoprivredne proizvode. Udeo industrijskih proizvoda u srpskom izvozu je 66%, a u uvozu 77%.

Najznačajniji izvozni proizvodi su električna energija, proizvodi od gvožđa, pivo, šećer i lekovi, dok se na uvoznoj strani takođe nalazi električna energija, koks i drvo.

Bilateralni preferencijalni aranžmani

Kao što je već napomenuto, Srbija je pre deset godina pristupila liberalizaciji spoljnotrgovinskog sistema i započela proces uključivanja u svetske trgovinske tokove paralelno, tako da je radi sagledavanja mesta regionalnih ekonomskih tokova bitno napomenuti i ostale pravce liberalizacije trgovine, van striktno evropskog kontinenta i regiona jugoistočne Evrope.

- Malo pre nego što je tadašnja SR Jugoslavija dobila preferencijalni status na tržištu EU (u januaru 2001. godine), priveli su se kraju pregovori sa Ruskom Federacijom i 28. avgusta 2000. godine potpisan je Sporazum između Savezne vlade Savezne Republike Jugoslavije i Vlade Ruske Federacije o slobodnoj trgovini. Ukidanjem carina za najveći broj proizvoda poreklom iz dve strane stvoreni su povoljniji uslovi za uspostavljanje dugoročnih oblika saradnje u svim segmentima privrede. Naknadno je potpisan i Protokol između Vlade Republike Srbije i Vlade Ruske Federacije o izuzecima iz režima slobodne trgovine kojim se zamenjuje Protokol uz osnovni Sporazum u aprilu 2009. godine, a kojim se dalje liberalizuje oko 99% trgovine sa Ruskom Federacijom.
- Sporazum između Vlade Republike Srbije i Vlade Republike Belorusije o slobodnoj trgovini između Republike Srbije i Republike Belorusije je potpisan 31. marta 2009. godine u Minsku. Sporazum predviđa međusobno recipročno ukidanje carina i ostalih dažbina za oko 99 % proizvoda obuhvaćenih carinskom tarifom.
- Sporazum o slobodnoj trgovini sa Turskom je potpisan 1. juna 2009. godine, a stupio je na snagu 1. septembra 2010. godine. Za sve industrijske proizvode, sa poreklom, dogovoren je asimetričan model liberalizacije u korist srpske strane, koji podrazumeva stopu carine nula pri uvozu u Tursku. Nasuprot tome, uvoz istih proizvoda sa poreklom iz Turske, pri uvozu u Srbiju, imaće sniženu stopu carine i to u tranzicionom periodu od dve, četiri ili pet godina, u zavisnosti od osetljivosti konkretnog proizvoda, počevši od 1. septembra 2010. godine, da bi tek od 1. januara 2015. godine uvoz svih inindustrijskih proizvoda iz Turske bio sa stopom carine nula. Ovaj način liberalizacije trgovine industrijskim proizvodima preuzet je iz SSP sa EU, s tim što je u Sporazumu sa Turskom za određene tekstilne i proizvode crne i obojene metalurgije obezbeđen veći stepen zaštite. Liberalizacija trgovine poljoprivrednim proizvodima odnosi se samo na proizvode biljnog porekla, a odvija se u okviru količinskih kvota, sa preferencijalnom stopom carine. Trgovina poljoprivrednim proizvodima koji nisu obuhvaćeni kvotama, odvija se u režimu primenjenih carina.
- Sporazum o slobodnoj trgovini između Vlade Republike Srbije i Vlade Republike Kazahstan je potpisan 7. oktobra 2010. godine u Astani. Sporazumom su ukinute carine, uvozne dažbine i druge mere ekvivalentnog dejstva za oko 99% proizvoda obuhvaćenih carinskom tarifom poreklom iz država potpisnica.
- Srbija je potpisala sporazum o slobodnoj trgovini sa državama Evropske asocijacije o slobodnoj trgovini (EFTA), odnosno, sa Islandom, Lihtenštajnom, Norveškom i Švajcarskom 17. decembra 2009. godine u Ženevi, a ratifikovala ga u Narodnoj skupštini Republike Srbije 26. maja 2010. godine. Zbog specifične ratifikacione procedure 1. oktobra 2010. godine otpočela je primena Sporazuma između Republike Srbije i Švajcarske i Lihtenštajna, dok se ratifikacija u parlamentu Norveške i Islanda očekuje u prvom kvartalu 2011. godine. Sporazum sa EFTA je takođe još jedan korak napred u boljem ekonomskom pozicioniranju Srbije. Sporazumom je postignuta asimetričnost liberalizacije trgovine u našu korist tako da danom stupanja na snagu Sporazuma, države EFTA ukidaju sve carine za industrijske proizvode poreklom iz Srbije, a za poljoprivredne proizvode Srbija dobija tretman sličan onom koji zemlje EU imaju na tržištu EFTA zemalja.

Tržište	Stanovnika	Trgovinski režim
Evropska unija	501,064,211	PTS
Rusija	141,927,297	SST
Jugoistočna Evropa	30,936,824	CEFTA
Turska	77,804,122	SST
EFTA	12,660,623	SST
Belorusija	9,648,533	SST
Kazahstan	16,417,000	SST
Ukupno	790,458,610	

Gornji podaci ukazuju da mreža preferencijalnih trgovinskih aranžmana koje je zaključila Srbija obuhvata prostor od oko 790 miliona stanovnika što predstavlja povoljni ambijent za naš izvoz. Ovaj pravni okvir za obavljanje trgovine predstavlja mogućnost za izvoznike koja tek treba da se u punoj meri realizuje. Međutim, naučne studije i praksa ukazuju da sama liberalizacija trgovine ukoliko nije praćena adekvatnim strukturnim reformama može dovesti do povećanja obima trgovine, ali ne i do stvaranja konkurentnije privrede što je neophodno za kvalitetno uključivanje svake zemlje, pa i Srbije, u međunarodne trgovinske tokove.

Zaključna razmatranja

Pored nesumnjivog značaja CEFTA za Srbiju u ekonomskom smislu (jer se Srbija, pored Hrvatske, u regionalnoj saradnji profilisala kao najznačajniji trgovinski partner konstantno beležeći suficit u trgovini u okviru CEFTA), u insitucionalnom smislu Srbija je odigrala možda i značajniju ulogu u stvaranju uslova za neometano funkcionisanje sporazuma. To je postignuto kroz predsedavanje CEFTA u 2010. godini kada je forsirala fokusiranje članica na tzv. "nove oblasti" liberalizacije i modernizacije CEFTA: otpočinjanje pregovora o liberalizaciji trgovine uslugama u regionu, stvaranje uslova za privlačenje što većeg obima investicija u region, povećanje transparentnosti, sa krajnjim ciljem formiranja zajedničkog investicionog tržišta, otvaranje tržišta javnih nabavki i primena adekvatne politike zaštite konkurencije kako bi se u potpunosti iskoristili efekti tržišne liberalizacije.

I pored vidljivih pozitivnih rezultata, u funkcionisanju CEFTA se pojavljuju i tekući problemi najčešće u formi nezarinskih prepreka za trgovinu. Takođe od samoproglašenja „nezavisnosti Kosova“, pitanje njihovog učešća u radu i predsedavanju CEFTA je bilo problematično, bez obzira na činjenicu da je sam sporazum potpisao UMNİK u ime Kosova, shodno rezoluciji Saveta bezbednosti 1244. Kroz formirane institucije u sistemu CEFTA pronalaze se kratkotrajna i dugotrajna rešenja i može se zaključiti da je obezbeđeno pravilno i uspešno funkcionisanje sporazuma, čak i u vreme ekonomske krize koja je posebno pogodila region jugoistočne Evrope.

Značaj CEFTA generalno, a i posebno za Srbiju se takođe mora posmatrati u kontekstu Evropske perspektive Srbije. Sam Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju eksplicitno predviđa unapređenje regionalne saradnje u kontekstu očuvanja regionalnog mira i stabilnosti sa akcentom na zaključivanje posebnih sporazuma sa zemljama uključenim u proces stabilizacije i pridruživanja sa EU. Takođe Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju stvara obavezu i zaključivanja odgovarajućeg sporazuma o slobodnoj trgovini sa Turskom, što je Srbija i uradila.

Ako se uzme u obzir činjenica da EU i dalje učestvuje u finansiranju dela budžeta CEFTA, kao i njena uloga prilikom formiranja samog sporazuma CEFTA, uz konstantno manje ili više formalno praćenje svih aktivnosti u CEFTA, jasno je da su regionalne aktivnosti u CEFTA nedvosmisleno povezane sa uključivanjem svih CEFTA strana (osim Moldavije) u EU.

Evropska unija nije imala samo ulogu u procesu liberalizacije trgovine u zemljama jugoistočne Evrope, već je ta uloga bila i jeste mnogo sadržajna. Naime, EU obezbeđuje pravni, regulatorni i institucionalni pravac za kreatore politike u članicama CEFTA. Istovremeno uspostavlja mehanizme za praćenje dogovorenih obaveza, ne dozvoljavajući reverzibilne procese što je neophodno za stabilnost trgovinskih reformi.

Svi gore pomenuti procesi liberalizacije trgovine, koje je sprovodila Srbija u prethodnoj dekadi, su neodvojivo povezani sa opštim trendovima u svetu i sa jasno proklamovanim ciljem Srbije da postane članica EU. U tim procesima članstvo i aktivno učešće u CEFTA ima dominantnu ulogu jer je ovaj sporazum prepoznat kao „predvorje“ za EU u domenu trgovine i širih ekonomskih odnosa. U postojećoj eri međunarodnih integracionih procesa, jačanje regionalne saradnje će omogućiti ne samo privlačenje značajnijeg obima stranih investicija u region, već će poslati i jasan signal međunarodnoj zajednici, pre svega EU, da je spoljnotrgovinski sistem u zemlji spreman za šire integracione procese.

Uticaj CEFTA 2006 Sporazuma na trgovinu Srbije industrijskim proizvodima u regionu: stanje, problemi i pravci razvoja

Jadranka Zenić-Zeljковиć¹

Uvod

Nesporno je da CEFTA Sporazum ima cilj da doprinese političkoj stabilnosti regiona, njegovom ravnomernijem razvoju, privlačenju investicija, razvoju infrastrukture, poboljšanju poslovnog imidža regiona i što je najbitnije sa stanovišta potrošača, da obezbedi jeftinije i kvalitetnije proizvode i usluge.

Evidentno je da su prednosti potpisivanja ovog Sporazuma podsticanje robne razmene u regionu, stimulisanje regionalne privredne kooperacije, privlačenje stranih ulaganja, veće mogućnosti izvoza u EU, doprinos procesu integracije u EU, kao i modernijim i stabilnijim uslovima regulisanja trgovine u regionu.

Zona slobodne trgovine u jugoistočnoj Evropi treba da omogući članicama da i u međusobnim trgovinskim odnosima usvoje i primene pravila i principe Svetske trgovinske organizacije i evropske standarde. Na taj način prilagodiće, ne samo svoj način poslovanja, već i stil života kako bi što pre postale članice Evropske unije.

Krajnji rezultat svih ovih pozitivnih kretanja u okviru regiona, a koje omogućuje CEFTA, je rast konkurentnost, izvoza proizvoda i usluga, a time i zaposlenosti, što dovodi do porasta životnog standarda stanovništva u Srbiji i regionu u celini.

Srbija se, kao i ceo region, suočava sa brojnim izazovima: preispitivanjem modela razvoja i rasta imajući u vidu potrebu za većim rastom društvenog proizvoda; izvozom i zaposlenošću; pozicioniranjem u okviru Evrope i šire; unapređivanjem institucionalne infrastrukture; boljim korišćenjem postojećih resursa; nedovoljnim kapacitetom za inovacije; razvojem novih tehnologija, bržim reformama i boljim sinhronizovanjem i većim fokusiranjem na razvoj regionalne saradnje.

Odredbe CEFTA Sporazuma² koje se odnose na trgovinu industrijskim proizvodima

Poglavlje I se odnosi na opšte obaveze u trgovini robom

Od dana stupanja na snagu Sporazuma u skladu sa Članom 3 ukinuta su **sva količinska ograničenja** uvoza i izvoza i mere jednakog dejstva u trgovini između strana i dogovoreno je da se neće uvoditi nova.

Takođe u skladu sa Članom 4 ukinute su sve **izvozne carine**, dažbine jednakog dejstva i izvozne takse fiskalne prirode i dogovoreno je da se neće uvoditi nove.

Članice su se u Članu 5 obavezale da neće uvoditi nove uvozne carine, dažbine jednakog dejstva i **uvozne dažbine** fiskalne prirode, niti će one koje se primenjuju biti povećane u trgovini između strana od dana koji prethodi potpisivanju CEFTA Sporazuma.

Primenjivaće se Kombinovana nomenklatura robe (CN) u trgovini između strana obuhvaćenih ovim Sporazumom koja se koristi i u EU prilikom **klasifikacije robe**.

Poglavlje II se odnosi na industrijske proizvode

Član 8 predviđa **ukidanje svih uvoznih carina**, dažbina jednakog dejstva i uvoznih dažbina fiskalne prirode, tj. potpunu liberalizaciju trgovine industrijskim proizvodima od 31.12. 2008. godine.

¹) Jadranka Zenić-Zeljковиć je rukovodilac odeljenja za Svetsku trgovinsku organizaciju u Ministarstvu ekonomije i regionalnog razvoja Vlade Republike Srbije.

²) Tekst CEFTA Sporazuma kao i događaji u vezi CEFTA Sporazuma dostupni su na sajtu Sekretarijata CEFTA www.cefta.int

Poglavlje IV obuhvata Tehničke prepreke u trgovini

Ovo poglavlje obrađuje tehničke prepreke u trgovini koje se odnose na tehničke propise, standarde i postupke vezane za ocenu usaglašenosti. Predviđena je primena Sporazuma o tehničkim preprekama u trgovini Svetske trgovinske organizacije (STO).

Strane se obavezuju da identifikuju i **ukinu nepotrebne postojeće tehničke barijere** u trgovini, u smislu STO Sporazuma o tehničkim barijerama u trgovini. Zajednički komitet, ili poseban potkomitet za pitanja tehničkih barijera u trgovini, nadgledaće proces ukidanja nepotrebnih tehničkih barijera u trgovini.

Strane se obavezuju **da neće uvoditi** nove nepotrebne tehničke barijere trgovini i da će sarađivati kako bi olakšale i harmonizovale tehničke propise, standarde i obavezne procedure usaglašenosti sa ciljem ukidanja tehničkih barijera u trgovini.

Postoji **obaveza informisanja** o bilo kom nacrtu teksta za nov tehnički propis ili standard, najmanje devedeset dana pre njegovog usvajanja osim u slučaju hitnosti. Ukoliko Strana preuzima evropski ili međunarodni tehnički propis ili standard, period informisanja je trideset dana.

Strane se obavezuju da stupe u pregovore za **zaključivanje multilateralnih sporazuma o harmonizaciji** njihovih tehničkih propisa i standarda, i o **međusobnom priznavanju procedura za procenu usaglašenosti** u skladu sa relevantnim odredbama STO Sporazuma o tehničkim barijerama u trgovini i drugim međunarodnim sporazumima pre 31. decembra 2010. godine.

Ukoliko Strana smatra da je bilo koja druga Strana usvojila ili je u procesu usvajanja mere koja predstavlja nepotrebnu tehničku barijeru u trgovini, odnosna Strana će izvestiti Zajednički komitet ili poseban potkomitet za pitanja tehničkih barijera u trgovini odlučiti o aktivnostima koje treba preduzeti.

Poglavlje V bliže određuje nekoliko aspekata

a) Pravila o poreklu i saradnja na polju carinske administracije

Ukazuje se da Aneks 4 utvrđuje pravila o poreklu za primenu odredaba ovog Sporazuma i **načine administrativne saradnje u carinskim pitanjima**, a Aneks 5 utvrđuje **zajednička pravila o međusobnoj administrativnoj pomoći u carinskim pitanjima**.

Takođe je predviđeno da Strane **pojednostave i olakšaju carinske procedure i smanje**, što je moguće više, **formalnosti** nametnute u vezi sa trgovinom. One će rešiti sve probleme koji proizađu iz primene ovih odredbi u skladu sa procedurom koja je utvrđena Sporazumom (član 42).

b) Obavezu fiskalne nediskriminacije

Strane će se **suzdržati od bilo** koje mere ili prakse interne **fiskalne** prirode kojom se, bilo direktno ili indirektno, stvara **diskriminacija** između proizvoda poreklom iz Strana i ukinuće takve mere tamo gde postoje, od stupanja na snagu ovog Sporazuma.

c) Opšta izuzeća

Sporazum **neće sprečavati zabrane ili ograničenja uvoza, izvoza ili roba** u tranzitu opravdanih po osnovu javnog morala, javne politike ili javne bezbednosti, zaštite zdravlja i života ljudi, životinja biljaka, zaštite nacionalnog blaga, zaštite intelektualne svojine i sl. Takve zabrane ili ograničenja neće, međutim, predstavljati sredstva samovoljne diskriminacije ili prikrivenog ograničenja trgovine između Strana.

d) Pravila konkurencije

Ova pravila su uređena u skladu sa pravilima Svetske trgovinske organizacije i EU. U članu 19 predviđa se da **državni monopoli** i državna trgovinska preduzeća moraju da usklade svoje poslovanje sa STO pravilima kako se ne bi stvarala diskriminacija između preduzeća potpisnica u vezi sa uslovima pod kojima se proizvodi plasiraju na tržištu. U skladu sa članom 20, od 1.05.2010. godine principi konkurencije (zabrana zloupotreba dominantne pozicije, odnosno zabrana sprečavanja, ograničavanja i remećenja konkurencije) primenjivaće se i na javna preduzeća, uz aktivnu saradnju nezavisnih regulatornih tela.

Definišu se i pravila konkurencije u preduzetništvu, koja se uglavnom zasnivaju na pravilima koja važe u EU.

e) Državnu pomoć

U članu 21 predviđa se i da **državna pomoć** ne sme narušavati konkurenciju davanjem prednosti određenim robama u odnosu na iste robe iz drugih zemalja – strana potpisnica Sporazuma. Bilo koja praksa koja narušava ili prei da naruši konkurenciju ocenjivaće se na bazi pravila koja se primenjuju u EU. Strane će obezbediti transparentnost i u ovoj oblasti, između ostalog, i godišnjim izveštavanjem Zajedničkog komiteta o ukupnom iznosu i raspodeli date pomoći.

f) Uvođenje mera zaštite

Članom 22, 23, 24 Sporazuma, u skladu sa pravilima STO, predviđaju se i mere zaštite³ u slučaju:

- dampinga,
- prekomernog rasta uvoza,
- kada uvoz poljoprivrednih proizvoda izaziva ozbiljan poremećaj na tržištu,
- platno-bilansnih poteškoća

Poglavlje VI obuhvata

a) Investicije

Poznato je da se saradnja u domenu **investicija** uglavnom reguliše kroz bilateralne sporazume. CEFTA Sporazum pored toga predviđa da će se stvoriti i održavati povoljni i transparentni uslovi za investitore, da će strane razmenjivati informacije o zakonima i propisima u ovoj oblasti, da će svaka strana osigurati pravedan i jednak tretman i punu zaštitu i sigurnost investitora drugih Strana, bez diskriminacije uz primenu nacionalnog tretmana najpovlašćenije nacije. Takođe je Članom 33 predviđeno da će se raditi na **koordinaciji politika investiranja** u okviru CEFTA i olakšanju uslova investiranja.

b) Javne nabavke

Što se tiče javnih nabavki u skladu sa Članom 35 svaka Strana će obezbediti jednak tretman svih dobavljača iz CEFTA strana, a od 1.05.2010. godine osiguraće otvaranje svog tržišta nabavki i poštovanje nacionalnog tretmana.

c) Zaštitu intelektualne svojine

Strane će obezbediti adekvatnu i **efikasnu zaštitu intelektualne svojine** u skladu sa međunarodnim standardima i multilateralnim konvencijama navedenim u Aneksu 7, kako je navedeno u članu 38. Do 1.05.2014. godine strane će, ukoliko već nisu, pristupiti konvencijama navedenim u Aneksu 7 i primenjivati ih prema Članu 39.

Šta je do sada urađeno na primeni navedenih odredbi CEFTA Sporazuma?

Potpuna liberalizacija trgovine industrijskim proizvodima

Od 31.12.2008. godine ukinute su sve uvozne carine, sve takse jednakog dejstva i sve uvozne takse fiskalne prirode u trgovini između članica CEFTA.

Bitno je naglasiti da se dogovorene trgovinske povlastice odnose samo na proizvode poreklom iz strana ugovornica, što dokazuju podnošenjem uverenja o poreklu robe EUR1 ili izjavom izvoznika. Sporazumom se precizno određuje način izdavanja, utvrđivanja i dokazivanja porekla proizvoda.

3) I za "paket" mera zaštite (trade defense measures/trade remedies/contingent measures) u skladu sa GATT važe pravila na koja se poziva i CEFTA. Jasno se definišu dozvoljeni oblici vancarinske zaštite i postavljena su detaljna pravila kada i u kojim okolnostima i koliko dugo se mogu primenjivati ovakve mere i instrumenti.

Aktivan pristup eliminisanju necarinskih barijera

Iskustvo u međunarodnoj trgovini je pokazalo da carine nisu obavezno i najveća barijera trgovini. Ograničavajući efekat necarinskih barijera, kao što su carinske procedure, administrativna praksa, tehničke barijere, standardi, restriktivan vizni režim na trgovinu mnogo je veći od carinskih mera, tj. one su mnogo restriktivnije, manje transparentne, kompleksne su, teško ih je definisati i kvantifikovati, pa samim tim i otkloniti, a mogu čak totalno blokirati trgovinu⁴.

U Članu 1 CEFTA Sporazuma u okviru tačke d). predviđa se **ukidanje prepreka i poremećaja u trgovini, olakšanje kretanja robe** u tranzitu i prekograničnog kretanja robe i usluga između teritorija članica CEFTA.

Tabela važnijih necarinskih barijera u okviru CEFTA

Tehničke barijere	Sanitarne i fitosanitarne mere	Administrativna procedura	Neadekvatna infrastruktura
Različita brzina prihvatanja EU direktiva o tehničkim propisima	Nedostatak prihvatanja međunarodno priznatih tela za ocenu usaglašenosti što izaziva skupo, dugotrajno, obimno i duplo testiranje proizvoda	Na graničnom prelazu: Duga, komplikovana, netransparentna procedura carinjenja; kontrole i verifikovanje dokumenta o poreklu robe; Neusklađeno radno vreme službi; Samovoljno, arbitrarno ponašanje nadležnih prilikom klasifikacija i određivanja carinske osnovice	Logistika u trgovini; Saobraćaj; Bankarstvo i osiguranje; Telekomunikacije; Poslovne usluge
Neprihvatanje dokumenata o oceni usaglašenosti	Neprihvatanje sertifikata tela koja se bave ocenom usaglašenosti	Nedostatak informacija o propisima i procedurama i neizvršavanje notifikacije novih propisa	
Obeležavanje i pakovanje	Obeležavanje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda	Komplikovana, skupa i dugotrajna procedura izdavanja dozvola	
		Korupcija	

Zapaženo je da se i u okviru CEFTA sa sve većom carinskom liberalizacijom trgovine, povećava značaj necarinskih barijera, kao što je generalno slučaj u međunarodnoj trgovini.

Paradoksalno je, ali proces približavanja EU još uvek ne eliminiše, već kreira barijere u regionalnoj trgovini. Necarinske barijere unutar CEFTA nastaju jer članice CEFTA Sporazuma imaju različite nivoe prilagođavanja svojih regulativa pravnim tekovinama EU (acquis communautaire). Striktno prilagođavanje jedne ili nekoliko članica visokim standardima koji važe u Uniji utiče mnogo jače na to da se i ostali tome prilagode što pre, ali dok to ne učine ne mogu izvoziti na pomenuta tržišta. Poznato je da prilagođavanje zahteva i vreme i novac, i da se to ne može učiniti preko noći.

Pregled stepena prihvatanja EU standarda i postojanja tela za ocenu usaglašenosti u CEFTA članicama u 2010. godini

	Evropski standardi (17.000) Prihvaćeni	Tela za ocenu usaglašenosti
Albanija	14,424	n/a
Bosna i Hercegovina	8,000	32
Hrvatska	10,695	123
Makedonija	3,674	20
Crna Gora	500	n/a
Srbija	2,805	413
UNMIK/Kosovo	665	0

Izvor: EC Progress Reports 2010.

4) U studiji Svetske banke navodi se da nivo NCB po zemljama, raste sa rastom BDP po glavi stanovnika. Razvijene zemlje ih naročito koriste u oblasti poljoprivrede.

Kada je reč o **necarinskim barijerama**⁵ koje pogađaju trgovinu industrijskim proizvodima, u okviru CEFTA se posebno posvećuje pažnja **tehničkim propisima**⁶, **standardima**⁷ (TBT) i administrativnim barijerama u okviru ekspertske radne tela i do sada su već postignuti određeni rezultati na smanjenju i eliminisanju ovih necarinskih barijera.

Ekspertska radna tela CEFTA u oblasti tehničkih i administrativnih barijera trgovini koja utiču na trgovinu industrijskim proizvodima

a) Potkomitet za tehničke barijere i necarinske barijere trgovini

Potkomitet za tehničke i necarinske barijere trgovini osnovan je u septembru 2007. godine, sa ciljem da se u okviru njega redovno razmenjuju informacije. Na osnovu njih će se identifikovati i razmatrati pritužbe svake članice u vezi sa necarinskim barijerama koje primenjuju druge članice i predlagati odgovarajuće mere i rokovi za njihovo eliminisanje. Podstiče se harmonizacija tehničke regulative, standarda i ocene usaglašenosti sa pravilima i procedurama STO i EU, kao i zaključivanje višestranih (plurilateralnih) sporazuma između članica u ovoj oblasti. U okviru Potkomiteta sačinjena je matrica necarinskih barijera koje su prijavile članice CEFTA na osnovu saznanja dobijenih od privrede direktno i preko njihovih udruženja i redovno se analizira napredak u rešavanju barijera, od slučaja do slučaja

b) Radna grupa za tehničke barijere trgovini

Radna grupa za tehničke barijere trgovini (RG), odlukom CEFTA Zajedničkog komiteta, osnovana je u novembru 2010. godine u okviru Potkomiteta za tehničke barijere i necarinske barijere trgovini. Zadatak RG je da obezbedi forum za konsultacije i razmenu iskustava o barijerama u trgovini koje obuhvataju tehničku regulativu, ocenu usaglašenosti, standardizaciju, akreditaciju, metrologiju i nadzor nad tržištem radi njihovog ukidanja u skladu sa odredbama Člana 13 CEFTA. Radna grupa za tehničke barijere trgovini, koja je u 2010. godini održala dva sastanka, bavi se i podsticanjem i praćenjem procesa harmonizacije u ovoj oblasti sa regulativom EU, obezbeđuje razmenu informacija putem osnivanja punktova za pružanje informacija i notifikaciju promena u regulativi, stimuliše zaključivanje plurilateralnih sporazuma o međusobnom priznavanju ocene usaglašenosti. Zahvaljujući radu RG biće omogućena primena sistema obaveštavanja o tehničkim propisima i procedurama ocene usaglašenosti od 1. januara 2011. godine.

Kad je reč o Srbiji radi se na tome da se sve komponente infrastrukture kvaliteta⁸ unaprede do nivoa koji će biti u saglasnosti sa regulativom EU. Ono što je važno za naš izvoz je da sertifikati za naše proizvode budu priznati u svim zemljama CEFTA i EU. Na tom planu je u proteklom periodu postignut značajan napredak usvajanjem zakona u ovoj oblasti koji su harmonizovani sa onim u EU. Međutim, potrebno je usvojiti i niz podzakonskih akata u koje će biti ugrađene evropske direktive „novog“, odnosno „starog“ pristupa, a postoji mogućnost da se razmotri i potreba potpisivanja odgovarajućih sporazuma o međusobnom priznavanju ocene usaglašenosti sa članicama CEFTA.

c) Potkomitet za carinu i pravila o poreklu

Potkomitet za carinu i pravila o poreklu osnovan je u septembru 2007. godine. U okviru njega se, pored ostalog, razmenjuju i razmatraju informacije o merama za olakšavanje i uprošćavanje procedure carinjenja kroz uspostavljanje integrisanog sistema upravljanja granicom, jedinstvenog šaltera i harmonizaciju podataka.

Administrativne barijere se mogu javiti u okviru carinskih postupaka i administrativne prakse kroz carinsko vrednovanje i klasifikaciju robe, zahteve o poreklu robe iz zemlje uvoznika⁹, procedure carinjenja, kao i u radu inspeksijskih službi na graničnim prelazima. Administrativne barijere često za svoju posledicu imaju korupciju koja otežava slobodnu trgovinu.

5) Do sada je u STO notifikovano preko **2000 raznih tipova necarinskih barijera** i u poslednjih nekoliko godina najviše su u upotrebi tehničke mere (za poslednjih 10 godina sedam puta se povećalo njihovo korišćenje – obavezno testiranje i zahtevi za sertifikacijom) i kvantitativna ograničenja, a najviše se koriste u sektoru hemije, farmacije, proizvodnje hrane, proizvodnje mašina i opreme, tekstila i odeće, motornih vozila. Sve više se koriste mere (standardi, tehnički propisi, fito, veto i sanitarna zaštita) koje za opravdanje imaju zaštitu potrošača (non-core measures, sa 55% na 85%), a sve manje one koje kao izgovor imaju zaštitu proizvođača (core measures sa 45% na 15%). Često je ipak u pitanju skrivena želja da se zaštite interesi nacionalnih proizvođača, odnosno čitave industrijske grane za koju se ocenjuje da je od strateškog interesa i tako se stvaraju nacionalni monopoli. Naime stvaraju se veće prepreke trgovini nego što to stvarno služi zaštiti potrošača.

6) **Tehnički propisi** su pravila i procedure putem kojih se nalažu tačno određene karakteristike proizvoda ili postupka, koji je vezan za određeni proizvod i proces njegove proizvodnje, uključujući i obavezne administrativne procedure. Oni mogu podrazumevati i korišćenje izvesne terminologije, simbola, pakovanja, obeležavanja ili etiketiranja. Po prirodi su obavezni, jer je njihovo donošenje pod isključivom nadležnošću države i oni su deo zakonodavstva. Koriste se da bi se regulisalo tržište, zaštitili potrošači, zaštitili prirodni resursi. Tehničke barijere trgovini po svojoj prirodi mogu imati restriktivno dejstvo na trgovinu čak i kada u većini slučajeva to nije namera njihovog postojanja.

7) **Standardi** po svojoj prirodi nisu obavezni. Oni nisu deo zakonodavstva. Njih razvija veliki broj raznih organa i organizacija, koji su i iz državnog, ali i iz privatnog sektora. Standardi se isključivo odnose na karakteristike proizvoda ili na tehničke zahteve koje proizvodi ili na postupke koje moraju ispunjavati da bi se izvesni standard ispunio.

8) **Nacionalna infrastruktura kvaliteta obuhvata** set javnih i privatnih institucija koje omogućavaju firmama da demonstriraju da su one usaglašene sa definisanim standardima. Ona obuhvata laboratorije koje obavljaju testiranje, tela za inspekciju, izdavanje sertifikata, laboratorije za kalibraciju, nacionalno telo za standarde, za akreditaciju i metrologiju. Ukoliko ovaj sistem ne funkcioniše dobro to se nepovoljno odražava i na izvoz i uvoz.

9) Smatra se da su troškovi obezbeđenja pravila o poreklu ekvivalentni carini od 4%, pravila o poreklu imaju veliki uticaj na inpute, pa time i na finalni proizvod.

Rezultati i planirane mere za eliminisanje necarinskih barijera (NCB)

a) Uspostavljanje CEFTA Trgovinskog portala

CEFTA trgovinski portal¹⁰ pokrenut je 10. novembra 2010. godine tokom održavanja CEFTA nedelje u Beogradu. Urađen je uz pomoć nemačke agencije GTZ i može značajno da podstakne uspešno funkcionisanje Sporazuma i eliminisanje necarinskih barijera s obzirom na to da sadrži sve informacije o regulativi i procedurama za izvoz/uvoz/tranzit u svim članicama CEFTA. Tu se na jednom mestu mogu naći osnovni podaci u vezi sa: carinskim postupkom, viznim režimom, veterinarskom, fitosanitarnom i sanitarnom kontrolom, tehničkim zahtevima i izdavanjem dozvola. Portal sadrži preko 1.700 različitih dokumenta, a među njima i relevantna dokumenta koja prate robu pri uvozu i izvozu. Cilj je da Portal uštedi vreme i novac poslovnim ljudima prilikom sakupljanja potrebnih informacija i da poveća transparentnost i predvidivost poslovnog ambijenta. U narednom periodu će se kreirati mehanizam koji će obezbediti kontakt sa privrednicima tako da će oni moći da postavljaju pitanja, unose primedbe i navode probleme i da putem Portala na efikasan način dobijaju odgovor.

b) Primena OEBS sistema praćenja i eliminacije NCB

Postavljene su osnove za objektivno identifikovanje, klasifikovanje i uklanjanje necarinskih barijera i stalni sistem praćenja ovih aktivnosti uz pomoć OEBS-a, koji treba da profunkcioniše početkom 2011. godine. Sistem obuhvata i definisanje mera i rokova za uklanjanje necarinskih barijera i to posebno tehničkih barijera trgovini, sanitarnih i fitosanitarnih mera i administrativnih prepreka. Ovaj sofisticiran i sistematizovan sistem treba da identifikuje uzroke necarinskih barijera koje postoje u trgovini prioritarnim proizvodima i grupama proizvoda, da ih sistematizuje i odredi aktivnosti i mere na multilateralnom, plurilateralnom ili bilateralnom nivou. On takođe treba da uspostavi prioritete sa rokovima za njihovo eliminisanje i da prati napredak u smanjenju i eliminaciji barijera.

Koristiće se metodologija koja se već uspešno primenjuje prilikom dobijanja OEBS indeksa investicionih reformi. Barijere će se podeliti u kategorije i svaka će imati određeni indikator, tako da će se članice CEFTA moći rangirati prema stepenu brojnosti uzroka necarinskih barijera od 1 sa najnižim, do 5 sa najrazvijenijim stepenom prilagođenosti regulative STO i EU i institucionalnim uslovima. Tako će se dobiti dijagnoza na kom stepenu se svaka od članica CEFTA nalazi u pogledu uzroka necarinskih barijera i na koje oblasti treba da se fokusira u narednom periodu kako bi ih u potpunosti eliminisala. U rangiranju će učestovati vlade, nezavisni eksperti OEBS-a i privrednici, domaći i strani investitori, kako bi se postigla objektivnost ocenjivanja, odnosno rangiranja. Uzeće se u obzir i rezultati do kojih su došle i međunarodne organizacije kao npr. analiza Doing Business Svetske banke.

Tabela koja prikazuje elemente koji će se pratiti u okviru OEBS projekta radi eliminacije tehničkih i administrativnih barijera

	Necarinske barijere (NCB)	rezultat
	Tehničke barijere trgovini (TBT)	
1.1	Institucionalni okvir za standardizaciju i kooperaciju	
1.2	Prenošenje tehničke regulative EU za prioritetne sektore	
1.3	Prenošenje standarda EU za prioritetne sektore	
1.4	Institucionalni okvir za akreditaciju i kooperaciju	
1.5	Infrastruktura i procedura za ocenu usaglašenosti	
1.6	Mehanizam informisanja i notifikacije	
	Administrativne barijere trgovini	
3.1	Postojanje i funkcionisanje website-a carinske uprave	
3.2	Postojanje i funkcionisanje centra za postavljanje pitanja	
3.3	Uključenost privrede	
3.4	Advance rulings – obaveštavanje o pravilima unapred	
3.5	Procedura podnošenja žalbi/tužbi	
3.6	Takse i naknade	
3.7	Formalnosti: dokumenta i automatizacija	
3.8	Carinska procedura i procesi	
3.9	Koordinacija i kooperacija agencija na graničnom prelazu članice i prekogranično	

10) CEFTA trgovinski portal je dostupan na sajtu www.ceftatradeportal.com

Podsticanje investicija

Poznato je da veća otvorenost tržišta za trgovinu, jake institucije i članstvo u okviru sporazuma o slobodnoj trgovini u kombinaciji sa reformom regulative u oblasti investicija, u cilju stvaranja povoljne investicione klime, vodi prilivu većeg obima stranih direktnih investicija. Zbog toga je realno da Sporazum podstiče direktne strane investicije čemu doprinosi ekonomiji obima s obzirom na to da pruža pristup tržištu od oko 25 miliona potrošača. Proces pristupanja EU, koji znači mnogo više od integracije trgovine, takođe pruža značajan doprinos atraktivnosti regiona. Oba ova procesa omogućavaju da se u pojedinim granama dostigne efikasan obim proizvodnje i komercijalna isplativost. Pored uvećanja tržišta, dodatni podsticaj vezan je za mogućnost dijagonalne kumulacije porekla proizvoda u okviru regiona, sa EU i Turskom, a u dogledno vreme i sa svim EFTA i zemljama Mediterana, čime se pruža mogućnost za veće povezivanje privreda i izvoz.

Tokom predsedavanja Srbije CEFTA u 2010. godini aktivnosti u oblasti investicija su bile usmerene na uspostavljanje pravičnih, jasnih, stabilnih i predvidivih pravila radi privlačenja greenfield (greenfield) investicija iz i van regiona. Radilo se na uklanjanju administrativnih i svih drugih prepreka investicijama, uz povećanje transparentnosti uslova za investiranje. Krajnji cilj je formiranje investicionog tržišta sa koordiniranim, odnosno usaglašenom investicionom politikom CEFTA Strana u meri u kojoj je to moguće. Sa boljom saradnjom agencija za promociju investicija u regionu i povećanjem sposobnosti zaposlenih za komunikaciju i pregovore i značajnijim uključenjem privatnog sektora u sam proces kreiranja investicione politike, nastaviće se i u naredom periodu. Ove aktivnosti se preduzimaju uz pomoć OEBS-a u okviru Komiteta za investicije.

Do sada su direktne strane investicije kroz učešće u privatizaciji i restrukturiranju pojačale postojeće proizvodne kapacitete u regionu i pri tom su se zadržale na tradicionalnim aktivnostima sa srednje-niskom tehnološkom intenzivnošću. Veliki deo investicija otišao je u sektore koji direktno ne generišu izvoz kao što su nekretnine i usluge: trgovina na malo, finansije, telekomunikacije.

Očekuje se da će CEFTA Sporazum u narednom periodu (stvaranjem tržišta koje je mnogo privlačnije za investitore od tržišta svake članice pojedinačno), značajno uticati na povećan priliv investicija i da će u većoj meri dovesti do niza pozitivnih efekata - modernizacije proizvodnje, otvaranja novih delatnosti, primene novih tehnologija, znanja, savremenog marketinga i menadžmenta, povećanja kvaliteta proizvoda i usluga, a time i povećanog izvoza.

Otvaranje tržišta javnih nabavki

Od 1. maja 2010. godine stvoreni su uslovi u okviru regulative članica da se u postupku javnih nabavki jednako tretiraju domaći i dobavljači iz ostalih CEFTA članica. Uz pomoć OEBS-a i programa SIGMA konstatovano je da su svi novi zakoni u CEFTA Stranama harmonizovani sa regulativom EU, da sadrže odredbe koje obezbeđuju jednak tretman svih ponuđača, ali je potrebno obezbediti njihovu adekvatnu primenu, povećati transparentnost i razviti adekvatne mehanizme nadzora. U okviru CEFTA trgovinskog portala planira se unos informacija i o javnim nabavkama u regionu.

Primena pravila o zaštiti konkurencije u praksi

U toku 2010. godine počelo se sa redovnim praćenjem primene pravila o zaštiti konkurencije u članicama CEFTA, koja su usaglašena sa regulativom EU, uz unapređenje saradnje između organa koji se bave zaštitom konkurencije.

Očekuje se da sve Strane CEFTA primenjuju adekvatne politike zaštite konkurencije, kako bi se u potpunosti iskoristili efekti tržišne liberalizacije. Predložena je i veća saradnja nacionalnih agencija za konkurenciju u oblasti razmene informacija i iskustava koja se odnose na donošenje i primenu regulative. Sve aktivnosti preduzeća, uključujući i javna preduzeća ne mogu da imaju za rezultat sprečavanje, ograničavanje, ili narušavanje konkurencije, ili zloupotrebu dominantnog položaja, odnosno njihovo ponašanje mora biti u skladu sa principima i pravilima o konkurenciji koja se primenjuju u EU.

Počele su i aktivnosti na definisanju zajedničkog formata obaveštenja o državnoj pomoći, s ciljem da se uspostavi sistem obaveštavanja koji bi mogao da postane operativan u toku 2011. godine.

Zaštita intelektualne svojine

Imajući u vidu odredbe CEFTA Sporazuma i postavljene rokove, aspekti zaštite intelektualne svojine će se detaljnije razmatrati tokom 2011. godine.

Srbija je u vrhu članica CEFTA¹¹ prema broju konvencija kojima je pristupila. Od navedenih 25 međunarodnih konvencija i sporazuma u aneksu 7 CEFTA Sporazuma, jedino Srbija nije pristupila Ženevskom aktu o Haškom sporazumu o međunarodnom prijavljivanju modela i uzoraka koji je usvojen u Ženevi 02.07.1999. godine.

11) Sve sporazume potpisala je jedino Hrvatska.

Trgovina industrijskim proizvodima unutar CEFTA

Karakteristike trgovine industrijskim proizvodima unutar CEFTA

CEFTA je de facto uspostavila jedinstven ekonomski prostor u industrijskom sektoru kroz potpunu međusobnu liberalizaciju trgovine. Cilj je, u skladu sa Članom 1. Sporazuma i sa relevantnim pravilima i procedurama Svetske trgovinske organizacije, uspostavljanje zone slobodne trgovine najkasnije do 31. decembra 2010. godine. Ona bi uticala na dalji rast razmene i time na konkurentnost proizvoda kroz ekonomiju obima, smanjenje troškova proizvodnje, povećanje efikasnosti, produktivnosti, niže cene proizvoda i specijalizaciju proizvodnje. Poznato je da međuregionalna trgovina stimuliše izvozno orijentisan rast što do sada nije bio slučaj u okviru CEFTA članica.

Sve članice CEFTA su relativno na sličnom nivou razvoja, spadaju u red malih ekonomija, te za njih članstvo u zoni slobodne trgovine znači brže uključivanje u savremene tokove trgovine i razvoja i povećanje konkurentnosti. Male zemlje nemaju mogućnost da razviju industriju zasnovanu na ekonomiji obima i time nižim troškovima proizvodnje. Međutim, povezivanjem i otvaranjem privreda i malim zemljama se pruža šansa da ovaj nedostatak nadoknade kroz međusobnu razmenu i privlačenjem investicija velikih kompanija koje grade industrijske pogone za proizvodnju dobara namenjenih čitavom regionu.

Skoro sve članice CEFTA beleže spoljnotrgovinski, platni i budžetski deficit, nude nedovoljno konkurentne proizvode i suočene su sa nedostatkom kapitala i teškoćama u pribavljanju kreditne podrške. Kada je reč o njihovoj ekonomskoj saradnji sa inostranstvom, uglavnom su sve orijentisane ka razvijenim članicama Evropske unije. Udeo trgovine sa EU čini od 50 do 80 odsto njihove ukupne razmene sa svetom.

CEFTA tržište broji oko 26 miliona potrošača i ima određen strateški značaj. S obzirom na to da obuhvata različite entitete bivše Jugoslavije, uz Albaniju i Moldaviju, ono obezbeđuje da se na nov način u novim uslovima uspostave pokidane veze iz nedavne prošlosti i otvore nove mogućnosti saradnje članica sa komplementarnim privredama. Problemi u uspostavljanju funkcionalne zone mogu se prevazići usvajanjem pravila i principa Svetske trgovinske organizacije i regulative Evropske unije.

U okviru Studije OEBS-a¹² na bazi analize trgovine u regionu došlo se do nekoliko zaključaka:

1. Ekonomska aktivnost u okviru ovog dela Evrope je veoma disperzovana i to se posebno odnosi na one grane industrije sa najnižim troškovima trgovine koje nailaze na visoke nekarinske barijere;
2. One grane koje zahtevaju visoko obučenu radnu snagu, koje su tehnološki intenzivne i koje direktno zavise od obima proizvodnje imaju tendenciju da se grupišu/koncentrišu, ali je njih u regionu malo;
3. Reforma investicione klime i infrastrukture u kombinaciji sa integracijom tržišta, nižim troškovima radne snage i njenom većom produktivnošću i mobilnošću, zatim privatizacijom, kao i sa otvorenošću ekonomije, manjim nekarinskim barijerama i kvalitetnim tržišnim institucijama značajno povećavaju mogućnost privlačenja stranih direktnih investicija u region.

U publikaciji koju je izdala Svetska banka¹³ navedeno je da je unutarregionalna trgovina u okviru CEFTA povećana i produbljena u poslednjih nekoliko godina, kao rezultat prvo bilateralne, a kasnije multilateralne liberalizacije i napretka u primeni mera za olakšanje trgovine. Ali obim i sadržina trgovinskih tokova ne pokazuju značajniju trgovinsku integraciju. Unutarindustrijska trgovina (trgovina sličnim proizvodima, ili proizvodima sa različitim nivoom prerade, odnosno dvosmerna trgovina na bazi integracije firmi i proizvodnih procesa), kao glavni faktor rasta trgovine u svetu poslednjih decenija, i rezultat globalizacije, novih tehnologija i fragmentacije proizvodnje (outsourcing and offshoring), u regionu je na iznenađujuće niskom nivou i pored toga što su to male ekonomije i direktni susedi. Unutarindustrijska trgovina je uglavnom skoncentrisana na tešku industriju tj. na proizvode od gvožđa i čelika, zatim na nemetalne proizvode i elektroopremu. Može se očekivati da će se sa harmonizacijom standarda i regulative, zaštitom intelektualne svojine i stvaranjem povoljne klime za investicije njen udeo povećavati. Poznato je da veća integracija trgovine omogućava partnerima veću raznovrsnost proizvoda, primenu inovacija, veću stabilnost u odnosu na kratkoročne fluktuacije, a može doprineti većem obimu inostranih investicija.

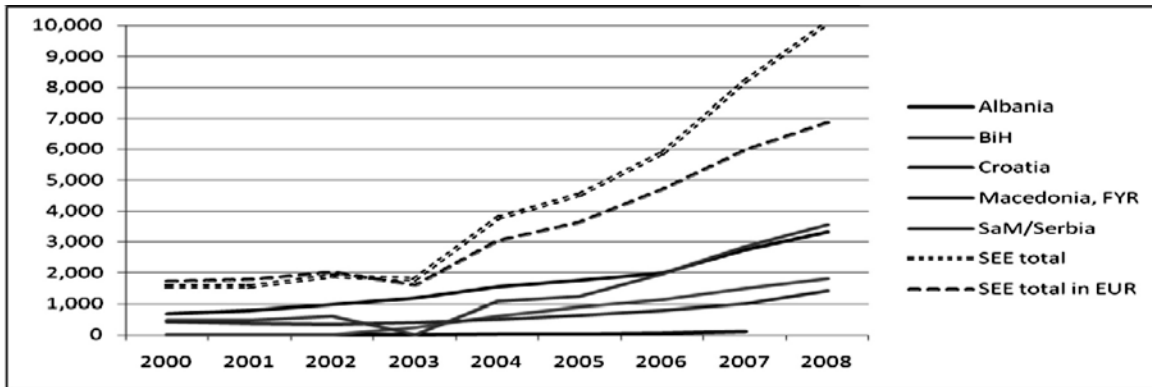
Prema tome **glavne karakteristike robne razmene** unutar CEFTA su:

- **Ukupna trgovina** se od 2004. do 2008. godine udvostručila, uz neprekidan rast i u 2008. godini je dostigla maksimum, međutim usled globalne krize dolazi do pada, ali i oporavka tokom 2010. godine.

12) *Trade Integration, Industry Concentration and FDI Inflows: The Experience in Central and South Eastern Europe*, OECD, 2010.

13) *Enhancing Regional Trade Integration in Southeast Europe*, World Bank, 2010.

Kretanje trgovine unutar CEFTA od 2000. godine do 2008. godine

Izvor: UN COMTRADE

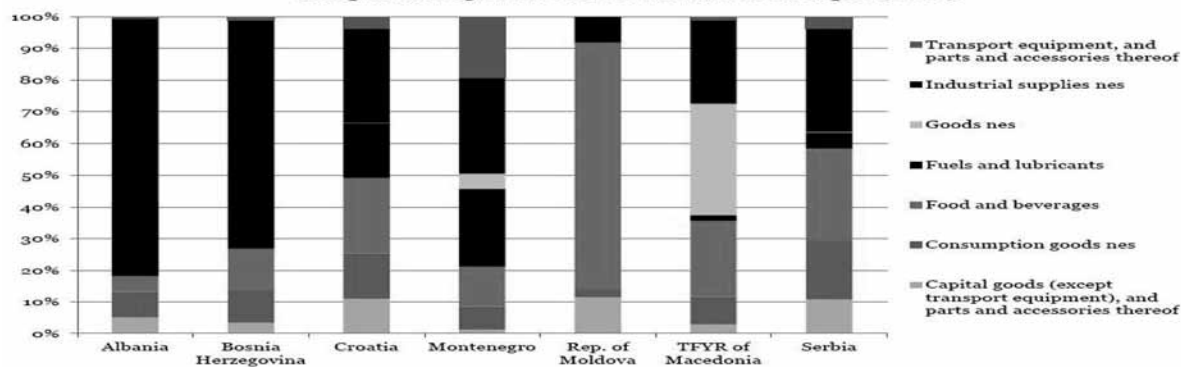
- U strukturi razmene unutar CEFTA najviše učestvuju industrijski proizvodi. 4/5 ukupne trgovine se odnosi na industrijske proizvode koji su radno (rezultat su uloženg rada niže obrazovane radne snage) i resurno intenzivni, niske dodate vrednosti, sa malom profitnom maržom, niske stope rasta tražnje na međunarodnom tržištu.

Struktura izvoza u okviru CEFTA u 2009. godini

Majority of intra-regional merchandise exports concentrate on low value added industrial supplies and consumer goods...

Composition of intra-CEFTA merchandise export, 2009

- **Visoka je koncentrisanost trgovine** na nekoliko grupa proizvoda i prisutna je podudarnost izvozne ponude: preovlađuju mineralna goriva (u okviru su prvih pet proizvoda koji se uvoze u svim članicama sem u Crnoj Gori), čelik i gvožđe (u okviru su prvih pet proizvoda koji se izvoze i uvoze sem u Hrvatskoj), a zatim slede proizvodi od čelika i aluminijuma i električne mašine i oprema. Ovi podaci upućuju da je nužna specijalizacija u okviru ovih grana industrije.
- **Struktura izvoza** se nije bitno menjala u poslednjih 5 godina. Tako je 86% od rasta izvoza u periodu od 2000. do 2007. godine rezultat povećanja izvoza postojećih proizvoda na postojeća tržišta, dok je samo oko 20% rasta rezultat izvoza novih proizvoda. Izvozni potencijali članica CEFTA su u crnoj metalurgiji, hemijskoj, tekstilnoj industriji, drvoprerađivačkoj i mašinogradnji.
- **Međusobna trgovinska integracija je neujednačena** – većini članica vodeći partner u trgovini je EU. Struktura trgovine unutar CEFTA i sa EU nije ista. Dvostruko više proizvoda veće vrednosti (kao što su mašine i transportna oprema) se izvozi u EU nego u CEFTA, a to je slučaj i sa tekstilom. Dok se mineralna goriva i hemijski proizvodi više izvoze u okviru CEFTA nego u EU.

Struktura izvoza CEFTA članica u CEFTA i EU u 2007. godini
(prema UN SMTK standardnoj međunarodnoj trgovinskoj klasifikaciji)

UN SMTK	OPIS	CEFTA	EU (25)
0	Hrana i životinje	15.2	7.6
1	Pića i duvan	5.4	0.9
2	Sirove materije osim goriva	5.7	7.8
3	Mineralna goriva i maziva	15.3	3.6
4	Životinjska i biljna ulja i masti	1.1	0.3
5	Hemijski proizvodi	10.1	6.3
6	Proizvodi svrstani po materijalu	26.7	28.2
7	Mašine i transportni uređaji	11.8	21.1
8	Razni gotovi proizvodi	8.7	23.9
9	Proizvodi i transakcije koji nigde nisu pomenuti	0.0	0.1

Izvor: UN COMTRADE

- **2/3 ukupne trgovine se obavlja među ne članicama STO-e**, čija trgovinska politika nije u potpunosti usaglašena sa pravilima i principima ove međunarodne organizacije, što realno može da bude uzrok postojanja necarinskih barijera. Inače CEFTA Sporazum predviđa da članice međusobne trgovinske odnose vode u skladu sa pravilima i disciplinama STO-e bez obzira na to da li su ili ne članice ove organizacije.
- **Unutarindustrijska trgovina (UIT) je niska**, obuhvata manje od 10% (Albanija i Crna Gora), pa do 25% ukupne razmene (Hrvatska i ostale članice CEFTA). Ona je indikator ekonomske integracije i pokazatelj uspešne integrisanosti u globalni lanac snabdevanja.

Udeo unutar industrijske trgovine CEFTA članica u 2000. i 2007. godini

	UIT u CEFTA		UIT sa FU-25	
	2000	2007	2000	2007
Albanija	2.9	6.2	22.8	23.9
Bosna i Hercegovina	14.2	23.6	n/a	28.6
Hrvatska	11.6	25.0	37.5	36.0
Makedonija	18.1	24.6	8.3	10.7
Crna Gora	n/a	9.5	n/a	n/a
Srbija (CG u 2000.)	17.8	21.9	22.7	24.6

Izvor: UN COMTRADE

- Nemoguće je detaljnije analizirati robnu razmenu unutar CEFTA **jer statistički podaci** koje prikazuju članice CEFTA **nisu pouzdani i uporedivi**. To prevazilazi normalne razlike zbog cif i fob obračuna. Podaci se značajno razlikuju zbog prikazivanja manje vrednosti, grešaka u klasifikaciji robe, kursnih razlika i krijumčarenja što utiče na neregistrovanje trgovine, utaje poreza (uvoz se registruje prema poreklu, a izvoz prema destinaciji i sl). Ovo utiče negativno na mogućnost analize rezultata razmene i izrade projekcija, što je važno za donošenje određenih strategija. Potrebno je utvrditi uzroke razlika i obraditi podatke prema metodologiji EU. Na tom planu se čine prvi koraci uz pomoć EU.

Karakteristike trgovine Srbije industrijskim proizvodima sa članicama CEFTA

Realno su se stvorili uslovi da Srbija liberalizacijom tržišta u regionu bude u posedu ulaznice kojom potencijalno može da ima pristup tržištima CEFTA. Time ostvaruje rast izvoza i industrijskih proizvoda po osnovu ukidanja carina i kvota, jer se na taj način automatski poboljšava cenovna konkurentnost srpskih proizvoda. Očito je da kalkulacija izvoznog posla i prodajne cene pre i posle spoljnotrgovinske liberalizacije može izgledati sasvim drugačije.

U kojoj meri se ove šanse koriste zavisi i od drugih brojnih faktora, kako od situacije u domaćoj privredi (raspoloživost robe atraktivne za izvoz, rast produktivnosti, efikasnosti, tehnološki razvoj, inovativnost, kvalitet proizvoda, njegova usaglašenost sa tehničkim propisima i standardima EU), tako i od situacije na tržištu svake članice CEFTA (kupovna moć stanovništva, stanje i struktura privrede, postojanje necarinskih barijera).

Ujednačavanje uslova trgovine u regionu, vladavina prava, transparentnost, stabilnost, predvidivost regulative, efikasnost državne administracije, zaštita konkurencije, smanjenje administrativnih troškova koji se odnose na pribavljanje izvoznih/

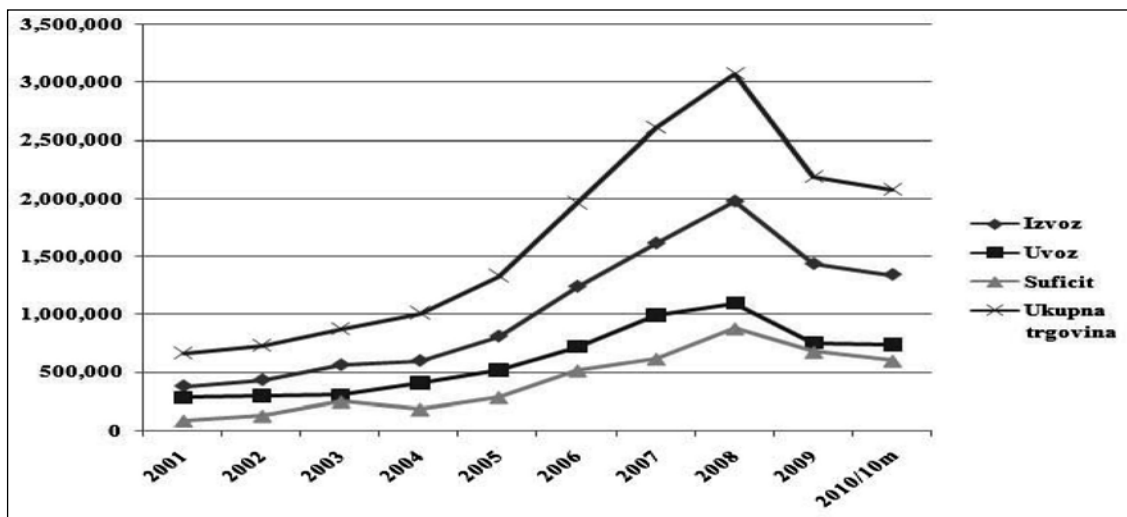
uvoznih dozvola, smanjenje broja dokumenata potrebnih za izvoz/uvoz, uprošćavanje procedure carinjenja, razvoj infrastrukture, mogu umnogome da utiču na umanjenje troškova poslovanja, a time i cene proizvoda pri izvozu i rast konkurentnosti.

Proces liberalizacije pruža velike poslovne šanse samo onim preduzećima koja uspeju da se prilagode uslovima povećane konkurencije na domaćem, ali i stranom tržištu. Efekti skretanja i stvaranja trgovine zahtevaju od preduzeća izuzetnu fleksibilnost i spremnost da, ako je to potrebno, menjaju kanale nabavke i prodaje, redukuju troškove, podstiču kvalitet proizvoda i uslove prodaje itd. Paralelnim delovanjem na cenovne i necenovne faktore konkurentnosti, domaća industrija može postati konkurentna prvo na svom, a zatim i na inostranim tržištima. Preduzeća koja ne uspeju da se uklope u novonastale uslove privređivanja, teško će opstati u integracionim procesima.

Zemlja koja nema akumulaciju iz sopstvenih izvora, što je slučaj sa Srbijom, kao ni dovoljan priliv inostranih investicija za razvoj strateških, tehnološki intenzivnih industrija, biva prinuđena da izvozi sirovine i proizvode niže faze složenosti tradicionalnih industrijskih grana, koje se baziraju na relativno statičnim i prljavim tehnologijama.

- U periodu od 2004. godine¹⁴ do oktobra 2010. godine ukupna trgovina industrijskim proizvodima Srbije sa članicama CEFTA je udvostručena. Pri tom izvoz se povećao dva puta, dok je uvoz porastao za oko 80%. Pokrivenost uvoza izvozom je sa 145% povećana na preko 180%.

Grafikon koji pokazuje kretanje ukupne trgovine industrijskim proizvodima, izvoza, uvoza i suficita u periodu od 2001-2010/10 meseci.

Najveća vrednost izvoza u posmatranom periodu ostvarena je u 2008. godini, dok u 2009. godini dolazi do njenog pada. U 2010. godini izvoz se oporavlja i realno se može očekivati i blagi porast na kraju 2010. godine na bazi podataka za 10 meseci. To govori da je svetska ekonomska kriza imala značajan uticaj i na izvoz i ukupnu trgovinu industrijskim proizvodima Srbije sa regionom, i to u istoj meri kao i na izvoz, odnosno trgovinu ovim proizvodima sa ostalim zemljama Evrope i sveta.

- Srbija u poslednjih sedam godina izvozi u CEFTA Članice u proseku godišnje oko 30% celokupnog izvoza industrijskih proizvoda u svet, a uvozi oko 7%. Znači da je tržište CEFTA za Srbiju mnogo značajnije za plasman industrijskih proizvoda, nego za nabavku, kao i to da su ostala tržišta u svetu mnogo značajnija za trgovinu industrijskim proizvodima i to posebno tržište EU.

Tabela učešća CEFTA članica u razmeni industrijskih proizvoda sa svetom u%, u periodu 2001-2010/10 meseci

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Izvoz	24.6	26.6	29.2	27.3	27.4	29.2	30.1	31.4	30.1	27.7
Uvoz	6.8	5.6	5.2	5.2	6.7	7.4	7.5	7.0	7.0	7.7

- Od ukupnog izvoza Srbije u CEFTA u poslednjih sedam godina prosečno 70% čine industrijski proizvodi, dok je njihov udeo u uvozu iz CEFTA oko 84%. Prema tome, gro učešća u razmeni Srbije sa regionom čine industrijski proizvodi, dok je zastupljenost poljoprivrednih proizvoda mnogo manja.

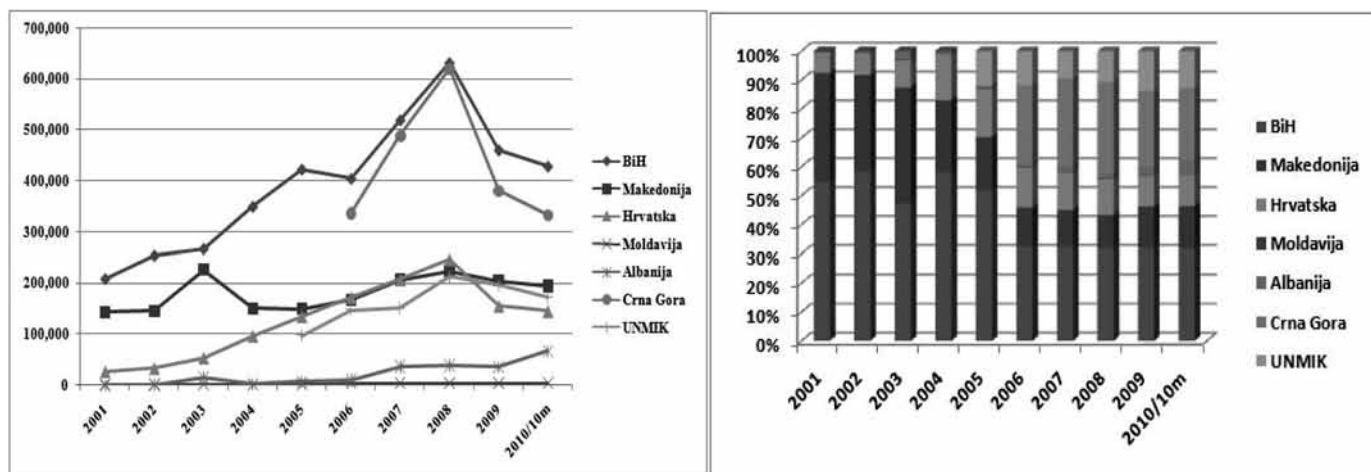
14) 2004. godina je uzeta kao godina kada su na snazi bili bilateralni sporazumi o slobodnoj trgovini Srbije sa većinom budućih članica CEFTA.

Tabela učešća industrije u razmeni sa CEFTA članicama u %, 2001-2010/10 meseci

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Izvoz	76.6	71.3	75.4	71.2	71.9	70.3	70.2	71.5	66.1	66.8
Uvoz	79.2	82.2	81.9	84.4	85.6	83.4	87.1	84.8	81.1	84.0

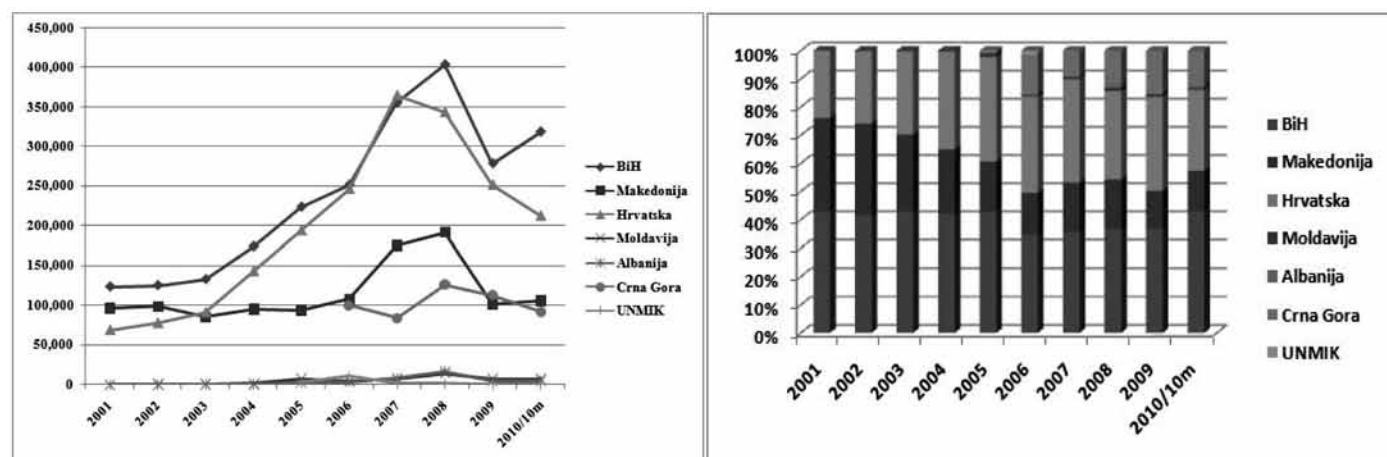
- Najvažnije destinacije za plasman industrijskih proizvoda u okviru CEFTA u 2009. godini su Bosna i Hercegovina na koju otpada 32% ukupnog izvoza Srbije u CEFTA, zatim Crna Gora sa učešćem od 26,6%, Makedonija sa 14,3%, sledi UNMIK/Kosovo sa 13,6%, pa Hrvatska sa 10,8%, dok je najmanji izvoz u Albaniju 2,5% i Moldaviju 0,2%.

Grafikoni koji pokazuju kretanje plasmana industrijskih proizvoda po članicama CEFTA po godinama¹⁵ i pojedinačno učešće CEFTA članica u plasmanu industrijskih proizvoda Srbije u CEFTA članice u periodu 2001-2010/10 meseci.

- Najvažnija tržišta nabavke industrijskih proizvoda u okviru CEFTA za Srbiju u 2009. godini su tržište Bosne i Hercegovine sa učešćem od 36,8%, zatim Hrvatske sa 33,3%, Crne Gore sa 14,9%, Makedonije sa 13,4%, zatim mnogo manje Moldavije 0,9% i Albanije 0,5%, a najmanje UNMIK/Kosova sa 0,1%.

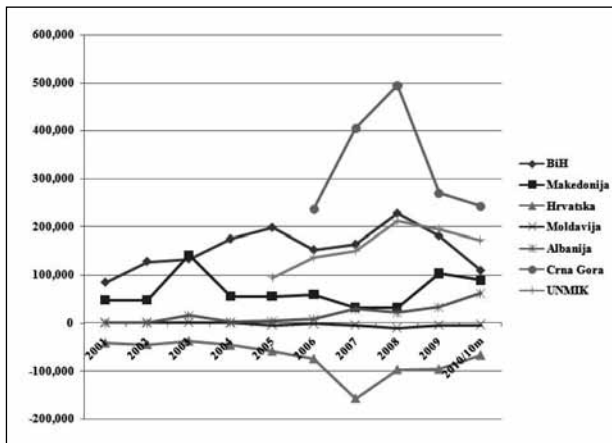
Grafikoni koji pokazuju kretanje nabavke industrijskih proizvoda po članicama CEFTA po godinama i pojedinačno učešće CEFTA članica u snabdevanju tržišta Srbije industrijskim proizvodima u periodu 2001-2010/10 meseci

- Srbija u celom posmatranom periodu ostvaruje u celini pozitivan bilans u razmeni industrijskih proizvoda sa članicama CEFTA, sem sa Hrvatskom i Moldavijom sa kojima ima konstantan deficit.

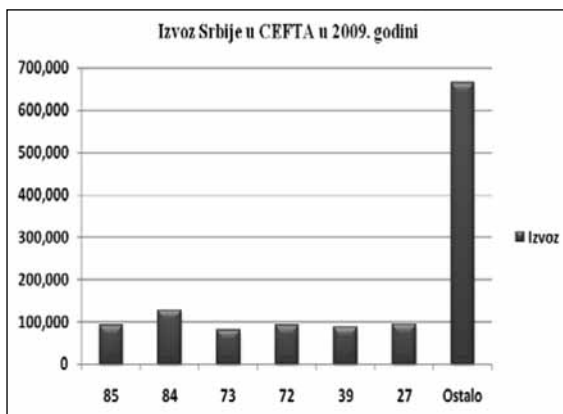
15) Učešće u razmeni Crne Gore se prati od 2006. godine nakon njenog odvajanja od Srbije i Crne Gore.

Grafikon koji pokazuje kretanje suficita i deficita u razmeni industrijskih proizvoda Srbije sa članicama CEFTA u periodu od 2001-2010/10 meseci

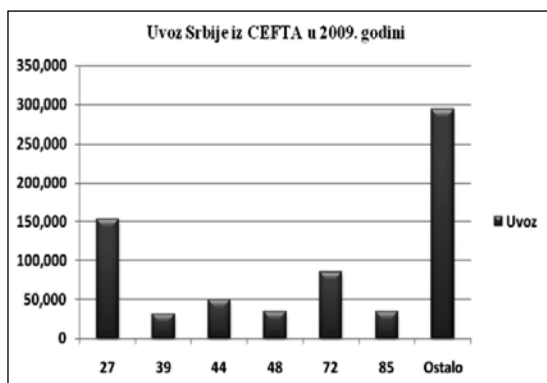

- **Najvažniji proizvodi u izvozu Srbije** u CEFTA u 2009. i 2010. godini su: električna energija, proizvodi od gvožđa i čelika, lekovi za maloprodaju, preparati za pranje i čišćenje, pokrivači za podove, drveni nameštaj, obuća od kože, cement, aparati za domaćinstvo na čvrsta goriva, proizvodi od keramike, ulja od nafte i bitumenoznih minerala, mineralna ili hemijska đubriva, delovi i ostali pribor za vozila i žica od bakra.

Izvozna ponuda Srbije je više diversifikovana u poređenju sa ostalim članicama CEFTA prema podacima iznetim u Studiji¹⁶ Svetske banke.

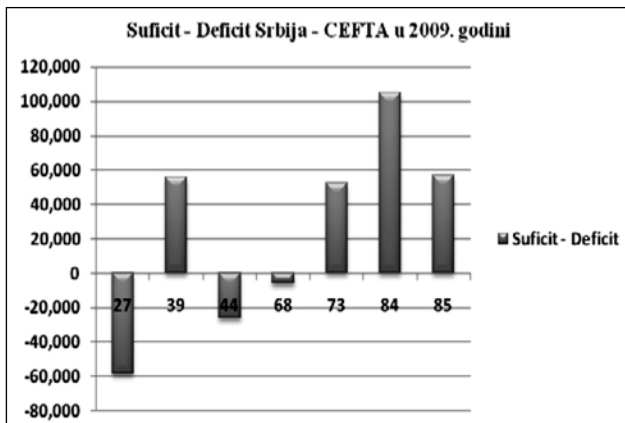

- **Najvažniji proizvodi u uvozu Srbije** iz CEFTA u 2009. i 2010. godini su: proizvodi od gvožđa i čelika, ugalj, električna energija, ulja od nafte i bitumenoznih minerala, drvo obrađeno, betonski čelik, lekovi za maloprodaju, aluminijum, proizvodi od stakla, transformatori, propan i butan, polietilen i provodnici.

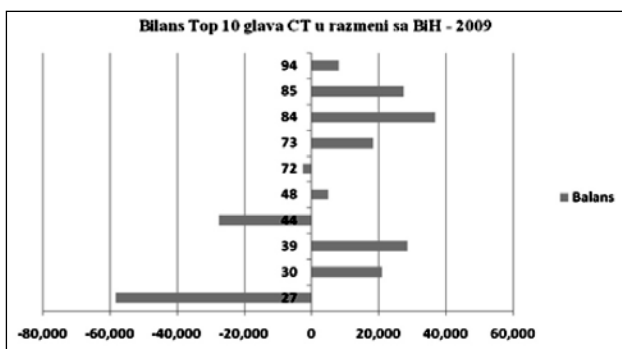

16) Borko Handjiski, Robert Lucas, Philip Martin, Selen Sarisoy Gueri, *Evolution of Intra-regional Trade in Southeast Europe: The Role of CEFTA for Enhancing Regional Trade Integration*, World Bank, 2010

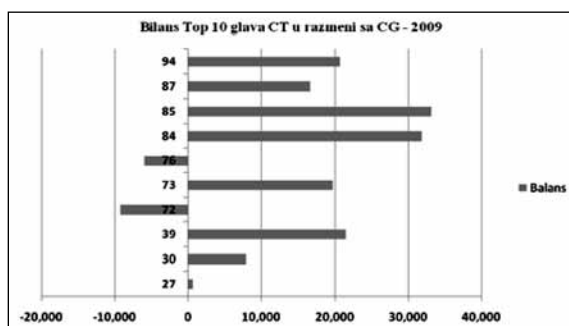
- **Najveći suficit** se ostvaruje u razmeni proizvoda od gvožđa i čelika, podnih pokrivača, lekova za maloprodaju, preparata za pranje i čišćenje, obuće od kože i drvenog nameštaja, a **deficit** u razmeni uglja, obrađenog drveta, betonskog čelika i aluminijuma.

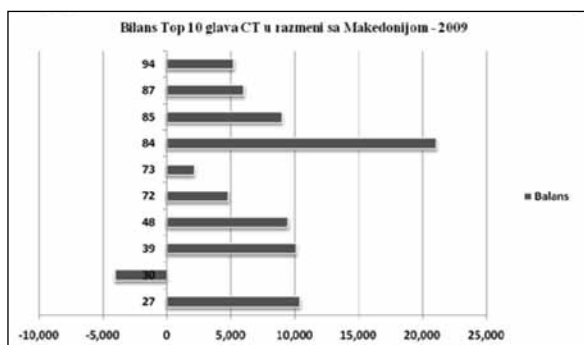
U **Bosni i Hercegovinu** se najviše izvoze lekovi za maloprodaju, proizvodi od gvožđa i čelika, preparati za pranje i čišćenje, električna energija, podni pokrivači i drveni nameštaj, dok se najviše uvozi uglj, obrađeno drvo, toplo valjana žica od gvožđa ili čelika, električna energija, ulja od nafte i bitumenoznih minerala i betonski čelik.

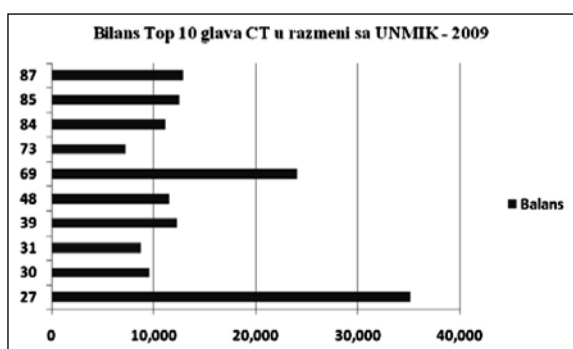
U **Crnu Goru** se najviše izvoze električna energija, lekovi za maloprodaju, novine, časopisi i ostale periodične publikacije, nameštaj od drveta, cement, proizvodi od gvožđa i čelika i obuća od kože, a uvozi električna energija, aluminijum, betonski čelik, lekovi za maloprodaju, uglj, proizvodi od gvožđa i čelika i obrađeno drvo.

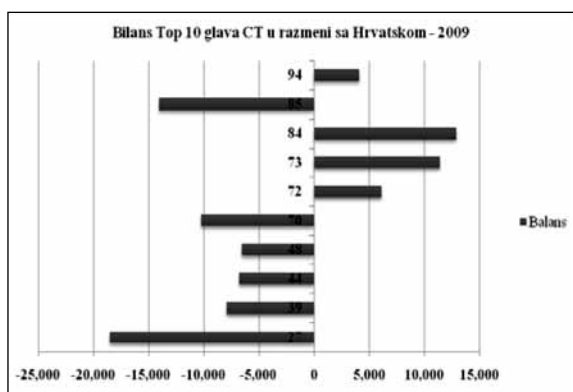
U **Makedoniju** se najviše izvoze proizvodi od čelika i gvožđa, ulja od nafte i bitumenoznih minerala, električna energija, podni pokrivači, aparati za domaćinstvo na čvrsta goriva i lekovi za maloprodaju, a uvoze lekovi za maloprodaju, obojeni i pocinkovani lim, proizvodi od gipsa i proizvodi od čelika i gvožđa.

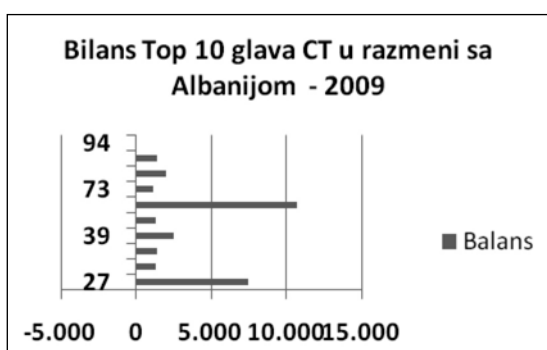
U razmeni sa **UNMIK/Kosovom** Srbija plasira najviše električnu energiju, krovne crepove, ulja od nafte i bitumenoznih minerala, podne pokrivače, keramičke blokove, cement, lekove za maloprodaju i putnička vozila na ovo tržište, a nabavlja cink, olovo i tepihe.

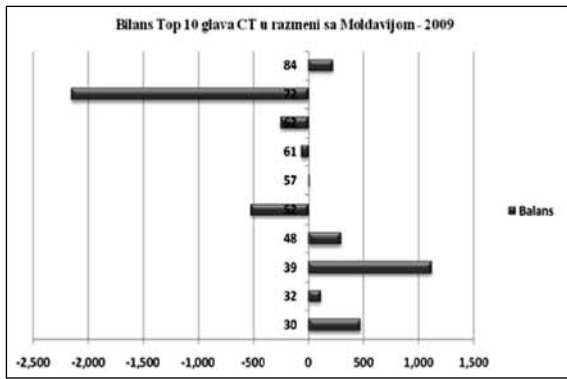
U **Hrvatsku** se najviše izvozi žica od bakra, podni pokrivači, delovi pogodni za motore, električna energija, proizvodi od gvožđa i čelika, a uvoze ulja dobijena od nafte, transformatori, proizvodi od stakla, polietilen, propan, ploče iverice od drveta, pri tome se ostvaruje ukupni deficit, koji nastaje usled uvoza ulja dobijenih od nafte, proizvoda od stakla, polietilena i ploča iverice od drveta, dok se u razmeni podnih pokrivača, delova za vozila i električne energije ostvaruje suficit.

U **Albaniju** se najviše izvoze proizvodi od gvožđa i čelika, električna energija, preparati za pranje i čišćenje, crepovi, limenke za pića i lekovi za maloprodaju, a uvozi betonski čelik, nameštaj od drveta i sirovo olovo.

U **Moldaviju** se najviše izvoze podni pokrivači, lekovi za maloprodaju, tepisi i polietilen, a uvoze toplo valjana žica od gvožđa ili čelika, betonski čelik i tekstilni proizvodi.

U posmatranom periodu struktura izvoza se promenila, jer je učešće ulja dobijenih od nafte, polietilena, proizvoda od stakla i plastike, sveže kože i tekstilnih proizvoda bilo veoma značajno u 2004. godini, dok je ono u 2010. godini na mnogo nižem nivou. U 2010. godini veće učešće imaju električna energija, proizvodi od gvožđa i čelika, drveni nameštaj, obuća, cement, delovi za vozila i keramički proizvodi.

Domaća industrija je izložena liberalizaciji u okviru CEFTA povećanoj konkurenciji, međutim, nivo carina za industrijske proizvode je i pre liberalizacije bio nizak, tako da je neto efekat u trgovini sa CEFTA u celini pozitivan.

Liberalizacija trgovine u regionu je dovela do porasta razmene proizvoda niže faze prerade, repromaterijala i određenih potrošnih i trajnih potrošnih dobara. Srbija kao i ostale članice CEFTA mora izvršiti ozbiljne zahvate u procesu tehničko-tehnološkog prestrukturiranja svoje industrije, radi sticanja konkurentnosti neophodne za proširenje i produbljivanje trgovine u regionu i za pristupanje Evropskoj uniji.

Perspektive razvoja trgovine Srbije sa članicama CEFTA

Evidentno je da izvoz u članice CEFTA zavisi kako od prilika u zemlji, tako i od situacije na tržištima njenih članica. Zbog toga je potrebno preduzimati mere i na nacionalnom i na multilateralnom planu u okviru CEFTA, kako bi se pogodnosti, koje Sporazum pruža u pogledu unapređenja saradnje, maksimalno iskoristile.

Mere koje bi se mogle preduzimati u Srbiji

Pokazalo se da je generalno izvoz slaba tačka domaće privrede i da promene u toj oblasti zahtevaju organizovanu akciju. Porast učešća izvoza u društvenom proizvodu mora biti dugoročni primarni cilj i obuhvatiti promene u velikom broju segmenata.

U Akcionom planu Strategije i politike razvoja industrije Srbije do 2020. godine definisane su sveobuhvatne mere koje treba preduzeti u okviru različitih oblasti. To su: promena strukture industrijskog sektora u pravcu povećanja učešća visoko tehnoloških grana; podsticanje investicija; razvoj infrastrukture; povećanje efikasnosti poreskog sistema; rešavanje nelikvidnosti uvođenjem finansijske discipline; povećanje efikasnosti administracije; povećanje zaštite intelektualne svojine; usaglašavanje propisa iz oblasti infrastrukture kvaliteta sa EU; uprošćavanje administrativne procedure na graničnim prelazima; primena pravila zaštite konkurencije; veće korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija; reforma obrazovnog sistema u skladu sa zahtevima tržišta; podsticanje tehnološkog razvoja, inovacija, razvoja malih i srednjih preduzeća; završetak privatizacije i restrukturiranja; skladniji regionalni razvoj; jačanje energetske efikasnosti i zaštita životne sredine.

Najpogodnije su mere opšteg karaktera, kao što je unapređenje infrastrukture u oblasti saobraćaja, telekomunikacije, IT sektora, bankarstva, osiguranja, energetike, zatim istraživanja i razvoja, novih tehnika i tehnologija, razvoj ljudskog faktora kroz obrazovanje i stalno usavršavanje znanja, unapređenje menadžmenta, organizacije poslovanja i lanca snabdevanja (supply chain).

Sa razlogom se može postaviti i pitanje koliko su inostrane investicije doprinele povećanju izvoza i analizirati koji su razlozi uticali da toga nije bilo u većoj meri.

Potrebno je podsticati ekspanziju viših oblika saradnje domaćih preduzeća sa preduzećima iz članica CEFTA, imajući u vidu mogućnost da se ostvari korist od sporazuma o slobodnoj trgovini koji ima Srbija sa Rusijom, Turskom, EFTA i sporazuma koje imaju druge članice sa nekim drugim zemljama van regiona. U industriji saobraćajnih sredstava i posebno u automobilskoj industriji, kooperacijom u regionu bi se moglo obezbediti prisustvo na trećim tržištima sa finalnim proizvodima višeg kvaliteta od trenutno postojećeg zahvaljujući i prilivu inostranog kapitala. On takođe može doprineti poboljšanju kvaliteta proizvoda uvođenjem standarda u proizvodnju i trgovinu i drugim necenovnim faktorima konkurentnosti.

Automobilska industrija i sektor informacionih i komunikacionih tehnologija (ICT) prema studiji OEBS-a¹⁷ su među najatraktivnijim za investicije, kako u Srbiji tako i u regionu.

U studiji je navedeno da je struktura troškova u proizvodnji automobilskih komponenti do pet puta niža u regionu nego u centralnoj i istočnoj Evropi, a vreme transporta do evropskih država je manje od 24 časa. Ova industrija ima tradiciju kako u Srbiji tako i u BiH, a kapaciteti za isporuku delova se nalaze u svim delovima bivše Jugoslavije. Međutim, ono što je nepovoljno i na čemu treba raditi je otklanjanje nesklada između ponude i tražnje za obučenom radnom snagom. U regionu 51% kompanija koje proizvode komponente za automobilsku industriju imaju problem sa stručnom radnom snagom koja nedostaje za dalje širenje poslovanja i to može da ugrozi konkurentnost – poveća troškove, smanji kvalitet proizvoda i utiče na gubitak posla. Potrebno je raditi i na inovacijama, unapređivati dizajn i kvalitet proizvoda.

Što se tiče sektora informacionih i komunikacionih tehnologija region može da konkuriše na evropskom i svetskom tržištu u tri segmenta: u razvoju softvera (software), razvoju bekofis (back office) usluga i u domenu kol (call) centara. Smatra se da oko 7000 kompanija deluje u segmentu razvoja softvera u regionu, ali to su relativno male firme sa oko 15 zaposlenih. Potrebno je da se u narednom periodu firme specijalizuju, povežu i usmere što više i ka tržištu EU.

Na duži rok, takođe, moglo bi se očekivati iniciranje integracije finansijskih tokova, koji obično prate integraciju robnih tokova.

U sektoru osiguranja napravljeni su pomaci održavanjem regionalnog sastanka o osiguranju na inicijativu Privredne komore Srbije, od 27. do 29. oktobra 2010. godine na Zlatiboru. Na skupu, na kome su učestvovalе delegacije Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Crne Gore, Slovenije i Srbije, predstavnici nadležnih ministarstava, osiguravajućih kompanija i njihovih asocijacija predložili su da se formira CEFTA Komisija za osiguranje. Nju bi činili predstavnici komora, asocijacija osiguravajućih društava, organa koji se bave supervizijom, nadležnih ministarstava i osiguravajućih kompanija. Komisija bi analizirala nacionalnu regulativu članica, identifikovala otvorena pitanja i barijere i predlagala mere za postepenu liberalizaciju ove vrste usluga u regionu.

Mere koje će se u narednom periodu preduzimati u okviru CEFTA

Dublja integracija obuhvata mnogo širi dijapazon oblasti koje su sastavni deo CEFTA Sporazuma, a koje su od značaja kako za aktivnosti na granici (carinjenje i zahtevi u pogledu sertifikata), tako i iza nje (politika koja se odnosi na specifične sektore i ona koja je horizontalna i pokriva konkurenciju ili investicionu klimu).

Postaje sve jasnije da dublje međusobno povezivanje u regionu utiče na povećanje trgovine u većoj meri nego što bi to bilo moguće sa fokusom samo na elemente koji se tiču direktno trgovine.

Imajući u vidu aktivnosti na kojima se do sada radilo u okviru CEFTA i koje se planiraju u narednom periodu mogu se očekivati značajni pomaci u oblastima koje treba da doprinesu povećanju industrijske i ukupne saradnje u regionu, odnosno dubljem povezivanju ekonomija članica.

Politika privlačenja inostranih investicija

U okviru CEFTA nedelje koja je održana 10. i 11. novembra 2010. godine u Beogradu na sesiji koja je bila posvećena investicijama, predloženo je da se politika privlačenja inostranih investicija usmeri na:

- poboljšanje investicione klime i infrastrukture i ukoliko je moguće na izradu koherentne regionalne strategije razvoja,
- aktivnosti koje kreiraju dodatnu vrednost,
- određene grupe investitora i selektivnije mere podsticaja na one investicije koje obezbeđuju primenu moderne tehnologije, rast izvoza, stimulišu istraživanje i razvoj, generišu zaposlenost,
- unapređenje prvenstveno onih uslužnih aktivnosti koje su potrebne investitorima koji su već prisutni u regionu, u odnosu na one koje su namenjene samo onima koje treba privući, tj. usluge u oblasti turizma, finansija, obrazovanja i obuke, telekomunikacija, energetike, transporta, zdravstva,
- veće angažovanje uspešnih investitora u regionu u okviru promotivnih kampanja.

¹⁷ *Defining and Strengthening Sector Specific Sources of Competitiveness in the Western Balkans*, OECD, 2008

Povezivanje u klasterne i njihovo umrežavanje u regionu

Jedan od modela povećanja konkurentnosti koji je široko prihvaćen u razvijenim zemljama je udruživanje u klasterne u različitim sektorima industrije, poljoprivrede i usluga. Povezivanje obrazovanja, nauke i proizvodnje je neophodan uslov privrednog razvoja i podsticanja inovativnih procesa. Osvajanje novih tehnologija, otvaranje radnih mesta, izlazak na nova tržišta bez podrške svih institucija je teško ostvarivo.

Postoje brojni primeri uspešnih klastera u regionu, kao npr. u oblasti šumarstva, proizvodnje poljoprivredne mehanizacije, automobilske industrije, u sektoru informacionih i komunikacionih tehnologija (ICT)¹⁸. Uspešni klasteri na nacionalnom nivou mogli bi se povezivati na regionalnom nivou.

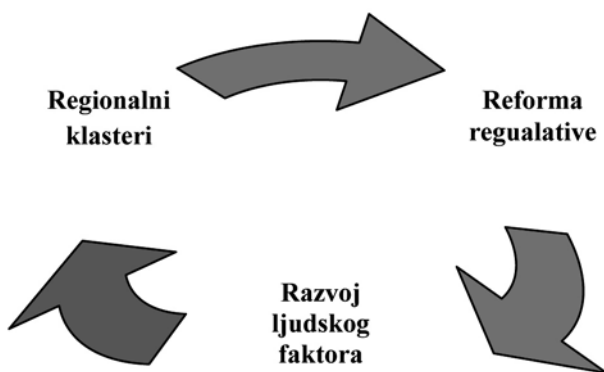
Prednosti za članove klastera mogu biti:

- Podsticanje izvoza na nova tržišta (izbegavanje takmičenja),
- Mogućnost realizacije većih i kompleksnijih projekata i zajedničke prijave na tendere (EU, Svetska banka itd.),
- Razvoj ljudskih potencijala (usavršavanje) i lakši transfer znanja,
- Zajednička nabavka resursa i optimizacija alokacije čime se postižu uštede,
- Pобољшanje poslovnih rezultata članica razmenom različitih poslovnih i tehnoloških znanja, olakšavanjem uvođenja najboljih poslovnih praksi i iskustava, sinergijski efekti,???
- Zajedničko istraživanje i razvoj proizvoda i rešenja, kreiranje inovacija,
- Zajednički marketing, brendiranje, podsticanje izvoza,
- Efektnije lobiranje i pridobijanje javne podrške,
- Razvoj kulture kvaliteta,
- Povećanje udela domaće komponente u proizvodu,
- Povećanje dodate vrednosti proizvodu.

Povećanje konkurentnosti

Jasno je da je potrebno poboljšati konkurentnost u regionu kao preduslov za povećanje međusobne trgovine. Članice CEFTA treba da podstiču razvoj ljudskih kapaciteta kako bi obezbedile nove komparativne prednosti u sektorima u kojim je zastupljena visoko obučena radna snaga i savremena tehnologija. Da bi ovo postigle preporučuje se da region primenjuje mere koje će privući inostrane investiture, i da jača međuregionalnu saradnju i stabilnost i poveća kvalitet i pristup visokom obrazovanju¹⁹. Odnosno, potrebno je da se reformom uklone barijere za investicije i trgovinu u glavnim sektorima, da se uskladi ponuda i tražnja za obrazovanom radnom snagom i da deluju regionalni klasteri koji će generisati inovativne projekte kroz partnerstvo lokalnih i međunarodnih firmi, univerziteta i civilnog društva i doprineti istraživanju, razvoju i transferu znanja.

Osnovni stubovi koji treba da podrže održivu konkurentnost u regionu su:

18) U regionu JIE osnovan je Forum ICT 2006. godine koga čine predstavnici asocijacija iz 13 članica sa ciljem da se kroz aktivni komunikacioni kanal i dijalog između privatnog sektora, asocijacija i vlada poboljša poslovna klima u ovoj oblasti i obezbedi viši nivo ICT sektora i njegovo učešće na globalnom ICT tržištu.

19) Vitalija Gaučaitė Wittich, *Some Aspects of Recent Trade Developments in South-Eastern Europe*, Discussion Papers Series No. 7, United Nations Economic Commission for Europe, December 2005.

U okviru trogodišnjeg projekta OEBS-a koji je predstavljen tokom održavanja CEFTA nedelje 10. i 11. novembra 2010. godine u Beogradu, davaće se podrška srednjoročnom i dugoročnom povećanju konkurentnosti u regionu sa ciljem da se pomogne razvoj veština koje nedostaju, inovacija i korišćenje novih tehnologija iz privatnog sektora.

Unapređenje logistike u trgovini

Usluge u okviru logistike u trgovini sa razvojem kompjuterske tehnologije i elektronske trgovine postaju sve značajnije za rast i diversifikaciju izvoza, razvoj nacionalne privrede, proizvodnje, marketinga, integraciju i učešće u globalnoj ekonomiji. Prepreke u lancu snabdevanja, transportu, pakovanju, skladištenju, carinjenju, sistemu plaćanja, administraciji i distribuciji značajno utiču na povećanje troškova poslovanja i prema analizama Svetske banke učestvuju sa oko 20% u celokupnim troškovima proizvodnje u razvijenim zemljama. Ove aktivnosti zahtevaju solidnu infrastrukturu, informacioni sistem i što je najvažnije dobro razvijenu, stabilnu i predvidivu trgovinsku regulativu (carinska pravila i procedure). Visoki troškovi logistike i nizak kvalitet usluga mogu biti barijera i izvozu i uvozu.

Logistika u trgovini je još uvek veliki izazov za region. Pored toga što se preduzimaju reforme u oblasti regulative, poboljšava pristup kreditima i uprošćava procedura za poslovanje privatnog sektora, indikatori logistike u trgovini još uvek ne pokazuju značajnije poboljšanje.

U studiji Svetske banke navedeno je da je većina članica CEFTA načinila značajan progres u oblasti olakšanja trgovine, ali i da još uvek u celini ne primenjuju reforme u svim oblastima po uzoru na EU. To je navedeno i u izveštajima Svetske banke Doing Business, zatim Evropske banke za razvoj i Svetske banke "Environment and Enterprise Performance Survey" (BEEPS), Svetskog ekonomskog foruma "Enabling Trade Index" i Svetske banke "Logistics Performance Indicators". Smanjenje ovih prepreka može značajno doprineti sniženju troškova trgovine, većoj diversifikaciji i integraciji trgovine.

Podaci iz analize Doing Business 2009. koji se odnose na rangiranje u oblasti obavljanja trgovine

Region or Economy	Documents for export (number)	Time for export (days)	Cost to export (US\$ per container)	Documents for import (number)	Time for import (days)	Cost to import (US\$ per container)
Albania	7	21	770	9	22	775
BiH	6	16	1,070	7	16	1,035
Croatia	7	20	1,281	8	16	1,141
Macedonia, FYR	6	17	1,315	6	15	1,325
Montenegro	9	18	1,710	7	19	1,910
Serbia	6	12	1,398	6	14	1,559
SEE average	7	17	1,257	7	17	1,291
Bulgaria	5	23	1,626	7	21	1,776
Czech Republic	4	17	985	7	20	1,087
Estonia	3	5	730	4	5	740
Slovakia	6	25	1,445	8	25	1,445
ECA	7	30	1,649	8	32	1,822
OECD	5	11	1,069	5	11	1,133

Izvor: www.doingbusiness.org

Iz tabele se vidi da ima prostora za poboljšanje u regionu imajući u vidu broj potrebnih dokumenata (od 6 do 9, u proseku 7) i vreme potrebno za izvoz i uvoz (od 11 do 20 dana, u proseku 17 dana), posebno kada se ti podaci porede sa prosekom u članicama OEBS-a (potrebno 5 dokumenata i 11 dana da se obavi trgovina).

Međunarodna korporacija za investicije (IFC) planira da započne novi projekat u 2011. godini o logistici u trgovini u regionu jugoistočne Evrope koji će biti fokusiran na: olakšavanje i harmonizaciju procedura uključujući dokumentaciju, tehničku pomoć inspeksijskim organima na graničnim prelazima prilikom uvođenja mehanizma upravljanja rizikom (smanjio bi se procenat kontrole pošiljki koji je sada u proseku od 15 do 20%, a u EU je 5%) i automatizacije u proceduru carinjenja kroz sistem jednog šaltera. Time bi se značajno uticalo na smanjenje troškova i poboljšanje uslova trgovanja u regionu.

Primena dijagonalne kumulacije porekla

Dijagonala kumulacije porekla omogućuje ekonomskim operaterima da koriste komponente poreklom iz bilo koje članice koja ima sporazum o slobodnoj trgovini. Ona obezbeđuje dijagonalnu kumulaciju, ne gubeći preferencijalni status finalnog proizvoda kada se proizvodi izvoze, na primer, u ovom slučaju iz CEFTA u druge članice CEFTA, EU i Tursku. Uskoro bi trebalo da se izvoze i u EFTA, a kada se za to stvore uslovi i u mediteranske zemlje. Pored osposobljenosti carinskih organa potrebno

je osposobiti i mala i srednja preduzeća da koriste ove pogodnosti koje pruža dijagonalna kumulacija porekla, jer ona predstavlja značajnu novinu u CEFTA Sporazumu i može da doprinese većoj saradnji i povezivanju privreda.

Zaključak

Proces integracije privreda zemalja Balkana predstavlja važan korak u njihovom razvoju i osvajanju novih tržišta. Kada konačno bude formirana, Zona slobodne trgovine u Jugoistočnoj Evropi predstavljaće važnu stratešku lokaciju. Imajući u vidu da je smeštena na raskrsnici transportnih, telekomunikacionih i energetskih puteva između Evropske unije, centralne i istočne Evrope, Azije i Afrike, biće atraktivna za direktne strane investicije. Očekuje se da bi se i međunarodne finansijske institucije mnogo lakše odlučile da obezbede neophodne fondove ukoliko bi se u regionu uspostavila stabilna zona slobodne trgovine.

Za Srbiju je CEFTA Sporazum veoma značajan jer ukidanjem carina i kvota, ali i kroz smanjenje necarinskih barijera, omogućuje rast izvoza industrijskih proizvoda na ovo tržište. Potrebno je da se obezbedi poštovanje odredbi Sporazuma, jer se samo tako mogu stvoriti ujednačeni uslovi. Jedinstven ekonomski prostor obezbedio bi da se pogodnosti koje pruža Sporazum što bolje valorizuju i prodube putem čvršće međusobne saradnje i jačeg povezivanja privreda, a u cilju jačanja privrednih potencijala članica za utakmicu na regionalnom, evropskom i širem međunarodnom tržištu. Što se pre ostvare ovi uslovi, firme će lakše uspeti da se bore u uslovima sve veće konkurencije. To je ujedno i put ka ulasku u EU. Jednom rečju, zemlje članice CEFTA treba međusobno da što bolje "uvežbavaju" multilateralnu saradnju, jer je to put ka njihovom prosperitetu i svojevrsna priprema za buduće članstvo u EU.

Literatura

1. *Trade Integration, Industry Concentration and FDI Inflows: The Experience in Central and South Eastern Europe*, OECD, 2010
2. *Enhancing Regional Trade Integration in Southeast Europe*, the World Bank, 2010
3. Borko Handjiski, Robert Lucas, Philip Martin, Selen Sarisoy Gueri, *Evolution of Intra-regional Trade in Southeast Europe: The Role of CEFTA for Enhancing Regional Trade Integration*, World Bank, 2010
4. *Defining and Strengthening Sector Specific Sources of Competitiveness in the Western Balkans*, OECD, 2008
5. Vitalija Gaučaitė Wittich, *Some Aspects of Recent Trade Developments in South-Eastern Europe*, Discussion Papers Series No. 7, United Nations Economic Commission for Europe, December 2005

Pravila o poreklu – CEFTA 2006

Tatjana Stanić¹

Sistem preferencijalnih pravila o poreklu robe koji proizvodima u međusobnoj trgovini omogućava povlašćeni tretman prilikom uvoza u zemlje/teritorije članice CEFTA sporazuma, baziran je na **odredbama Aneksa 4 – Protokol o definiciji pojma „Proizvodi sa poreklom“ i metodama administrativne saradnje** (u daljem tekstu Protokol). Ovo su takozvana „paneuropska pravila o poreklu“ koja se primenjuju u Evropskoj uniji, kao i u zemljama koje se nalaze u procesu pristupanja Evropskoj uniji, a koje je Republika Srbija prenela i u svoje zakonodavstvo. Jedinствена definicija pravila o poreklu i pravilan način njihove primene uslov su za odvijanje preferencijalne trgovine, kao i za primenu pravila o kumulaciji porekla robe.

Opšti uslovi za sticanje porekla

U skladu sa opštim uslovima za sticanje porekla, proizvodima sa poreklom iz Srbije ili neke od strana ugovornica, smatraju se potpuno dobijeni proizvodi ili dovoljno obrađeni ili prerađeni proizvodi. Pored opštih uslova za sticanje porekla proizvod može steći poreklo i primenom kumulacije porekla robe.

Potpuno dobijeni proizvodi

Pojam „potpuno dobijeni proizvodi“ podrazumeva sve prirodne resurse: životinje, biljke ili minerale koji se nalaze iznad ili ispod tla, unutar teritorijalnih voda ili u atmosferi zemlje strane ugovornice kao i proizvode dobijene od njih. Termin „potpuno dobijeni“ ne podrazumeva potpuno isključenje uvoznih komponenti. Na primer, kada su u pitanju biljni proizvodi „ubrani ili požnjeveni u strani ugovornici“ ne isključuje se mogućnost da su ti proizvodi dobijeni od uvoznog semena.

Dovoljno obrađeni ili prerađeni proizvodi

Kao rezultat međunarodne podele rada i primene novih tehnologija, veliki deo robe koja je predmet međunarodne trgovine može sadržati materijale poreklom iz više od jedne zemlje. Takvi proizvodi se ne mogu smatrati proizvodima potpuno dobijenim u Srbiji ili u nekoj od strana ugovornica. U ovakvim slučajevima, da bi proizvod stekao preferencijalno poreklo, neophodno je da prođe obradu ili niz obrada u toku procesa njegove proizvodnje (dovoljna obrada ili prerada).

Obrada ili prerada, neophodna za sticanje statusa proizvoda sa poreklom, predviđena je **Listom obrade ili prerade koju je neophodno izvršiti na materijalima bez porekla da bi krajnji proizvod mogao da stekne status proizvoda sa poreklom** (Prilog II Protokola). Pravila iz Liste označavaju, za sve proizvode obuhvaćene Sporazumom, obradu ili preradu koja se mora obaviti na materijalima bez porekla koji se koriste u izradi, i primenjuju se samo u odnosu na takve materijale. Iz toga sledi da ako se proizvod, koji je stekao poreklo ispunjenjem uslova navedenih u listi, koristi kao materijal za izradu nekog drugog proizvoda, tada se na njega ne odnose uslovi primenjivi na proizvod u koji se on ugrađuje, te se ne uzimaju u obzir materijali bez porekla koji su eventualno korišćeni u njegovoj izradi.

Za svaki proizvod svrstan primenom Harmonizovanog sistema na nivou četiri cifre, Lista sadrži nekoliko grupa pravila, kao što su:

Pravilo promene tarifnog broja. Ovim pravilom predviđeno je da se dovoljnom obradom ili preradom smatra ona u kojoj se krajnji (dobijeni) proizvod svrstava u tarifni broj na nivou četiri cifre koji je različit od tarifnog broja u koji se svrstavaju materijali bez porekla upotrebljeni u njegovoj proizvodnji.

Procentno pravilo. Procentno pravilo se bazira na utvrđivanju procentualnog učešća upotrebljenih materijala bez porekla sadržanih u krajnjem proizvodu, i računa se u odnosu na cenu gotovog proizvoda franko fabrika i carinsku vrednost upotrebljenih materijala bez porekla.

Kombinacija pravila tarifnog broja i procentnog pravila. Ovo pravilo je veoma često i predviđa da proizvod stiče preferencijalno poreklo ako se svrstava u tarifni broj koji je različit od tarifnog broja u koji se svrstavaju upotrebljeni materijali bez porekla i ako upotrebljeni materijali bez porekla ne prelaze određenu procentualnu vrednost računato u odnosu na cenu proizvoda franko fabrika.

Pravilo proizvodnje. Ovo pravilo zahteva uslove sticanja statusa proizvoda sa poreklom primenom strogo ustanovljenog procesa proizvodnje, proizvodnje od strogo određenih materijala, ili upotrebom materijala u utvrđenom stepenu proizvodnje.

¹) Tatjana Stanić je savetnica u Ministarstvu finansija Vlade Republike Srbije.

Klauzulom opšteg pravila tolerancije, propisana je mogućnost korišćenja male količine materijala bez porekla prilikom proizvodnje robe. Ovo je moguće pod uslovom da njihova ukupna vrednost ne prelazi 10% cene proizvoda franko fabrika i da se primenom ovog pravila ne prekorači bilo koji od procenata navedenih u Listi kao maksimalna vrednost materijala bez porekla. Npr. ukoliko se u sticanju porekla određenog proizvoda primenjuje pravilo promene tarifnog broja, primenom gore navedenog pravila 10 % tolerancije, krajnji proizvod može steći status proizvoda sa poreklom i ako sadrži materijale bez porekla koji nije promenio tarifni broj, pod uslovom da njegova ukupna vrednost ne prelazi 10% vrednosti proizvoda franko fabrika. Klauzula opšteg pravila tolerancije ne primenjuje se na tekstilne proizvode obuhvaćene Glavama 50 do 63 HS sistema.

Pored postupaka obrade i prerade koji se smatraju dovoljnim za sticanje porekla robe, predviđenih Listom, Protokol predviđa i nedovoljne postupke obrade ili prerade da bi proizvod stekao poreklo bez obzira da li su ispunjeni uslovi iz Liste. To su postupci za očuvanje svojstva robe prilikom prevoza ili uskladištenja i postupci za olakšavanje otpremanja ili transporta robe; jednostavno sklapanje delova proizvoda u celovit proizvod; radnje koje se odnose na pakovanje ili pripremu robe za prodaju; jednostavni postupci, naročito sušenje, hlađenje, otklanjanje masnoće i rđe; farbanje radi zaštite od prirodnih uticaja; pranje, čišćenje, prosejavanje, sortiranje, merenje, testiranje; pakovanje ili raspakivanje zajedno spakovanih paketa, ili prepakivanje; deljenje tereta, obeležavanje, etiketiranje i drugi znakovi razlikovanja; rastvaranje u vodi ili nekoj drugoj tečnoj supstanci, soljenje, ljuštenje, drobljenje, uklanjanje semena iz voća, klanje životinja, itd.

Dijagonalna kumulacija porekla

Ovim sporazumom je po prvi put srpskim privrednicima pružena mogućnost korišćenja dijagonalne kumulacije porekla robe. Pre stupanja na snagu CEFTA Sporazuma Srbija je u okviru bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini primenjivala samo bilateralnu kumulaciju (kumulacija porekla robe između dve strane). Mogućnost primene dijagonalne kumulacije porekla robe donosi brojne prednosti: lakši preferencijalni tretman proizvoda prilikom uvoza u zemlje partnere sa kojima je moguća kumulacija. To podstiče trgovinu između ovih zemalja, podstiče razvoj prekogranične zajedničke proizvodnje, povećava izvozni i investicioni kapacitet i rast tehnološke opremljenosti i konkurentnosti. Rezultat su niži troškovi poslovanja i jeftiniji i konkurentniji proizvod. Odredbe o dijagonalnoj kumulaciji porekla sadržane su u članu 3 (CEFTA kumulacija porekla) i 4 (Kumulacija porekla u okviru procesa stabilizacije i pridruživanja) Protokola.

Uopšteno govoreći, prema ovom pravilu razvijenom od strane Evropske unije, dijagonalna kumulacija porekla robe je moguća između zemalja koje međusobno primenjuju sporazume o slobodnoj trgovini pod uslovom da sami sporazumi to predviđaju. Ovo znači da proizvodi, koji su stekli status proizvoda sa poreklom u nekoj od strana ugovornica, mogu biti korišćeni u izradi proizvoda sa poreklom iz strane ugovornice izvoznice, bez negativnog uticaja na preferencijalni status finalnog proizvoda. Drugim rečima, prilikom razmatranja da li je finalni proizvod ispunio uslove za sticanje porekla, ovi proizvodi se tretiraju kao proizvodi domaćeg porekla. U slučaju kumulacije, obrada ili prerada sprovedena u bilo kojoj od strana ugovornica „na proizvodu sa poreklom” ne mora predstavljati „dovoljnu obradu ili preradu” iz Liste obrade i prerade da bi finalnom proizvodu donela status proizvoda sa poreklom zemlje u kojoj je izvršena obrada ili prerada, ali mora biti veća od nedovoljnih postupaka obrade ili prerade („minimalni postupci”). Ukoliko to nije slučaj, dobijeni proizvod smatraće se proizvodom sa poreklom one strane ugovornice čiji materijal sa poreklom, korišćen u proizvodnji u strani ugovornici, učestvuje sa najvećom vrednošću. Takođe, proizvodi poreklom iz jedne strane ugovornice, koji u drugoj strani ugovornici nisu bili predmet nikakve obrade ili prerade, zadržavaju svoje poreklo ukoliko se izvoze u neku od strana ugovornica. Dijagonalna kumulacija porekla robe primenjuje se između tri ili više zemalja koje imaju međusobne sporazume i primenjuju identična pravila o poreklu.

Član 3.

CEFTA kumulacija porekla

- 1. U smislu odredaba člana 2, proizvodi će se smatrati proizvodom sa poreklom iz Strane ugovornice ukoliko su tamo dobijeni, a sadrže materijale poreklom iz bilo koje druge Strane ugovornice u skladu sa odredbama ovog protokola, pod uslovom da su u Strani ugovornici bili predmet obrade ili prerade koja premašuje postupke navedene u članu 7. Nije neophodno da takvi materijali prođu dovoljnu obradu ili preradu.*
- 2. U smislu odredaba člana 2, proizvodi će se smatrati proizvodom sa poreklom iz Strane ugovornice ukoliko su tamo dobijeni, a sadrže materijale poreklom iz Evropske zajednice, Islanda, Norveške, Švajcarske (uključujući i Lihtenštajn i Turske u skladu sa odredbama Protokola o pravilima o poreklu u prilogu Sporazuma između te Strane ugovornice i svake od navedenih zemalja, pod uslovom da su u toj Strani ugovornici bili predmet obrade ili prerade koja premašuje postupke navedene u članu 7. Nije neophodno da takvi materijali prođu dovoljnu obradu ili preradu.*
- 3. Ukoliko obrada ili prerada izvršena u Strani ugovornici ne premašuje postupke navedene u članu 7, dobijeni proizvod smatraće se proizvodom poreklom iz te Strane ugovornice samo ukoliko je tamo dodata vrednost veća od vrednosti korišćenih materijala sa poreklom iz bilo koje druge Strane ugovornice, Evropske zajednice ili bilo koje zemlje navedene u stavu 2. Ukoliko to nije slučaj, dobijeni proizvod smatraće se proizvodom sa poreklom iz Strane ugovornice,*

Evropske zajednice ili jedne od zemalja navedenih u stavu 2. čiji materijal sa poreklom, korišćen u proizvodnji u toj Strani ugovornici, učestvuje sa najvećom vrednošću.

4. Proizvodi poreklom iz Strane ugovornice, Evropske zajednice ili jedne od zemalja navedenih u stavu 2, koji u Strani ugovornici nisu bili predmet nikakve obrade ili prerade, zadržavaju svoje poreklo ukoliko se izvoze u neku drugu Stranu ugovornicu.

5. Kumulacija predviđena u stavu 2. može se primeniti samo pod uslovom:

(a) da se između zemalja ili teritorija uključenih u sticanje statusa robe sa poreklom i zemalja ili teritorija odredišta primenjuje sporazum o preferencijalnoj trgovini, u skladu sa čl. XXIV Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (GATT);

(b) da su materijali i proizvodi stekli status robe sa poreklom primenom pravila o poreklu koja su identična pravilima datim u ovom protokolu;

i

(c) da su obaveštenja o ispunjenosti nužnih uslova za primenu kumulacije objavljene u Stranama ugovornicama, u skladu sa nacionalnim propisima.

Strane ugovornice će jedna drugoj i Zajedničkom komitetu, dostaviti detalje Sporazuma, uključujući i datume njihovog stupanja na snagu i pripadajuća pravila o poreklu, koja primenjuju sa Evropskom zajednicom i drugim zemljama navedenim u stavu 2.

U skladu sa odredbama gore citiranog člana 3 CEFTA Sporazuma, dijagonalna kumulacija porekla robe je moguća između sledećih zemalja/teritorija: članice CEFTA Sporazuma (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Moldavija, UNMIK/Kosovo i Srbija), Evropske unije, EFTA država (Island, Norveška, Švajcarska i Lihtenštajn) i Turske (videti tabelu 1).

Tabela 1

CEFTA KUMULACIJA POREKLA	
Intra kumulacija (zemlje partneri)	Proširena kumulacija (potencijalni partneri)
Albanija	EU
Bosna i Hercegovina	Island
Crna Gora	Norveška
Hrvatska	Švajcarska
Makedonija	Lihtenštajn
Moldavija	Turska
UNMIK/Kosovo	
Srbija	

Ovo konkretno znači da srpski privrednici mogu da u proizvodnji nekog finalnog proizvoda koriste materijal poreklom iz jedne ili više zemalja sa kojima je moguća kumulacija porekla predviđena CEFTA Sporazumom, a zatim da gotov proizvod sa poreklom po preferencijalnom režimu izvozi u bilo koju zemlju u okviru kumulativne zone. Međutim, gore pomenute mogućnosti kumulacije porekla robe, koje strane uključene u CEFTA kumulaciju imaju sa potencijalnim partnerima, ne znače automatski i primenu ovako proširene kumulacije. U kom obimu će se primenjivati predviđena kumulacija porekla sa potencijalnim partnerima, zavisi od toga da li gore pomenute CEFTA Strane imaju zaključene sporazume o slobodnoj trgovini sa potencijalnim partnerima, i ako imaju, uslov je da pravila o poreklu budu identična u svakom pojedinačnom sporazumu.

S tim u vezi u tabeli 2 dat je pregled sporazuma o slobodnoj trgovini koji su na snazi u Republici Srbiji (uključujući i Prelazni trgovinski sporazum sa EU) i Strana učesnica u kumulaciji koji svaki od ovih sporazuma u okviru svojih Protokola o poreklu predviđa:

Tabela 2

Sporazum o slobodnoj trgovini	Strane učesnice u kumulaciji
CEFTA 2006	CEFTA zemlje/teritorije, EU, Turska, EFTA države
Prelazni Sporazum	Srbija, EU, CEFTA zemlje/teritorije, Turska
Sporazum Srbija-Turska	Srbija, Turska, EU, CEFTA zemlje/teritorije,
Sporazum Srbija-EFTA	Srbija, EFTA države, EU, Turska, CEFTA zemlje/teritorije, Farska Ostrva ili bilo koja zemlja koja je uključena u evromediteransko partnerstvo

Napomena: U Prelaznom sporazumu kao i u Sporazumu Srbija-Turska, kumulacija porekla robe ne primenjuje se na proizvode sa visokim sadržajem šećera obuhvaćene Prilogom V pripadajućih Protokola o poreklu. Protokoli uz Sporazum CEFTA i Sporazum Srbija-EFTA ne sadrže ove odredbe. Takođe, iz kumulacije sa turskim materijalima isključeni su proizvodi koji se smatraju poljoprivrednim i proizvodi koji predstavljaju uglj i čelik, kako je to definisano odgovarajućim sporazumima između Turske i EU.

Pregled zaključenih sporazuma o slobodnoj trgovini koje članice CEFTA Sporazuma imaju sa potencijalnim partnerima predviđenim u članu 3 Protokola dat je u tabeli 3.

Tabela 3

Članice CEFTA Sporazuma)	Sporazumi o slobodnoj trgovini sa potencijalnim partnerima	Dijagonalna kumulacija predviđena sporazumom	Bilateralna kumulacija predviđena sporazumom
Albanija	EU, EFTA, Turska	EU, EFTA, CEFTA	Turska
BiH	EU, Turska	EU, CEFTA	Turska
Crna Gora	EU, Turska	EU, Turska, CEFTA	
Hrvatska	EU, EFTA, Turska	CEFTA	EU, EFTA, Turska
Makedonija	EU, EFTA, Turska	EU, EFTA, Turska, CEFTA	
Moldavija	/	CEFTA	/
UNMIK/Kosovo	/	CEFTA	/
Srbija	EU, EFTA, Turska	EU, EFTA, Turska CEFTA	

Trenutno stanje u vezi sa mogućnostima za primenu dijagonalne kumulacije porekla dato u tabeli 4 je sledeće:

Tabela 4

		CEFTA								EU	EFTA ¹	TR
		RS	HR	MK	BA	ME	XK	MD	AL			
CEFTA	RS→		*→ ↓	*→ ↓	*→ ↓	*→ ↓	*→ ↓	*→ ↓	*→ ↓	*→ ↓	*→ ↓	*→ ↓
	HR	*		*	*	*	*	*	*			
	MK	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*
	BA	*	*	*		*	*	*	*	*		
	ME	*	*	*	*		*	*	*	*		*
	XK	*	*	*	*	*		*	*			
	MD	*	*	*	*	*	*		*			
	AL	*	*	*	*	*	*	*		*	*	
EU	*		*	*	*			*			*	
EFTA	*		*					*				
TR	*		*		*				*			

(RS - Srbija, HR - Hrvatska, MK - Makedonija, BA - BiH, ME - Crna Gora, XK - UNMIK/Kosovo, MD - Moldavija, AL - Albanija, EU - Evropska unija, EFTA - Norveška, Švajcarska, Island i Lihtenštajn, TR - Turska)

Uputstvo za čitanje tabele 4

Za tumačenje tabele polazi se od prvog reda HORIZONTALNO (→) od:

- Srbije kao izvoznice gotovog proizvoda sa preferencijalnim poreklom,
- zemlje/teritorije čiji materijali učestvuju u proizvodnji proizvoda sa srpskim poreklom (→) i
- VERTIKALNO čita (↓): zemlja/teritorija u koju se proizvod izvozi po preferencijalnom režimu.

Kumulacija se može primeniti samo sa zemljama/teritorijama gde u poljima postoje * i gde se ukrštaju zemlje/teritorije koje učestvuju u sticanju statusa robe sa poreklom i zemlje/teritorije odredišta.

Polja koja nisu obeležena * pojavljuju se tamo gde pojedine članice CEFTA Sporazuma nemaju zaključene Sporazume o slobodnoj trgovini sa EU, EFTA i Turskom (kao u slučaju Moldavije i UNMIK/Kosova) ili tamo gde pojedine članice CEFTA Sporazuma imaju zaključene sporazume sa EU, EFTA i Turskom ali oni sadrže samo odredbe o bilateralnoj kumulaciji porekla robe (kao u slučaju Hrvatske, BiH i Turske).

Primer 1.

U Srbiji se proizvodi roba sa poreklom u kojoj je kumulirano poreklo materijala iz Crne Gore. Ova roba se izvozi, recimo u Tursku. Kumulacija je moguća zato što i Srbija i Crna Gora imaju sporazume sa Turskom, a pravila o poreklu u svakom pojedinačnom sporazumu predviđaju dijagonalnu kumulaciju porekla. Robi se odobrava preferencijalni status u Turskoj (videti tabelu: polja kod sve tri zemlje su obeležena *). Ista situacija je moguća i kada je u pitanju proizvodnja u Srbiji od makedonskih ili EU materijala, radi izvoza u Tursku. Sa materijalima iz ostalih zemalja/teritorija nije moguća dijagonalna kumulacija porekla radi izvoza u Tursku, zbog toga što te zemlje ili nemaju sporazume sa Turskom ili njihovi protokoli o poreklu ne predviđaju dijagonalnu kumulaciju porekla.

Primer 2.

U Srbiji se proizvodi roba sa poreklom u kojoj je kumulirano poreklo materijala iz Albanije. Ova roba se izvozi u EFTA zemlje. Kumulacija je moguća zato što i Srbija i Albanija imaju sporazume sa EFTA zemljama, a pravila o poreklu u svakom pojedinačnom sporazumu predviđaju dijagonalnu kumulaciju porekla. Robi se odobrava preferencijalni status u EFTA (videti tabelu: polja kod sve tri strane su obeležena *). Ista situacija je moguća i kada je u pitanju proizvodnja u Srbiji od makedonskih materijala za izvoz u EFTA zemlje. Ovde treba napomenuti da kumulacija porekla robe između Srbije i ove dve zemlje još nije počela, jer se čeka odgovor carinskih administracija Makedonije, Albanije i EFTA sekretarijata o datumu početka primene kumulacije.

Sa materijalima iz ostalih zemalja/teritorija nije moguća dijagonalna kumulacija porekla radi izvoza u EFTA, bilo zbog toga što te zemlje nemaju sporazume sa EFTA državama ili što njihovi protokoli o poreklu ne predviđaju dijagonalnu kumulaciju porekla.

Primer 3 (izuzetak od pravila)

U Srbiji se proizvodi roba sa poreklom u kojoj je kumulirano poreklo materijala iz Evropske unije. Ova roba se izvozi u Hrvatsku. I Srbija i Hrvatska kao CEFTA zemlje imaju Sporazum sa EU, ali njihovi protokoli o poreklu u tim sporazumima nisu identični (hrvatski protokol o poreklu predviđa samo bilateralnu kumulaciju dok srpski predviđa dijagonalnu). Međutim, ovde postoji izuzetak od pravila jer u ovom slučaju kumulacija sa EU materijalima za izvoz isključivo u okviru CEFTA zemalja/teritorija je moguća jer je dogovorena među zemljama članicama CEFTA Sporazuma. Robi se odobrava preferencijalni status u Hrvatskoj (ovo se u tabeli ne vidi: polje nije obeleženo * kod Hrvatske). Isto tako i Hrvatska može da kumulira poreklo sa EU materijalima i da tako proizvedenu robu sa poreklom izvozi u CEFTA zemlje/teritorije. Ovde treba napomenuti da obrnuta situacija nije moguća, odnosno da Srbija ne može da kumulira poreklo sa hrvatskom robom radi izvoza u EU.

Osim u slučajevima gde je u Srbiji moguća kumulacija porekla sa makedonskim i crnogorskim materijalima radi izvoza u Tursku, i moguća kumulacija sa makedonskim i albanskim materijalima radi izvoza u EFTA države, sa materijalima iz ostalih CEFTA zemalja/teritorija nije moguća dijagonalna kumulacija porekla radi izvoza u Tursku i EFTU. To nije moguće zbog toga što te zemlje nemaju sporazume sa Turskom i EFTA zemljama ili što njihovi protokoli o poreklu ne predviđaju dijagonalnu kumulaciju porekla. Međutim, u budućnosti i ovo može biti stvar dogovora među CEFTA članicama, te će se verovatno dogoditi da kumulacija bude dogovorena i sa ostalim CEFTA članicama koje imaju sporazum sa Turskom i EFTA (a nemaju odredbe o dijagonalnoj kumulaciji) isključivo radi izvoza u CEFTA region. Ovaj slučaj već imamo sa Hrvatskom (kumulacija sa EU materijalima) i BiH (kumulacija sa turskim materijalima).

Primer iz prakse

Srpski proizvođač tekstilnog prediva u proizvodnji prediva koristi sirovinu poreklom iz EU, odnosno Italije. Gotov proizvod izvozi u BiH. Do stupanja na snagu Prelaznog trgovinskog sporazuma sa EU, predivo nije moglo da stekne srpsko preferencijalno poreklo primenom CEFTA Sporazuma i prilikom izvoza u BiH na ovu robu se plaćala MFN carina propisana u BiH. Ovo se dešavalo iz razloga što su materijali poreklom iz EU tretirani kao materijali bez porekla, a postupci proizvodnje predviđeni u Listi obrade i prerade uz CEFTA Sporazum nisu bili dovoljni da bi proizvod stekao preferencijalno poreklo. Stupanjem na snagu Prelaznog trgovinskog sporazuma, odnosno početkom primene dijagonalne kumulacije porekla sa materijalima iz EU, predivo u čijoj proizvodnji učestvuju materijali poreklom iz EU (koji se tretiraju kao domaći) stiče srpsko preferencijalno poreklo primenom CEFTA sporazuma i prilikom uvoza u BiH carina se ne plaća.

Ostali uslovi za sticanje porekla robe

Ostali uslovi za sticanje porekla robe predviđeni CEFTA Protokolom su: načelo teritorijalnosti, načelo direktnog transporta, tretman robe prodane na izložbama i zabrana povraćaja ili oslobođenja od plaćanja carine.

Načelo teritorijalnosti

Načelo teritorijalnosti podrazumeva da uslovi proizvodnje robe sa poreklom moraju bez prekida biti ispunjeni na teritoriji strana ugovornica ili u zemljama/ teritorijama sa kojima se primenjuje kumulacija. Ovo znači da se roba sa poreklom koja napušta teritoriju Strane ugovornice i iz bilo kog razloga se ponovo vraća, smatra robom bez porekla, osim ako se carinskom organu dokaže da je roba koja se vraća ista ona koja je napustila teritoriju strane ugovornice. Takođe, ta roba ne može biti podvrgnuta nikakvoj obradi osim postupaka koji se sprovode u cilju očuvanja u dobrom stanju dok je bila izvezena .

Izuzetak od ovog pravila je u slučajevima kada se proizvodi sa poreklom šalju u drugu zemlju koja je van zone kumulacije radi dalje obrade i prerade koja se ne može izvesti unutar teritorije Strana ugovornica ili zone kumulacije. U takvim slučajevima, načelo teritorijalnosti je ispoštovano pod sledećim uslovima:

- da roba koja se izvozi radi obrade ili prerade van zone kumulacije, potiče iz zone kumulacije;
- roba koja je ponovo uvezena je rezultat obrade obavljene u drugoj zemlji koja je van zone kumulacije na prethodno izvezenom materijalu i
- da ukupna dodata vrednost koja se dobije van teritorija Strana ugovornica ili van zone kumulacije, ne prelazi 10% cene proizvoda franko fabrika, za koju se traži preferencijalni status.

Ako neki od navedenih uslova nije ispunjen, ponovo uvezena roba smatraće se robom bez porekla.

Ovaj izuzetak ne primenjuje se na proizvode koji se svrstavaju u Odeljak XI, glave 50 do 63 Harmonizovanog sistema (tekstil).

Svaka vrsta obrade ili prerade u trećoj zemlji van zone kumulacije, obavlja se po postupku pasivnog oplemenjivanja, ili po sličnom postupku.

Direktni transport

Svrha načela direktnog transporta jeste da se osigura da roba sa poreklom iz Strane ugovornice – izvoznice zaista ima njeno poreklo te da na određite stigne nezamenjena i nepreinačena na bilo koji način, odnosno da se sa njom nije manipuliralo pre toga. Povlašćeni tretman koji roba ima prilikom uvoza u neku od strana ugovornica predviđen CEFTA Sporazumom primenjuje se samo na proizvode koji zadovoljavaju uslove iz Protokola i koji se direktno transportuju između strana ugovornica ili preko zemalja/teritorija u zoni kumulacije. Međutim, proizvodi koji čine jednu jedinstvenu pošiljku mogu se transportovati preko drugih teritorija i mogu se, ako to okolnosti nalažu, pretovariti ili privremeno uskladištiti na tim teritorijama. Uslov je da roba ostane pod nadzorom carinskih organa u zemlji tranzita ili skladištenja i da se ne podvrgava drugim postupcima osim istovara, ponovnog utovara ili bilo kog postupka namenjenog njenom očuvanju u dobrom stanju.

Proizvodi sa poreklom mogu se cevovodima transportovati preko drugih područja koje nisu Strane ugovornice.

U tu svrhu, potrebno je carinskim organima dostaviti dokaz o ispunjenosti uslova za direktan transport, u vidu:

- transportnog dokumenta koji obuhvata put od zemlje izvoznice kroz zemlju tranzita; ili
- uverenja izdatog od strane carinskog organa zemlje tranzita (koje sadrži tačan opis proizvoda sa navođenjem datuma istovara i ponovnog utovara proizvoda i, gde je to moguće, imena brodova ili druge oznake upotrebljenih prevoznih sredstava u kome se potvrđuju uslovi pod kojima su se proizvodi nalazili u zemlji tranzita) ili
- u nedostatku pomenutih, sve druge uverljive dokumente.

Uverenje o direktnom transportu izdaje nadležni carinski organ koji kontroliše robu u tranzitu, na zahtev uvoznika ili njegovog ovlašćenog predstavnika.

Izložbe

Proizvodi poreklom iz Strane ugovornice koji se radi izlaganja na sajmovima i izložbama šalju u druge zemlje koje nisu Strane ugovornice, a nakon završenog sajma ili izložbe se prodaju radi uvoza u jednu od Strana ugovornica, imaju preferencijalni status. Ovo pravilo se ne odnosi na proizvode koji su kupljeni na privatnim izložbama u prodavnicama ili poslovnim prostorijama.

Preferencijalni status prilikom uvoza robe koja je prodana tokom izložbe, odobrava se pod uslovom da se carinskom organu dokaže da je roba koja je bila na izložbi posle prodata, ni na koji način nije menjana, podvrgnuta obradi ili se razlikuje na bilo koji način od robe koja je napustila teritoriju Strane ugovornice. Sledeći uslov je da roba nije korišćena ni za kakvu drugu svrhu osim za prikazivanje i izlaganje, te da se nakon toga roba šalje jednoj od Strana ugovornica, ili za vreme ili odmah pošto je izložba završena.

Dokaz o poreklu mora biti izdat od strane carinskog organa zemlje izvoznice i podnosi se carinskom organu zemlje uvoznice, na uobičajeni način. Na dokazu o poreklu mora biti navedeno ime i adresa izložbe. U slučaju potrebe, može se zahtevati dodatna dokumentacija o ispunjenju uslova pod kojima se roba izlaže.

Zabrana povraćaja ili oslobođenje od plaćanja carine

Svrha načela zabrane povraćaja ili oslobođenja od plaćanja carine („no drawback rule“) je da se onemogući povraćaj ili oslobođenje od plaćanja carine za materijale bez porekla koji su korišćeni u izradi finalnog proizvoda sa poreklom. Materijalima bez porekla smatraju se materijali poreklom iz zemalja koje nisu „zemlje partneri“ ili su nepoznatog porekla. Prema svojoj suštini reč je o obavezi plaćanja carine i drugih dažbina jednakog dejstva na sve materijale bez porekla upotrebene u izradi finalnog proizvoda koji se izvozi sa preferencijalnim poreklom primenom CEFTA Sporazuma. U tom smislu navedena obaveza izvoznika, u zavisnosti od carinskog postupka, sastoji se ili u nemogućnosti povraćaja plaćenih carinskih dažbina (u slučaju postupka aktivnog oplemenjivanja uz sistem povraćaja) ili u plaćanju carinskih dažbina (u slučaju postupka aktivnog oplemenjivanja uz sistem odlaganja). Ovo načelo predstavlja jedan od nužnih uslova čija se ispunjenost utvrđuje u svakom konkretnom slučaju u postupku izdavanja uverenja o preferencijalnom poreklu robe koja se izvozi, i to kada je: roba bez porekla upotrebjena u izradi finalnog proizvoda, roba bez porekla uvezena kroz postupak kojim se predviđa povraćaj, oslobođenje ili neplaćanje, delimično ili potpuno (aktivno oplemenjivanje) i finalni proizvod je sa preferencijalnim poreklom za koji se traži dokaz o poreklu prema odredbama CEFTA Sporazuma.

Zabrana povraćaja ili oslobođenja od plaćanja carine shodno se primenjuje i u vezi sa ambalažom, priborom, rezervnim delovima i alatima ukoliko su isti bez porekla.

Materijali koji imaju poreklo iz Rusije, Belorusije i Kazahstana koji se u Srbiju uvoze po preferencijalnom režimu uz primenu Sporazuma o slobodnoj trgovini, i koji se upotrebljavaju u izradi proizvoda sa srpskim preferencijalnim poreklom koji se zatim izvoze u neku od strana ugovornica, smatraju se materijalima bez porekla, ali ne podležu ovoj zabrani. Na ove materijale primenjuje se preferencijalna stopa carine predviđena Sporazumima sa ovim zemljama.

Primer 1

U Srbiji se u postupku aktivnog oplemenjivanja uz sistem odlaganja proizvode montažne zgrade (tar. broj 9406) vrednosti 15.000 evra franko fabrika proizvođača. Za njihovu proizvodnju upotrebljeni su sledeći materijali:

- cevi od gvožđa iz Ukrajine, koje čine 30% vrednosti zgrade franko fabrika,
- zavrtnji poreklom iz Crne Gore, i
- obloge za zidove srpskog porekla.

Prema pravilima iz Liste obrade ili prerade koju je neophodno izvršiti na materijalima bez porekla da bi krajnji proizvod mogao da stekne status proizvoda sa poreklom za tar. broj 9406 predviđena je: „Proizvodnja kod koje vrednost svih upotrebljenih materijala bez porekla nije veća od 50% cene proizvoda franko fabrika“. Primenom ovog pravila montažne zgrade imaju srpsko preferencijalno poreklo (jer vrednost cevi od gvožđa ne prelazi predviđeni procenat iz Liste) i izvoze se u Makedoniju po preferencijalnom režimu uz primenu CEFTA Sporazuma.

Pre izdavanja uverenja o kretanju robe EUR. 1, izvoznik je dužan da plati carinu za cevi od gvožđa iz Ukrajine, jer su to materijali koji se prema ovom načelu tretiraju kao materijali bez porekla.

Primer 2

Srpsko preduzeće uvozi aluminijum (Glava 76 Carinske tarife) iz Rusije bez plaćanja carine uz primenu Sporazuma o slobodnoj trgovini između Srbije i Ruske Federacije. Ovaj aluminijum se koristi u izradi radijatora iz tar. broja 7322.

Prema pravilima iz Liste obrade ili prerade koju je neophodno izvršiti na materijalima bez porekla, da bi krajnji proizvod mogao da stekne status proizvoda sa poreklom za tar. broj 7322 predviđena je: „Proizvodnja od materijala iz bilo kog tarifnog broja, osim od materijala iz tarifnog broja u koji se svrstava sam proizvod“. Primenom ovog pravila radijatori imaju srpsko preferencijalno poreklo (jer su proizvedeni od aluminijuma iz Glave 76) i izvoze se u Hrvatsku po preferencijalnom režimu uz primenu CEFTA Sporazuma.

U Sporazumu o slobodnoj trgovini između Srbije i Ruske Federacije predviđen je uvoz bez plaćanja carine aluminijuma poreklom iz RF u Srbiju. Iako se aluminijum iz Rusije tretira kao materijal bez porekla, zabrana povraćaja ili oslobođenja od plaćanja carine se ne primenjuje.

Dokazi o poreklu

Protokol predviđa dve vrste dokaza o poreklu: uverenje o kretanju robe EUR.1 i izjavu na fakturi. Oba dokumenta mogu se koristiti kao dokazi o poreklu, a odgovarajuće odredbe Protokola definišu kriterijume za upotrebu svakog od njih.

Uverenje o kretanju robe EUR.1 izdaje carinski organ strane ugovornice izvoznice na pismeni zahtev izvoznika ili njegovog ovlašćenog zastupnika. Zahtev za izdavanje EUR.1 sertifikata podnosi se carinskom organu u postupku izvoznog carinjenja. Zahtev za izdavanje EUR.1 sertifikata mora da sadrži tačne podatke i dovoljno informacija na osnovu kojih carinski organ u postupku izdavanja ceni da li ima osnova za izdavanje sertifikata. Osnovne informacije koje zahtev treba da sadrži su: tarifna oznaka carinske tarife u koji se proizvod za koji se traži sertifikat svrstava, postupak obrade ili prerade koji je izvršen u Strani ugovornici izvoznici, dokazi o poreklu za sve materijale koji su korišćeni u izradi gotovog proizvoda, detalje o svim materijalima bez porekla koji su korišćeni u izradi gotovog proizvoda uključujući i njihove tarifne oznake i carinsku vrednost, dokaz o uplati carinskih dažbina na materijale bez porekla i svu ostalu dokumentaciju na osnovu kojih se može utvrditi poreklo proizvoda.

Izjavu na fakturi može sačiniti:

(a) ovlašćeni izvoznik (carinski organi Strane ugovornice - izvoznice mogu ovlastiti izvoznika koji često obavlja isporuke proizvoda na osnovu ovog Sporazuma, za sačinjavanje izjava na fakturi bez obzira na vrednost proizvoda o kojima je reč)

ili

(b) bilo koji izvoznik za bilo koju pošiljku koja se sastoji od jednog ili više paketa koji sadrže proizvode sa poreklom, čija ukupna vrednost ne prelazi 6000 evra.

Ova mogućnost je data iz razloga pojednostavljenja postupaka za one privrednike koji redovno izvoze svoje proizvode u okviru CEFTA zone bez obaveze podnošenja carinskim organima zahtev za izdavanje EUR.1 sertifikata za svaku pošiljku.

Prilikom popunjavanja obrazca EUR.1 i izjave na fakturi obavezno se navodi da li je izvršena kumulacija porekla i ako jeste sa kojom zemljom (Cumulation applied with...). Ukoliko je poreklo stečeno bez primene kumulacije sa materijalima poreklom iz Strana ugovornica ili iz drugih zemalja navodi se „No cumulation applied“.

Dokazi o poreklu važe četiri meseca. Ovaj rok počinje da teče od dana njihovog izdavanja ili sačinjavanja u slučaju izjave na fakturi.

Od obaveze podnošenja dokaza o poreklu oslobođeni su proizvodi koje privatna lica u malim paketima šalju privatnim licima ili koji su deo ličnog prtljaga putnika. Ovakvim proizvodima se priznaje poreklo, pa se za iste ne zahteva podnošenje dokaza o poreklu. Uslov je da se takvi proizvodi ne uvoze za trgovačke svrhe, i da su deklarirani kao proizvodi koji ispunjavaju uslove iz ovog protokola, i kad nema sumnje u istinitost takve izjave.

Ukupna vrednost proizvoda izuzetih od obaveze dokazivanja porekla ne sme biti viša od 500 evra u slučaju malih paketa ili 1200 evra u slučaju proizvoda koji su deo ličnog prtljaga putnika.

Metode administrativne saradnje

Radi pravilnog sprovođenja sporazuma i sprečavanja zloupotreba u preferencijalnoj trgovini Protokolom je predviđena saradnja carinskih organa Strana ugovornica u proveru ispravnosti uverenja o kretanju robe EUR.1 ili izjava na fakturi i tačnosti podataka iz tih dokumenata.

U tu svrhu predviđena je naknadna kontrola dokaza o poreklu koja se odvija na bazi slučajne kontrole ili osnovane sumnje u stvarno poreklo robe ili verodostojnost dokaza o poreklu robe.

U postupku naknadne kontrole, carinski organi Strane ugovornice - uvoznice vratiće uverenje o kretanju robe EUR.1 i fakturu, ukoliko je bila podneta, izjavu na fakturi, ili kopiju tih dokumenata carinskim organima Strane ugovornice - izvoznice, uz navođenje razloga za proveru, gde je to potrebno. Svi pribavljeni dokumenti i podaci koji ukazuju na to da je podatak naveden u dokazu o poreklu netačan, biće dostavljeni kao dokaz uz zahtev za proveru.

Proveru obavljaju carinski organi Strane ugovornice - izvoznice. Tokom provere imaju pravo da zahtevaju bilo koje dokaze i da sprovedu bilo koji pregled izvoznikovih računa ili bilo koju drugu proveru koju smatraju potrebnom.

Carinski organi koji zatraže proveru biće obavešteni o rezultatima te provere što pre. Ti rezultati moraju jasno pokazivati da li su dokumenti verodostojni i mogu li se konkretni proizvodi smatrati proizvodima sa poreklom iz strane ugovornice ili iz drugih zemalja sa kojima je moguća kumulacija, odnosno da li ispunjavaju druge uslove iz protokola o poreklu.

Ako u slučaju opravdane sumnje odgovor ne stigne u roku od deset meseci od dana podnošenja zahteva za proveru, ili ako odgovor ne sadrži podatke dovoljne za utvrđivanje verodostojnosti dokumenta o kojem je reč ili stvarnog porekla proizvoda, carinski organi koji su podneli zahtev će, osim u izuzetnim okolnostima, uskratiti pravo na povlašćeni tretman, odnosno naplatiti carinu na uvezenu robu u punom iznosu.

CEFTA 2006 - 2010 – pogled iz privrede

- efekti, otvorena pitanja i novi izazovi

Radmila Milivojević¹

Od čega se pošlo

Formiranje zone slobodne trgovine zapadnog Balkana (započeto u junu 2001. godine) na osnovu Memoranduma o liberalizaciji i olakšanju uslova trgovine, potpisanog u Briselu od strane osam zemalja regiona² (Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Makedonije, Moldavije, Rumunije, SR Jugoslavije i Hrvatske), prilično je zateklo srpsku privredu (tada deo privrede SR Jugoslavije). Ovaj proces odvijao se paralelno sa unilateralnom trgovinskom liberalizacijom koji je nova demokratska vlada odmah inicirala. Realni kapaciteti i nivo konkurentnosti privrede bili su veoma slabi kao posledica desetogodišnjeg odsustva sa svetskog tržišta (ekonomske sankcije tokom devedesetih godina, NATO bombardovanje)³. Istovremeno je započet i proces pristupanja SR Jugoslavije Svetskoj trgovinskoj organizaciji, kao i proces dijaloga sa evropskim partnerima u okviru Procesu stabilizacije i pridruživanja EU. Svi ovi paralelni procesi su značili veliko institucionalno opterećenje i izazov, kako za tadašnju vladu, tako i za privredu. Od nje se očekivalo da pruži informacije i stavove o efektima ovih procesa na rast nacionalne privrede, povećanje konkurentnosti, ali i efekte očekivanih troškova potrebnih za prilagođavanje. Ono što je privredu tada najviše opterećivalo je bila neusklađenost aktivnosti i napretka između mera unilateralne liberalizacije, sa jedne strane, i kreiranja privredno-sistemskog ambijenta, sa druge strane. U sektoru industrije fokus je bio na privatizaciji, a ne na razvoju industrijske politike koja je u središtu trebalo da ima povećanje konkurentnosti industrije, njenu tehnološku obnovu, razvoj preduzetništva, inovativnog mentaliteta i razvoj forme finansiranja preduzetništva. U okviru njih je trebalo da državni podsticaji budu usmereni na stvaranje proizvoda visoke dodate vrednosti, tehnološku rehabilitaciju i podizanje globalnog kvaliteta. Pored toga, najveći broj preduzeća je imao značajno nisku mikrokonkurentnost, slabu orijentisanost ka izvozu (jer je najveći deo proizvodnje apsorbavalo domaće tržište), a samim tim je postojala i mala zainteresovanost za izvoz. Svaka inicijativa za otvaranje tržišta (koja pri tome nije bila praćena merama zdrave podrške) je nailazila na negativne reakcije privrednika. Jedini izuzetak su bili potencijalni investitori koji su bili zainteresovani za preuzimanje preduzeća iz privatizacije. Oni su bili vođeni logikom veličine tržišta i izvesnošću evropske perspektive regiona, što je značilo poslovanje u poznatom privrednom ambijentu. Tako su faktor veličine regionalnog tržišta i očekivane koristi od dijagonalne kumulacije predstavljali ključne odrednice dolaska velikih investitora kao što su bili Hankel i Danube Foods Group.

Međutim, i u ovakvim okolnostima, privrednici su prepoznali da je aktivno učešće u ovim procesima jedini način da se njima upravlja na adekvatan način i usmere ka tome da doprinesu i povećanju kvaliteta privrednog ambijenta, ali i jačanju internacionalizacije poslovanja preduzeća. Stoga je upravo aktivno učešće privrede od samog početka pregovora stvaranja mreže bilateralnih sporazuma u regionu⁴ doprinelo i dobijanju pune podrške privrede prerastanju ove mreže u Jedinostveni multilateralni sporazum o slobodnoj trgovini - okviru za uspostavljanje Zone slobodne trgovine Zapadnog Balkana.

CEFTA 2006 je u punoj primeni od kraja novembra 2007. godine i za Srbiju i njenu privredu ovo tržište predstavlja njenog drugog najvećeg spoljnotrgovinskog partnera posle EU 27. Ono što je još značajnije, imajući u vidu hroničan spoljnotrgovinski deficit Srbije, je da je razmena sa ovim tržištem obeležena sa visokom pokrivenošću uvoza sa izvozom od 197,9% - za šest meseci 2010. godine je izvoz Srbije u zemlje CEFTA dostigao vrednost od 1.269,3 miliona USD, a uvoz 641,2 miliona USD. Najveći suficit je realizovan u razmeni sa Crnom Gorom, BiH i Makedonijom prvenstveno kao rezultat izvoza poljoprivrednih proizvoda (žitarice i proizvodi od njih i razne vrste pića). Što se strukture uvoza tiče, dominantan udeo imaju govožđe i čelik, električna energija i obojeni metali.

¹) Radmila Milivojević je savetnica predsednika Privredne komore Srbije.

²) U okviru tzv. Drugog radnog stola Pakta za stabilnost - Radna grupa za trgovinsku liberalizaciju.

³) Ključne tri prepreke sa kojima je tadašnja vlada morala da se izbori su bile: pad proizvodnje od 50% u odnosu na 1989. godinu, veliko smanjenje investicija, 800 hiljada ljudi je izgubilo posao tokom devedesetih što je značilo visoku stopu nezaposlenosti od najmanje 30%, privreda je radila sa oko 35 – 20% svojih kapaciteta, veliki broj izbeglica i raseljenih lica - u celini početak oporavka sa bremenom direktnog gubitka iz devedestih godina od oko 45 milijardi USD.

⁴) Mreža od 32 sporazuma uspostavljena je između Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Makedonije, Moldavije, Rumunije, Srbije i Crne Gore, a pojedine zemlje su tada imale potpisan sporazum sa UNMIK-om Kosovo kao carinska teritorija u skladu sa Rezolucijom UN 1244.

Robna izvozno-uvozna struktura Srbije sa zemljama CEFTA

Izvoz

- Električna energija (Crna Gora, Makedonija)
- Proizvodi od gvožđa dobijeni direktnom redukcijom (Makedonija, Albanija)
- Šećer beli (Makedonija, BiH)
- Proizvodi toplovaljani, debljine do 3 mm, u koturovima (BiH, Makedonija)
- Pivo, dobijeno od slada, u bocama (BiH, C. Gora)
- Pića bezalkoholna, bez mleka i proizvoda od mleka (BiH, C. Gora)
- Kukuruz, žuti (BiH, Albanija)
- Hartija, karton, premazani, impregnisani ili prekriveni (Hrvatska, BiH)
- Ostali lekovi, za prodaju na malo (BiH, C, Gora)
- Ulje od suncokreta, ostalo jestivo (BiH, C. Gora)
- Preparati za ručno pranje rublje i posuđa (BiH, C. Gora)
- Brašno od obične pšenice i pira (C. Gora, BiH)
- Crepovi krovni od keramike (BiH)
- Voda, mineralna i gazirana, sa šećerom (C. Gora i BiH)
- Goveda, domaće vrste, mase 300 kg za klanje (BiH, C. Gora)

Uvoz

- Električna energija (C. Gora, BiH)
- Koks i polukoks od kamenog uglja, ostalo (BiH)
- Šipke toplovaljane, sa deformacijama, ostalo (BiH, Albanija)
- Laka ulja, za preradu u specifičnim procesima (Hrvatska, BiH)
- Ostali lekovi, za prodaju na malo, ostalo (Makedonija, BiH)
- Žica toplovaljana, prečnika 14 mm, za armiranje betona (BiH, C. Gora)
- Ulja teška, ostala i ostala ulja za podmazivanje (BiH, Hrvatska)
- Ugalj mrki i lignit, neaglomerisani (BiH, C. Gora)
- Drvo obrađeno, debljine 6 mm, od ostalih četinara (BiH, C. Gora)
- Cigarete, koje sadrže duvan (Hrvatska, Makedonija)
- Paradajz, svež ili rashlađen (Makedonija, C. Gora)
- Propan, tečni, ostalo (Hrvatska)
- Aluminiјum sirovi nelegirani (C. Gora, BiH)
- Butan, tečni, ostalo (Hrvatska, Makedonija)
- Urea sa sadržajem više od 45% po težini azota (Hrvatska)

Početak liberalizacije, započet kroz pregovore mreže Sporazuma o slobodnoj trgovini, nije išao ni lako ni brzo. Prvi efekti su mogli da se analiziraju tek nakon 2005. godine, s obzirom na kratkoću potrebne vremenske serije za praćenje. Neke od analiza koje je uradila Privredna komora Srbije 2006. godine ukazale su na sledeće:

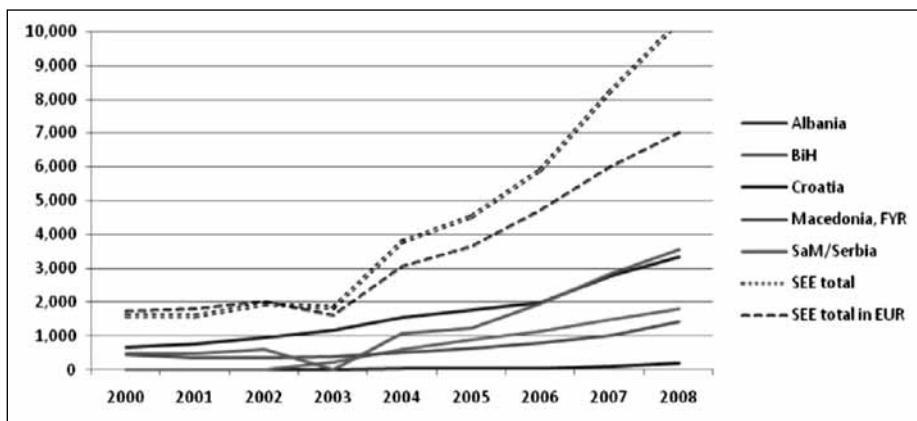
- Trgovinska saradnja sa Albanijom je inicijalno bila veoma skromnih dimenzija i u periodu od 2000-2004. godine počela je polako da se povećava, ali analize nisu upućivale da bi to moglo da se pripiše dejstvu Sporazuma o slobodnoj trgovini. Međutim, od 2004. godine povećana je diversifikovanost izvoza na albansko tržište što se može pripisati dejstvu Sporazuma o slobodnoj trgovini.

- U izvoznjoj strukturi sa BiH, nezavisno od Sporazuma o slobodnoj trgovini, i dalje je bila prisutna ista struktura - primarno prehrambeni proizvodi, dok na strani uvoza nije došlo do nekih značajnijih promena. Međutim, u razmeni sa BiH je bio identifikovan i najveći broj problema izazvanih primenom nekarinskih mera zaštite i nepoštovanjem nekih od odredaba Sporazuma o slobodnoj trgovini na strani BiH. Neki od ključnih problema su prevaziđeni ali je problem nekarinskih prepreka trgovini i dalje ključni problem u razvoju razmene sa BiH.
- Statistika razmene sa Hrvatskom je bila jasan pokazatelj razlike u nivou konkurentnosti dve privrede kao rezultat različite dinamike uređenja nacionalnih privrednih sistema u kontekstu pridruživanja EU, ali i prethodne privredne istorije dve zemlje. Od datuma stupanja na snagu Sporazuma o slobodnoj trgovini evidentna je bila promena izvozne strukture Srbije - od prvih pet rangiranih proizvoda u srpskom izvozu u Hrvatsku 2003. godine, samo dva se javljaju među prvih 20 u prvom kvartalu 2005. godine. Na uvoznjoj strani takođe je došlo do promene strukture – od prvih deset proizvoda u uvozu u 2004. godini, samo njih šest je nastavilo da dominira i u prvom kvartalu 2005. godine. U sprovođenju Sporazuma o slobodnoj trgovini jedini problem je bio u razlici u režimima uvoza duvanskih proizvoda (problem koji je bio karakterističan i za Srbiju kao rezultat uslova pod kojima je izvršena privatizacija duvanske industrije). Trgovinski deficit sa Hrvatskom i dalje je prisutan - u prvih devet meseci 2009. godine je iznosio 55 miliona USD, ali je registrovan i rast ukupne robne razmene. Ograničenja i problemi za jačanje razmene i ukupne privredne saradnje su sadržani u postojanju razlike u nivoima usaglašenosti sa standardima EU. Hrvatska je u tome veoma odmakla što značajno ograničava pristup srpskim proizvodima koji ne poseduju potrebne sertifikate o kvalitetu. Takođe nije uspostavljena potpuna liberalizacija poljoprivrednih proizvoda, što ograničava njenu trgovinu. Prisutna je i zatvorenost Hrvatske za ulaganja iz Srbije (hrvatska preduzeća su do sada uložila u Srbiju preko 500 miliona evra, dok je u obrnutom smeru uloženo samo oko 20 miliona evra), kao i slučajevi diskriminacije srpskih preduzeća u privatizaciji hrvatskih firmi⁵. Novi razvoj političkih odnosa Srbije i Hrvatske, ali i problemi sa kojima su se obe privrede suočile tokom ekonomske krize u svetu, uticali su da se među privrednicima polako razvije dijalog u kome je prepoznat značaj saradnje i zajedničkog nastupanja na trećim tržištima.

Ako bi se sa ove vremenske distance dala neka generalna ocena efekata sa stanovišta interesa privrede, ona bi se skoro u potpunosti poklopila sa inicijalnim procenama - da bi CEFTA mogla imati višestruki značaj za privredu Srbije iz razloga:

- Značajnog učešća razmene sa ovim zemljama u njenoj ukupnoj robnoj razmeni sa svetom,
- Jačanja konkurencije na domaćem tržištu što je najčešći faktor pozitivnog pritiska na povećanje efikasnosti kompanija (ulaganje u uvođenje standarda, smanjivanje jediničnih troškova proizvodnje, kupovina novih tehnologija, ulaganje u marketing, poboljšanje menadžmenta i dr.), a time i ukupne - sektorske konkurentnosti,
- Efikasnije i ekonomičnije transformacije privrednih kapaciteta i usmeravanje ka specijalizaciji imajući u vidu značajan stepen podudarnosti privrednih struktura zemalja članica CEFTA,
- Povećavanja atraktivnosti za strane ulagače (faktor veličine tržišta, mogućnost prekogranične zajedničke proizvodnje zahvaljujući primeni protokola o kumulaciji porekla robe u regionu),
- Stvaranja šansi za razvoj novih kompanija koje bi mogle da postanu deo lanca dobavljača potencijalnih investitora, i
- Poboljšanja ukupnog privrednog ambijenta imajući u vidu da se Sporazum zasniva na pravilima Svetske trgovinske organizacije kao i jednom broju pravila EU (zaštita konkurencije, politika državnih subvencija, pravila u vezi sa tehničkim preprekama trgovini).⁶

Rast intraregionalnog izvoza u periodu 2000-2008. godine

Izvor: Svetska banka

5) A što je istaknuto i u *Godišnjem izveštaju o napretku Hrvatske za 2009. godinu* koji je objavila Evropska komisija.

6) Posebno značajno za mala i srednja preduzeća koja su najosetljivija na deficite u sistemskom okviru i slabosti institucionalnog okvira.

Međutim, postojala su i ne tako laka ograničenja ulasku u proces:

- Srpska privreda, kao i privrede svih zemalja regiona su male privrede sa neadekvatnim nivoom tehnološke opremljenosti i usaglašenosti sa evropskim i međunarodnim standardima,
- Vodeća izvozna destinacija su zemlje članice EU, što je slučaj i sa svim ostalim članicama CEFTA (međusobna konkurencija sa sličnom izvoznom ponudom),
- Izvozna struktura je nepovoljna – oslonjena na proizvode male dodatne vrednosti,
- Infrastruktura je nezadovoljavajuća,
- Ozbiljan problem nedostatka obrtnog kapitala i kreditne podrške,
- Visoko učešće sive ekonomije,
- Niska konkurencija na domaćem tržištu, monopolizirane strukture i sa nezahtevnim potrošačima, i
- Visoka komplementarnost proizvodnih struktura svih zemalja.

Ključni strukturni deficiti su bili identični za region u celini, pri čemu je vodeći problem bio odsustvo politika održive i efikasne restrukturacije industrijskog sektora. To nije moglo da privuče ozbiljniji priliv direktnih stranih ulaganja, tako da je rast zemalja regiona bio finansiran iz strane štednje. Takođe, nisu značajno razvijane ni industrijske politike definisane Mastroitskim sporazumom i u skladu sa ciljevima Lisabonske strategije EU (razvoj konkurentnog preduzetništva, podsticanje inovacija, istraživanja i razvoja novih proizvoda i tehnologija, razvoj globalnih standarda kvaliteta, olakšavanje restrukturacije preduzeća i diversifikacija industrijske proizvodnje. U većini ovih zemalja fokus je bio na privatizaciji, a ne na razvoju konkurentnog industrijskog sektora – sa svim posledicama odsustva ozbiljnih stranih ulaganja u sektor razmenjivih dobara. Iako su zemlje regiona u različitim fazama integracije u EU, identičnost problema regulatornog okvira podsticajnog za privredu je i dalje ključni sistemski deficit, ne samo za poslovanje nacionalnih privreda već i za jačanje privrednog ambijenta CEFTA regionalnog tržišta. Time nije obezbeđena atraktivnost regiona za strana ulaganja i dolazak multinacionalnih kompanija, sa svim pozitivnim efektima takvih dolazaka po lokalne kompanije.

Dinamika liberalizacije u okviru CEFTA i dvostruki sistem "pozitivnog pritiska" EU po osnovu nacionalnih programa integracije sa jedne strane, i obaveza preuzetih u okviru CEFTA sporazuma, sa druge, važni su faktori "pozitivnog (pre)usmeravanja" privreda regiona – od međusobne konkurencije ka međusobnoj saradnji, kooperaciji, formiranju konzorcijuma za nastup na trećim tržištima. Što je još značajnije – ovi procesi su postali važni pokazajući jačinu zahteva nacionalnih privreda prema njihovim vladama.

Globalna ekonomska kriza je sve postojeće deficite privreda regiona potencirala i ujedno ukazala na one faktore koje region mora da aktivira kako bi potencijal veličine svog tržišta iskoristio u funkciji jačanja konkurentnosti i izvoznog potencijala. Iako je sadašnja faza integracije privreda ovog regiona u EU i snažna međusobna integrisanost značilo i slabiju izloženost njihovih privreda uticajima krize, činjenica je da je za sve njih tržište EU prvo izvozna tržište. Pad tražnje u evropskim privredama, udruženo sa dugotrajno prisutnim nacionalnim strukturnim deficitima i rastom privreda generisan visokom spoljnom zaduženošću, jasno je ukazalo u kom pravcu privreda regiona treba da se orijentišu.

Od fragmentacije ka integrisanom pristupu

Prvi ključni izazov je razvoj regionalne privredne kooperacije koja treba da dovede do razvoja visoko konkurentnih proizvoda, ne samo za tržište EU već i za treća tržišta. Jedna od najvažnijih pretpostavki za to u Srbiji – dijagonalna kumulacija porekla robe, ostvarena je stupanjem na snagu Prelaznog trgovinskog sporazuma sa EU. Faktička vrednost dijagonalne kumulacije je olakšavanje prekogranične zajedničke proizvodnje što nužno vodi proizvodnoj specijalizaciji i efikasnijoj transformaciji privrednih kapaciteta. Time se dešava i preokret od konkurencije dupliranih kapaciteta u kooperaciju ka stvaranju konkurentnih proizvoda, čiji niži proizvodni troškovi lakše ulaze u lanac dobavljača i sadašnjih i potencijalnih investitora. Ova pogodnost dodatno potencira i korist od bilateralnih trgovinskih sporazuma sa EFTA zemljama i Turskom, kao i uključivanje u Pan-Euro-Med grupu. U globalnim okvirima deluje visok stepen integrisanosti privreda (lanci kreiranja dodatnih vrednosti) i mnogo manje trgovine u klasičnom smislu. Ta činjenica dovodi do zaključka o nužnosti racionalnog razmišljanja privreda regiona i prepoznavanja kvaliteta koji im međusobna saradnja obezbeđuje u pronalaženju svog mesta na visokom zahtevnom globalnom tržištu.

Proizvodna saradnja je i faktor važnog uticaja na kreatora nacionalnih ekonomskih politika ka razvoju industrijskih politika. One će unaprediti strukturne promene i razvoj transnacionalnih mreža (nauka i tehnologija, obrazovanje), a time obezbediti i pretpostavke za definisanje dugoročnih privrednih prioriteta zasnovanih na regionalnoj specijalizaciji. Imajući u vidu da region

poseduje jedan od ključnih faktora atraktivnosti za potencijalne ulagače – veličinu tržišta, saradnja privrednika i razmena iskustva je u tome itekako važna. Posebno treba imati u vidu ključne faktore koji utiču na priliv direktnih stranih ulaganja i dolazak velikih globalnih kompanija:

- Nivo obrazovanja,
- Stanje infrastrukture,
- Istraživačko-razvojni kapaciteti,
- Informaciono-komunikacione tehnologije,

kao i specifične atraktivnosti investiranja u regionu:

- Investiranje u jednoj zemlji znači poslovanje u celom regionu,
- Povezivanje stranih i domaćih investitora, i
- Jačanje snage uticaja u pravcu smanjivanja prepreka poslovanju, razvoju pro biznis inicijativa, smanjivanju poreskih opterećenja, razvoju efikasnog regulatornog okvira.

Drugi ključni izazov efikasnog funkcionisanja CEFTA je problem nekarinskih prepreka trgovini. U anketi koju je sprovedla Privredna komora Srbije one su prisutne na tržištima svih zemalja članica. Vodeća prepreka je međusobno nepriznavanje sertifikata o usaglašenosti proizvoda (posebno sanitarnih i fitosanitarnih). To je u velikoj meri rezultat različite dinamike prenošenja odgovarajućih direktiva EU u nacionalna zakonodavstva, kao i neusaglašenost carinskih procedura. Međutim, možda je najveći izazov kako se od stalnih ukazivanja na postojanje ovih i ovakvih prepreka "pomeriti" ka akcijama koje treba da dovedu do akcionih planova njihovog ukidanja. Posebno što su neke CEFTA članice pokretale nekarinske mere zaštite suprotne njegovim odredbama, a pod pritiskom lokalnih monopola. Najveća odgovornost uklanjanju ovakvih praksi je na vladama zemalja članica, a početak predstavljaju bilateralni sastanci na kojima bi se dogovorili sporazumi o međusobnom priznavanju sertifikata o usaglašenosti, kao prelazni mehanizmi do postizanja pune usaglašenosti sa standardima i regulativom EU od strane svih članica CEFTA. Važnost ove teme je redovno u agendi međuvladinih tela CEFTA Sporazuma kao i Foruma komora zemalja članica CEFTA. Potencira se i u godišnjim izveštajima Evropske komisije o napretku zemalja regiona u procesu integracije u EU, i faktor je na koji su ukazali mnogi strani investitori koji posluju u regionu.

Efekte krize koji će se produžiti i na 2011. godinu i neophodnost sve snažnijeg povezivanja privreda regiona – bilo kao rezultat ekonomske logike, interesa investitora ili „pozitivnih pritisaka“ EU, zahtevaće mnogo jače uticaje privrednika regiona na svoje vlade da bi se ovaj problem prevazišao. Važan saveznik u tome je sekretarijat CEFTA, ali i privredne komore regiona kroz Forum komora ⁷. Nedavno održana Nedelja CEFTA 2010 (početkom novembra 2010. godine u Beogradu) je upravo kroz aktivnosti komora regiona ukazala na urgentnost ključnog rešavanja problema nekarinskih prepreka. Takođe je ukazala i na sve one sistemske deficite koji opterećuju privredni ambijent zemalja članica, a time otežavaju njihov ekonomski oporavak i usporavaju integrisanje u Evropsku uniju. Ono što je takođe podjednako važno, kao temelj jačanja konkurentne pozicije privreda regiona, su i novi tonovi među privrednicima u smislu povezivanja, kooperacije i mogućih konzorcijuma.

U 2011. godini ovi izazovi treba da budu u fokusu aktivnosti komora regiona prema svojim nacionalnim vladama kako bi kvalitetno sročeni zaključci Zajedničkog komiteta prerasli u konkretnu akciju – vidljiva dinamika ukidanja nekarinskih prepreka. To je ključni faktor snažnijeg povezivanja privrednika, formiranja regionalnih klastera, donošenja odluka postojećih investitora o širenju svojih poslova u regionu kao i odluka potencijalnih o dolasku na ovo tržište.

Treći i jednako važan izazov je edukacija privrednika o koristima koje im pruža CEFTA Sporazum. U Srbiji je to demonstrirano nedavno sprovedenom anketom među 500 srpskih preduzeća⁸ koja je imala za cilj da pokaže nivo poznavanja ovog Sporazuma. Anketa je pokazala veliki disparitet u znanju između različitih kategorija preduzeća. Najveći stepen znanja i informisanosti je prisutan kod velikih preduzeća sa koncentracijom na region Beograda i Vojvodine. Što su preduzeća manja i lokacijski bliža centralnoj i južnoj Srbiji, to je i poznavanje CEFTA Sporazuma manje. Generalno, od ukupnog broja ispitanih preduzeća, oko 60% je znalo da odgovori šta znači skraćenica CEFTA, pri čemu poznavanje skraćenice nije bilo jednako praćeno i detaljnijim znanjem šta CEFTA konkretnije donosi poslovanju preduzeća. Slično je bilo i sa odgovorima u vezi sa značenjem pojma dijagonalne kumulacije. Ova anketa je postala važan signal privrednim komorama i drugim privrednim asocijacijama u Srbiji da „objasne“ malim i srednjim preduzećima koristi od poslovanja u regionu CEFTA – počevši od toga šta im ono donosi. Strah od otvaranja nacionalnih tržišta je najčešće generisan nedovoljnom konkurentnošću na mikronivou. Taj problem se rešava kako na makronivou (za početak smanjenjem administrativnih troškova poslovanja i konačnim održivim sprovođenjem regulatorne reforme), tako i na mikronivou prepoznavanjem važnosti promena u okviru samog

7) Stalni forum komora zemalja članica CEFTA Sporazuma osnovan je 2007. godine kao neformalni mehanizam kroz koji komore zemalja članica CEFTA razmenjuju mišljenja o načinima i programima podrške privrednim komorama u sprovođenju obaveza iz CEFTA sporazuma; o načinima i modalitetima saradnje industrija, konsultuju se u cilju utvrđivanja zajedničkih projekata za unapređenje preduzetništva, konkurentnosti i inovacija u regionu, kao i zajedničke realizacije edukativnih programa za povećanje potrebnih znanja privrednika regiona i njihovih privrednih komora.

8) *Poznavanje CEFTA - koliko 500 srpskih kompanija poznaje CEFTA sporazum*, Centralnoevropski forum za razvoj i privredna komora Srbije, Beograd, april 2010.

preduzeća - smanjenjem troškova poslovanja čiji važan segment je i nivo informisanosti o koristima sporazuma kao što je CEFTA. Smanjenje troškova poslovanja praćeno adekvatnim mehanizmima podsticanja uvođenja standarda kvaliteta i novih tehnologija će za ovakva preduzeća značiti i veći izvozni kapacitet, a time i gubitak straha od konkurencije na domaćem tržištu. Ovakva matrica aktivnosti logično vodi preduzeća i ka drugačijem pozicioniranju u regionu traženjem inputa konkurentnog kvaliteta i cene. Drugim rečima – započinje proces podele rada i proizvodne specijalizacije. Ovakva saradnja pojačava zahteve za ukidanjem neocarinskih prepreka, ali takođe i značajno menja još uvek protekcionistički mentalitet u delu otvaranja nacionalnih tržišta za ulaganja iz regiona. Iako je još uvek prisutna diskriminacija za ulaganja iz zemalja u okruženju (odnosi Hrvatske i Srbije pre svega kao najveće privrede u regionu), nju primarno treba pripisivati faktorima političkih uticaja jednog broja jakih domaćih monopolističkih struktura, pre nego opšte prisutnom raspoloženju privrednika. Upravo u tom drugom krugu treba tražiti izvore povezivanja preduzeća koja bi lobirala svoje vlade i kroz odgovarajuće kontakte sa relevantnim privrednim asocijacijama i udruženjima EU jačali ulogu privrede kao „glasa razuma“; primarno, u odnosu na nacionalne kreatore ekonomskih politika, a onda i u širem okviru u odnosu na briselske institucije, kako dobre strategije (poput Evropa 2020) ne bi rezultirale novom ekonomskom stagnacijom Evrope.

Iako ne mali broj preduzeća regiona još uvek razmišlja i deluje lokalno, činjenica je da su rezultati kretanja robnih tokova unutar regiona i delovanje ekonomske krize jasno pokazali da region ulazi u drugu fazu – fazu snažnije integracije i kooperacije, specijalizacije i konzorcijuma. U meri u kojoj preduzetnički duh budu sve više podsticale nacionalne vlade, ali i EU, neće biti potrebno mnogo vremena da se region značajno pozicionira na mapi interesa značajnih investitora – posebno „novih“ – iz Kine i Indije čije privrede postaju globalni postkrizni investicioni lideri.

Statistika i iskustva preduzeća su čvrsti pokazatelji da je upravo CEFTA do sada bila najkorisnija Srbiji i da su u tom okviru „učene“ i prve lekcije o dva ključna izazova za srpske privrednike – konkurentnost i konkurencija. Ova dva izazova će to ostati i u narednim godinama u meri u kojoj srpska preduzeća budu snažni inicijatori postavljanja strategija i efikasnog sprovođenja mera povećanja konkurentnosti i jačanja konkurencije. Početak predstavljaju zahtevi za ukidanjem neocarinskih prepreka trgovini prvo kod kuće, čime će se postojeće koristi od poslovanja na tržištu CEFTA ne samo povećati, već i multiplikovati koristima jačanja konkurentnosti za izlaz na treća tržišta.

Najveći srpski izvoznici na tržište CEFTA su preduzeća koja su i generalno ključni nosioci ukupnog srpskog izvoza: USS Steel, Elektroprivreda Srbije, Swisslion Marketi, Steel Impex, Apatinska pivara, Hemofarm, Tetrapak, Sunoko, HIP Petrohemija. Da bi se taj broj povećao, ključni izazovi su:

- edukacija o koristima koje donosi CEFTA - zajednička akcija privrednih asocijacija i državnih organa,
- inicijative snažnijeg povezivanja preduzeća u regionu kroz organizovanje regionalnih sajmova, regionalnih investicionih konferencija - zajednička akcija privrednih asocijacija i državnih organa,
- efikasniji mehanizam “pozitivnog pritiska” Evropske komisije da kroz izveštaje o napretku zemalja regiona u procesu evrointegracija snažnije ukaže na nužnost ukidanje neocarinskih prepreka trgovini (“povratak” na snagu uticaja koji je Komisija imala kada je 2000. godine iniciran proces trgovinske liberalizacije u regionu - primarno u ingerenciji inicijative državnih struktura),
- snažnije povezivanje preduzeća u Srbiji u stvaranju klastera čime se jača i njihova pozicija u potencijalnim regionalnim kooperacijama.

Međutim, kako se opet ne bi čekale vlade – pravi je trenutak da preduzeća regiona postanu nosioci inicijativa.

CEFTA i poljoprivreda

Miloš Milovanović¹

Nema sumnje da je CEFTA 2006 donela poljoprivredama regiona brojne koristi. Značajno je povećala ukupno ostvareni obim trgovine u oblasti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda između članica, doprinela je transparentnosti i jednostavnosti trgovine, uspostavila institucionalni okvir komunikacije ali i rešavanja sporova, profilisanju (ne)konkurentnosti određenih sektora unutar poljoprivredno-prehrambenih kompleksa članica... Ipak, jedan aspekt doprinosa postavlja se iznad ostalih – stvorila je mini-igralište, odnosno, formu demonstracionog polja globalne liberalizovane trgovine za svoje članice čime je jasno ukazala na pravce kojima se mora krenuti napred u susret punoj uključenosti svih članica u međunarodno tržište.

Multilateralni trgovinski sistem pod nazivom CEFTA 2006 (ili „nova CEFTA“) okuplja države zapadnog Balkana uvećane za Moldaviju. Sistem stvoren pod uticajem Pakta za stabilnost jugoistočne Evrope danas ima različit značaj za svoje članice u političkom i ekonomsko-trgovinskom smislu, ali zajedničko svim okupljenim je da ovo tržište apsorbuje sve više njihovih proizvoda. Ipak, poljoprivreda i trgovina poljoprivredno-prehrambenim proizvodima zauzimaju posebno mesto unutar samog sistema, sa aspekta institucionalnog uređenja i interesa članica koji je (ne jednom) reflektovan i trgovinskim sukobima.

Mesto poljoprivrednog sektora u ekonomijama CEFTA članica

Širom regiona jugoistočne Evrope, (a u kontekstu ovog teksta strana potpisnica CEFTA 2006), poljoprivreda igra veoma važnu ulogu u društvu na višestruk način. Njen značaj se ogleda u konkretnom doprinosu stvaranju vrednosti društva, učešću u obimu spoljnotrgovinske razmene, obimu angažovanosti radne snage, uticaju na razvoj ruralnih oblasti ali i u aspektima izrazito socijalnog i političkog karaktera.

Tabela 1: Udeo poljoprivrede u BDP članica CEFTA

Članica	Učešće poljoprivrede u BDP
Srbija	10.00%
Bosna i Hercegovina	10.00%
Hrvatska	6.00%
UMNIK/Kosovo	n.a.
Makedonija	12.00%
Crna Gora	10.00%
Albanija	21.00%
Moldavija	22.00%

Izvor: <http://www.eastagri.org/countries.asp>

Unutar grupacije članica CEFTA, tradicionalno, poljoprivreda igra najbitniju ulogu za Republiku Srbiju. U Srbiji, ovaj sektor zapošljava 17,2% radne snage, stvara oko 10% bruto domaćeg proizvoda, predstavlja jedini sektor privrede sa suficitom u spoljnotrgovinskoj razmeni i ima sa sobom izrazito veliku socijalnu i političku težinu (44% stanovništva živi u ruralnim oblastima, najveći deo povezan sa poljoprivredom; sektor u kome privatizacija još uvek nije okončana; sa opštom stopom produktivnosti daleko nižom od EU nivoa...).

Tabela 2: Ukupna spoljnotrgovinska razmena RS i učešće poljoprivrede

	Izvoz			Uvoz		
	2008.	2009.	Indeks	2008.	2009.	Indeks
Ukupno Republika Srbija	10,972.8	8,344.9	76.1	22,875.3	15,581.9	68.1
Ukupno poljoprivreda	1,957.5	1,945.2	99.4	1,466.6	1,308.7	89.2
Učešće poljoprivrede u ukupnom	17.8	23.3		6.4	8.4	

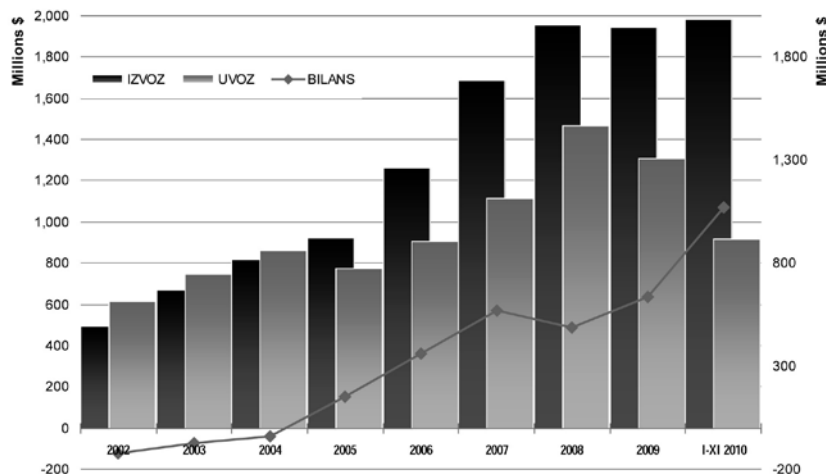
Izvor: RZS i Uprava carina

Trgovina poljoprivredno-prehrambenim proizvodima predstavlja jedinu svetlu tačku spoljnotrgovinske razmene zemlje (sa izuzetkom vojne industrije) koja u ukupnom izvozu učestvuje sa čak 23.3%, a u uvozu sa 8.4% (2009. godina).

¹⁾ Miloš Milovanović pomoćnik ministra poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva

Suficit u spoljnotrgovinskoj razmeni poljoprivredno-prehrambenim proizvodima konstantno raste od 2005. godine kada je prvi put zabeležen. Za prvih 11 meseci 2010. godine suficit iznosi 810 miliona evra i čini rekord u istorijskom smislu za Srbiju ali i u regionalnom kontekstu.

Grafikon 1: Obim spoljne trgovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima Republike Srbije 2000-2010. (11 meseci)

Imajući u vidu deo poljoprivrednog izvoza Srbije koji za finalnu destinaciju ima CEFTA tržište (49,8% u 2009. godini a tradicionalno oko polovine ukupnog izvoza) nema sumnji da region igra veoma važnu ulogu za poljoprivredu Srbije. Razloga je više, među kojima prednjače:

- Privredna saradnja iz perioda bivše zajednice (unutar SFRJ),
- Blizina tržišta,
- Dobra prepoznatljivost proizvoda kod potrošača,
- Navike stvorene u bliskoj prošlosti, ali i
- Generalno manji zahtevi ovih tržišta u odnosu na EU (različiti standardi u procesu proizvodnje, prerade i plasmana hrane).

Tabela 3: Struktura razmene Republike Srbije po pravcima izvoza (2009. godina)

	Izvoz		Uvoz	
	U evrima	%	U evrima	%
EU	658,863,875	44.2	396,859,740	42.3
CEFTA	741,984,124	49.8	205,147,914	21.9
Ostali	89,536,577	6.0	336,657,218	35.8
Ukupno	1,490,384,576	100.0	938,664,872	100.0

Izvor: RZS i Uprava carina

Tabela 4: Razmena Srbije sa članicama CEFTA

	2008.		2009.	
	uvoz	izvoz	uvoz	izvoz
Hrvatska	67,854,383	46,534,428	71,339,019	41,953,874
Crna Gora	19,749,094	243,208,161	15,895,448	216,474,217
Makedonija	74,511,493	108,682,726	68,261,199	100,912,400
Bosna i Hercegovina	42,968,172	280,327,100	44,746,224	267,942,885
Albanija	353,345	11,762,898	667,894	12,419,370
Moldavija	6,077,178	598,708	3,796,036	488,129
UNMIK/Kosovo	1,317,568	102,195,694	442,094	101,793,249
UKUPNO (EUR)	212,831,233	793,309,715	205,147,914	741,984,124

Izvor: RZS i Uprava carina

Posmatrajući ukupnu trgovinu članica CEFTA (u oblasti poljoprivredno-prehrambenim proizvodima) evidentno je da je Republika Srbija najснаžnija članica, što je i očekivano s obzirom na raspoložive resurse i privrednu orijentaciju. Najbitnija izvozna tržišta za Srbiju jesu Bosna i Hercegovina, odnosno Crna Gora (ukupno 61% izvoza u 2009. godini).

Trgovina u oblasti poljoprivrede pre CEFTA 2006

Umesto jedinstvenog multilateralnog sporazuma kakav je CEFTA 2006, trgovina između današnjih članica bila je regulisana putem ukupno 32 bilateralna sporazuma² o slobodnoj trgovini pregovaranim, zaključenim i primenjenim u različitim vremenskim periodima. Ovakav ambijent je za trgovinu u velikoj meri bio opterećujući po privredu, nedovoljno transparentan i administrativno zahtevan što je i rezultiralo generalno nižim obimom ostvarene trgovine u tom periodu.

Bilateralni sporazumi o slobodnoj trgovini Republike Srbije

Pre stupanja Sporazuma na snagu, Republika Srbija je bila potpisnik većeg broja sporazuma o slobodnoj trgovini sa zemljama regiona, odnosno, članicama kasnijeg CEFTA 2006 Sporazuma. Tako je u primeni bio sporazum sa Albanijom, Bosnom i Hercegovinom, Bugarskom, Makedonijom, Moldavijom, Rumunijom i Hrvatskom.

Bilateralni sporazumi su podrazumevali različiti nivo carinske liberalizacije koji je usaglašavan u procesu direktnih pregovora sa zemljama potpisnicima. Baziran je na osnovnoj ideji liberalizacije najvećeg dela međusobne trgovine, uz razumevanje za određene specifičnosti pojedinih delova poljoprivrednih kompleksa zemalja potpisnica. Rezultat je bio ostvaren nivo liberalizacije koji nije reflektovao realnu mogućnost za liberalizacijom (tzv. osetljivi sektori nacionalne ekonomije su nastavili da uživaju zavidan nivo carinske zaštite) što je neminovno dovelo do neiskorišćavanja svih mogućnosti koje su stajale na raspolaganju.

Republika Albanija

Sporazum o slobodnoj trgovini između SR Jugoslavije i Republike Albanije stupio je na snagu 1. avgusta 2004. godine, iako je prethodno relativno dugo usaglašavan (od početka 2002. godine). Sporazum je, u u oblasti poljoprivrede, podrazumevao liberalizaciju unutar ukupno četiri grupe proizvoda od kojih su dve grupe bile liberalizovane samo unutar količinskih kvota utvrđenih na godišnjem nivou.

Bosna i Hercegovina

Iako Sporazum o slobodnoj trgovini između Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije predviđa skoro potpunu liberalizaciju u oblasti poljoprivrede (stupio na snagu 1. juna 2003. godine), njegovu primenu je u više navrata obeležilo nametanje dodatnih carinskih barijera za robu poreklom iz SR Jugoslavije/Republike Srbije. Carinska opterećenja imala su karakter zabrane uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, ali i uvođenja dodatnih carina na proizvode čija je trgovina već liberalizovana.

Republika Bugarska

Sporazum o slobodnoj trgovini između SR Jugoslavije i Republike Bugarske je stupio na snagu 1. januara 2004. godine, a njegovo usaglašavanje je trajalo od 2001. godine kada je održan prvi sastanak pregovaračkog tima dveju zemalja.

Republika Makedonija

Od maja 2005. godine na snazi je Sporazum o slobodnoj trgovini sa Republikom Makedonijom. Ipak, znatno ranije postojala je zona slobodne trgovine sa ovom bivšom jugoslovenskom republikom. Naime, najveći deo trgovine između SR Jugoslavije i Makedonije liberalizovan je od 1996. godine (oko 95% međusobne trgovine), a na snazi je bila jedino tzv. taksa za carinsko evidentiranje u iznosu od 1%.

2) Lopandić D. i Kronja J. (2010), Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu, Beograd.

Republika Moldavija

Sa Republikom Moldavijom na snazi je Sporazum o slobodnoj trgovini od 1. septembra 2004. godine. Pregovorima se pristupilo još početkom 2002. godine.

Republika Rumunija

U grupi zemalja sa kojima je SR Jugoslavija liberalizovala trgovinu 2004. godine nalazi se i Rumunija. Sporazum je stupio na snagu 1. jula 2004. godine, a prethodno je usaglašavan od druge polovine 2002. godine.

Republika Hrvatska

Liberalizacija trgovine sa Hrvatskom u oblasti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda izvršena je podelom ukupnog broja tarifnih linija (oko 2400) na tri grupe: ukidanje carina za oko trećinu proizvoda, sniženje carina za oko trećinu i uvođenje kvota za bescarinski promet za preostalu trećinu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Sporazum je parafiran u novembru 2003. godine u Zagrebu i predstavljao je snažan pokretač saradnje dve zemlje.

Stupanje Sporazuma na snagu i njegov značaj za poljoprivredu regiona

Uspostavljanjem Sporazuma CEFTA 2006 učinjen je ogroman korak u regionalnoj trgovini, ali i saradnji. Ovaj mehanizam doveo je do uvećanja obima trgovine kod svih članica, bolje alokacije resursa angažovanih u poljoprivredi, bolje „vidljivosti“ regiona u svetlu privlačenja stranih investicija, transfera zemljišta i sredstava ka produktivnijim korisnicima. Sporazum je doveo do uobličavanja regionalne trgovine u duhu pravila i principa Svetske trgovinske organizacije, ali i stvaranja konstruktivnog dijaloga između članica i institucionalnog okvira o pitanjima od značaja za privredu i svakodnevno funkcionisanje tržišta. Ovaj multilateralni sistem umnogome je poslužio i kao osnova za kasniju potpunu integraciju zemalja zapadnog Balkana u međunarodno tržište, ali i kristalisanje realnih (ne)mogućnosti poljoprivreda regiona posmatrano internacionalno.

Stupanjem CEFTA na snagu, trgovina poljoprivredno-prehrambenim proizvodima između članica je u najvećoj meri u potpunosti liberalizovana. Ipak, ne treba zanemariti činjenicu da je zahvaljujući CEFTA, trgovina postala jasnija/transparentnija i u velikoj meri pojednostavljena. Ipak, između pojedinih članica i dalje su na snazi određene mere carinske zaštite (npr. Srbija i Hrvatska, Makedonija i Hrvatska, Moldavija i Makedonija...).

Uzimajući za primer nepotrebna carinska ograničenja (još uvek na snazi između članica), primerno je ukazati na jedan konkretan slučaj između Hrvatske i Srbije – primer šećera. Obe članice primenjuju jedna prema drugoj veoma visoku carinsku zaštitu, iako realno za tako nečim nema potrebe. Obe zemlje su samodovoljne u proizvodnji, neto izvoznici, sa identičnim kvotama za bescarinski izvoz šećera u Evropsku uniju (180 000 tona na godišnjem nivou). Potpuno ukidanje carina na šećer dovelo bi do daljeg unapređenja konkurentnosti domaćih industrija šećera sa pozitivnim efektima na primarne proizvođače. Svakako da ovo ostaje tema daljeg unapređenja uslova trgovine u regionu kojoj je potrebno posvetiti pažnju u bliskoj budućnosti.

Pregled potpune liberalizacije predviđen CEFTA 2006:

- Albanija: sa UNMIK/Kosovom (izuzev jedne tarifne oznake),
- BiH: sa svim potpisnicama, osim sa Albanijom sa kojom je za 64 proizvoda dogovorena razmena po MFN stopi carina,
- Hrvatska: sa BiH i UNMIK/Kosovom,
- Makedonija: sa BiH, Crnom Gorom, Srbijom i UNMIK/Kosovom,
- Moldavija: sa BiH i UNMIK/Kosovom,
- Crna Gora: sa BiH, Makedonijom, Srbijom i UNMIK/Kosovom,
- Srbija: sa BiH, Makedonijom, Crnom Gorom i UNMIK/Kosovom.

Iako je najveći deo trgovine poljoprivredno-prehrambenim proizvodima već bio liberalizovan u potpunosti, deo posebno osetljivih proizvoda je ostao zaštićen (cigarete, šećer, pojedini alkoholi...). Ipak, preuzimajući na sebe obavezu implementacije Sporazuma, članice su se obavezale i na dalji rad ka daljem unapređenju uslova trgovine u regionu.

Kao rezultat višemesečnih konsultacija započelih u Briselu u januaru 2009. godine, postignut je dogovor o proširenju obima liberalizacije unutar CEFTA 2006. Republika Albanija i Republika Makedonija su dogovorile sa Republikom Srbijom potpunu liberalizaciju u oblasti poljoprivrede, odnosno, ukidanje svih carinskih i količinskih ograničenja. Između Srbije i Hrvatske

je postignut dogovor o daljem proširenju liste roba za bescarinski plasman, ali i smanjenju nivoa carinskih opterećenja za određene proizvode. Takođe, dogovoreno je i proširenje obima kvote definisanih CEFTA 2006.

Tabela 5: Ukupna trgovina u okviru CEFTA

Zemlja	Ukupan izvoz poljoprivrednih proizvoda	Ukupan uvoz poljoprivrednih proizvoda	Ukupno	
	Vrednost u EUR	Vrednost u EUR	Vrednost u EUR	u %
Albanija	8,111,000	51,787	8,162,787	0.23%
Bosna i Hercegovina	155,628,568	634,023,070	789,651,638	21.84%
Hrvatska	453,701,378	163,521,678	617,223,056	17.07%
Makedonija	203,700,000	157,400,000	361,100,000	9.99%
Moldavija	4,916,667	816,083	5,732,750	0.16%
Crna Gora	40,091,571	294,436,373	334,527,944	9.25%
Srbija	794,318,482	210,750,201	1,005,068,683	27.80%
UNMIK/Kosovo	20,568,391	473,608,624	494,177,015	13.67%
UKUPNA RAZMENA CEFTA	1,681,036,057	1,934,607,816	3,615,643,872	100.00%

Izvor: RZS i Uprava carina

Tabela 6: Rangiranje zemalja po učešću u izvozu

Rang	Zemlja	Ukupan izvoz poljoprivrednih proizvoda od potpisnica CEFTA	
		Vrednost u EUR	u %
1	Srbija	794,318,482	47.25%
2	Hrvatska	453,701,378	26.99%
3	Makedonija	203,700,000	12.12%
4	Bosna i Hercegovina	155,628,568	9.26%
5	Crna Gora	40,091,571	2.38%
6	UNMIK/Kosovo	20,568,391	1.22%
7	Albanija	8,111,000	0.48%
8	Moldavija	4,916,667	0.29%
	UKUPNA RAZMENA CEFTA	1,681,036,057	100.00%

Izvor: RZS i Uprava carina

Na osnovu ostvarene trgovine u 2009. godini, ubedljivo najsnažnija poljoprivredna članica CEFTA je Republika Srbija. Ukupan izvoz RS čini čak 47.25% ukupnog izvoza CEFTA članica u oblasti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, dok drugorangirana Hrvatska ostvaruje čak 20% manji izvoz (26.99%).

Tabela 7: Rangiranje zemalja po učešću u uvozu

Rang	Zemlja	Ukupan uvoz poljoprivrednih proizvoda od potpisnica CEFTA	
		Vrednost u EUR	u %
1	Bosna i Hercegovina	634,023,070	32.77%
2	UNMIK/Kosovo	473,608,624	24.48%
3	Crna Gora	294,436,373	15.22%
4	Srbija	210,750,201	10.89%
5	Hrvatska	163,521,678	8.45%
6	Makedonija	157,400,000	8.14%
7	Moldavija	816,083	0.04%
8	Albanija	51,787	0.00%
	UKUPNA RAZMENA CEFTA	1,934,607,816	100.00%

Izvor: RZS i Uprava carina

Posmatrano na uvoznoj strani, članica koja apsorbuje najveći deo uvoza iz CEFTA je Bosna i Hercegovina. U 2009. godini to je bilo 634 miliona evra (ili 32.77% ukupnog uvoza). Drugoplasirana članica je UNMIK/Kosovo sa 24.80% (ili 474 miliona evra u istoj godini).

Tabela 8: Rangiranje zemalja u ukupnoj razmeni

Rang	Zemlja	Ukupna razmena poljoprivrednih proizvoda u okviru CEFTA	
		Vrednost u EUR	u %
1	Srbija	1,005,068,683	27.80%
2	Bosna i Hercegovina	789,651,638	21.84%
3	Hrvatska	617,223,056	17.07%
4	UNMIK/Kosovo	494,177,015	13.67%
5	Makedonija	361,100,000	9.99%
6	Crna Gora	334,527,944	9.25%
7	Albanija	8,162,787	0.23%
8	Moldavija	5,732,750	0.16%
UKUPNA RAZMENA CEFTA		3,615,643,872	100.00%

Izvor: RZS i Uprava carina

Posmatrajući ukupnu spoljnotrgovinsku razmenu u oblasti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, evidentno je da Srbija odnosi preko četvrtine ukupno ostvarene trgovine u 2009. godini ili 27.80%, a u većoj ili manjoj meri, slična je situacija i u ostalim godinama.

Kočnice unapređenju trgovine u oblasti poljoprivrede

Iskustvo u primeni bilateralnih trgovinskih sporazuma pre stupanja na snagu CEFTA 2006, ali i kasnije ostvarena trgovina institucionalizovana ovim multilateralnim sporazumom, dovoljni su za sagledavanje uočenih nedostataka. Nema sumnje da postoje očigledne prepreke punoj implementaciji sporazuma koje ozbiljno umanjuju kapacitet slobodnoj trgovini u regionu. Imajući u vidu karakter ovog rada, kao i ograničenost raspoloživog prostora, ipak je vredno pomenuti neke od najbitnijih.

Neravnopravnost u smislu primenjenih mera agrarne politike i novčanih izdvajanja u ovu namenu

Zemlje/članice CEFTA su različite ekonomske snage, ali i različitim vizija za svoj poljoprivredno-prehrambeni sektor. Iz ovih činjenica proizilaze različite mogućnosti ali i potrebe pojedinih zemalja da podstaknu razvoj svoje poljoprivrede. Otuda su širom CEFTA regiona na snazi različite mere agrarne, odnosno, ruralne politike koje neminovno imaju uticaj na međunarodne tokove poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Najlakše uporediv je iznos novčanih sredstava odvojen u svrhu podsticanja poljoprivrede od strane članica ili agrarni budžet. Zahvaljujući prethodno izrečenom, na nevelikom prostoru CEFTA regiona na snazi su mere agrarne/ruralne politike koje značajno variraju od članice do članice i to ne samo u smislu oblika mera, već i u smislu visine izdvajanja za pojedine mere. Možda najupečatljiviji primer jeste tzv. premija za mleko (mera cenovne podrške po litru mleka proizvedenog i isporučenog mlekari) koja se kreće od 0.015 evra (Srbija) do 0.11 evra (Hrvatska). Nema sumnje da razlika u subvencionisanju stvara uslove neravnopravne tržišne utakmice i favorizuje jednu grupu proizvođača/članica u odnosu na druge, a time opterećuje i trgovinu unutar regiona.

Negativan efekat ovakvog šarenolikog subvencionisanja jeste stvaranje privida nerealne konkurentnosti pojedinih zemalja/proizvodnji. Činjenica je, ipak, da konkurentnost konkretne proizvodnje ne počiva na cenovnim/kvalitativnim karakteristikama proizvoda (npr. mleko i mlečni proizvodi), već na visini državnih subvencija koje su dostupne proizvođačima u toj zemlji. Na dugi rok, ovakva politika stvara potencijalni problem u smislu konkurentnosti poljoprivrede svih članica u identičnim uslovima poslovanja (pod pretpostavkom da su sve članice CEFTA punopravne članice EU). Tako će problemi koje danas stvaraju vlade članica CEFTA, svoju cenu ispostaviti u budućnosti.

Različiti status članica u EU/STO integracijama

I sa ovog aspekta posmatrano, zemlje/članice CEFTA se nalaze u veoma različitim fazama međunarodne integracije. Hrvatska se praktično nalazi pred vratima Evropske unije i sasvim je sigurno da će ona biti zemlja regiona na koju će se EU prvo proširiti. Evropska perspektiva ostalih članica je poprilično jasna (sa izuzetkom Moldavije), ali sa nepoznatim trenutkom ostvarenja članstva u EU. Otuda i različiti stepen usklađenosti politika CEFTA članica sa onima na snazi u EU koji ozbiljno utiče na njihovu međusobnu trgovinu, pogotovo u oblasti poljoprivrede. Takođe, usled blizine EU, bitno zavisi i finansiranje poljoprivrede, odnosno, dostupnost predpristupnim fondovima namenjenih ruralnom razvoju (tzv. IPARD). Zemlje kandidati (Hrvatska i Makedonija) u mogućnosti su da koriste ova sredstva za podsticanje razvoja svojih poljoprivreda³, dok potencijalni kandidati na njih nemaju pravo, što dodatno pravi razliku u nivou konkurentnosti poljoprivrednih sektora članica CEFTA.

Tabela 9: Status članica CEFTA u EU/STO integracijama

Članica	STO članstvo	Potpisan SSP	Proces prijema u EU
Albanija	2000.	2006.	zahtev za članstvo podnet 2009.
Bosna i Hercegovina	u procesu prijema od 2003.	2008.	-
Hrvatska	2000.	2001.	kandidat od 2004, okončanje pregovora 2011.
UNMIK/Kosovo	-	-	-
Makedonija	2003.	2001.	kandidat od 2005.
Moldavija	2001.	1998.	-
Crna Gora	u procesu prijema od 2005.	2007.	kandidat od 2009.
Srbija	u procesu prijema od 2005.	2008, primena počela 2009.	zahtev za članstvo podnet 2009.

Sa druge strane, članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji je još uvek imperativ za BiH, Crnu Goru i Srbiju, a samim tim i obaveze koje će prosteći iz članstva kao neminovnost buduće politike primenjene u oblasti poljoprivrede. Od okončanja ovog procesa zavisiće i raspoloživost pojedinih mera agrarne/ruralne politike članica CEFTA u svrhu podsticanja poljoprivrede, ali i nivou budžetskih izdvajanja koji će im stajati na raspolaganju.

Primenjene mere veterinarske i fitosanitarne politike

U dosadašnjem funkcionisanju CEFTA Sporazuma pokazalo se da vancarinske mere zaštite često igraju bitniju ulogu od carinski otvorenih vrata slobodnoj trgovini. Ne jednom, iskusili smo neformalne zabrane uvoza putem određenih primenjenih mera veterinarske ili fitosanitarne politike. Najbolji primer verovatno jesu veterinarski ili fitosanitarni sertifikati, čijom neusaglašenosti između članica trgovina postaje veoma otežana. Više puta je došlo do smetnji i zastoja u trgovini između pojedinih članica (npr. BiH i Srbije, Srbije i Crne Gore...) usled različitog pristupa pojedinim aspektima proizvoda koji su predmet trgovine. Naravno, cenu ove neusaglašenosti plaćaju proizvođači/prometnici i, neizbežno - potrošači.

Iz ovih razloga, ovom aspektu saradnje u cilju efikasnijeg funkcionisanja CEFTA Sporazuma u poslednje vreme posvećena je velika pažnja (Potkomitet za poljoprivredu održan u Beogradu 31. maja 2010. godine kao i sastanak SPS (sanitary and phito-sanitary) eksperata u Sarajevu 07. oktobra iste godine)⁴.

Kako napred?

Carinska liberalizacija

Dalji rad između članica, koje još nisu u potpunosti liberalizovale međusobnu trgovinu poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, nameće se kao preko potreban. Jedino potpuna liberalizacija može voditi ka punom ostvarenju originalne ideje CEFTA, a u korist privredi i svim učesnicima poljoprivredno-prehrambenih kompleksa članica. Naravno, cilj je zadovoljstvo krajnjih potrošača, mogućnost da za svoj novac dobiju najkvalitetniji, odnosno najkonkurentniji proizvod. U ovom pravcu se mora nastaviti, a upravo Srbija i Hrvatska imaju pred sobom izazov, budući da je deo njihove uzajamne trgovine još uvek neliberalizovan.

3) Na osnovu iskustva zemalja današnjih i ranijih korisnika ovih fondova (pod imenom SAPARD), u proseku se 70% ovih sredstava koristi za unapređenje konkurentnosti putem tzv. investicione podrške.

4) <http://www.cefta2006.com/>

Vancarinska liberalizacija kao imperativ

Na izgled liberalizovana tržišta, otvorena za slobodan protok robe u svim pravcima, ostaju potpuno zatvorena primenom tzv. vancarinskih mera zaštite. Ove mere često čine nepremostivu prepreku trgovini, a usled svoje sofisticiranosti i kompleksnosti veoma ih je teško otkloniti. Pravi put prevazilaženja ovog problema jeste dijalog uključenih strana i zajedničko definisanje puta napred. Identifikovanje pojedinih administrativno zahtevnih, skupih, sporih i nepotrebnih procedura je način kretanja napred i punog iskorišćavanja potencijala stvorenog carinskim otvaranjem tržišta.

Sinhronizacija politika u oblasti poljoprivrede, prerade i plasmana hrane

Može se očekivati da će politike primenjene u poljoprivredi (generalno, bez obzira da li je reč o agrarnoj, veterinarskoj ili fitosanitarnoj politici) težiti da poprime uniformni izgled Zajedničke agrarne politike EU, kako se članice CEFTA budu približavale ostvarenju svog primarnog spoljnopolitičkog cilja – članstva u Evropskoj uniji. Na taj način će ova prepreka trgovini, često diskriminišuća/favorizujuća prema pojedinim proizvodnjama/zemljama biti otklonjena, ali je to proces koji traje i do čijeg će punog ostvarenja proteći još dosta vremena.

Zaključak

Koristi od uspostavljanja multilateralnog sistema trgovine su imale sve članice i to je najvažnija činjenica. Pored već pomenutih pozitivnih efekata, CEFTA 2006 donela je u region i nov način trgovine i trgovinske/ekonomske saradnje, a to je efekat od neprocenljivog značaja.

Ipak, brojne su neiskorišćene mogućnosti koje stoje pred članicama. Od privrede ih dele različite barijere, od još uvek carinski zatvorenih sektora poljoprivrede kod pojedinih članica, do nevidljivih prepreka trgovini oličenih u različitim dokumentima neophodnim za trgovinu. Put kojim se mora napred određen je i spoljnopolitičkim ciljevima članica, odnosno, integracijom u Evropsku uniju kao prioritetom regiona.

Na tom putu neophodno je postepeno oblikovati nacionalne politike po uzoru na zajedničku agrarnu politiku EU i tako stvarati ambijent jednakih, ravnopravnih uslova poslovanja svih subjekata poljoprivredno-prehrambenih kompleksa članica. Dostupnost istim merama, u istom iznosu, omogućiće stvaranje prave slike konkurentnosti poljoprivreda regiona. Paralelno, usaglašavanje veterinarskih i fitosanitarnih politika se nameće kao imperativ, budući da one vancarinskim merama drže pojedine delove tržišta zatvorenim. Njihova harmonizacija sa politikom EU u ovoj oblasti dovešće, ne samo do povećanja obima trgovine između CEFTA članica, već i između članica CEFTA i EU.

Imajući u vidu poziciju unutar regiona, potencijale u oblasti poljoprivrede i tradicionalnu orijentaciju industrije na agrobiznis, Srbija ima specifičnu ulogu i težinu u budućim dešavanjima u CEFTA. Sasvim sigurno, nacionalni interes jeste potpuna liberalizacija u oblasti poljoprivrede koja će zbaciti terete carinskih dažbina sa privreda članica, ali i harmonizovati uslove trgovine u regionu u tehničkom smislu. Da bi do liberalizacije zaista i došlo, potrebna je spremnost i ostalih članica da urade isto, tj. da oslobode stega svoje privrednike i dozvole im da nesmetano rade ono što najbolje znaju – stvaraju profit.

